

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Περιελέη Ζήση

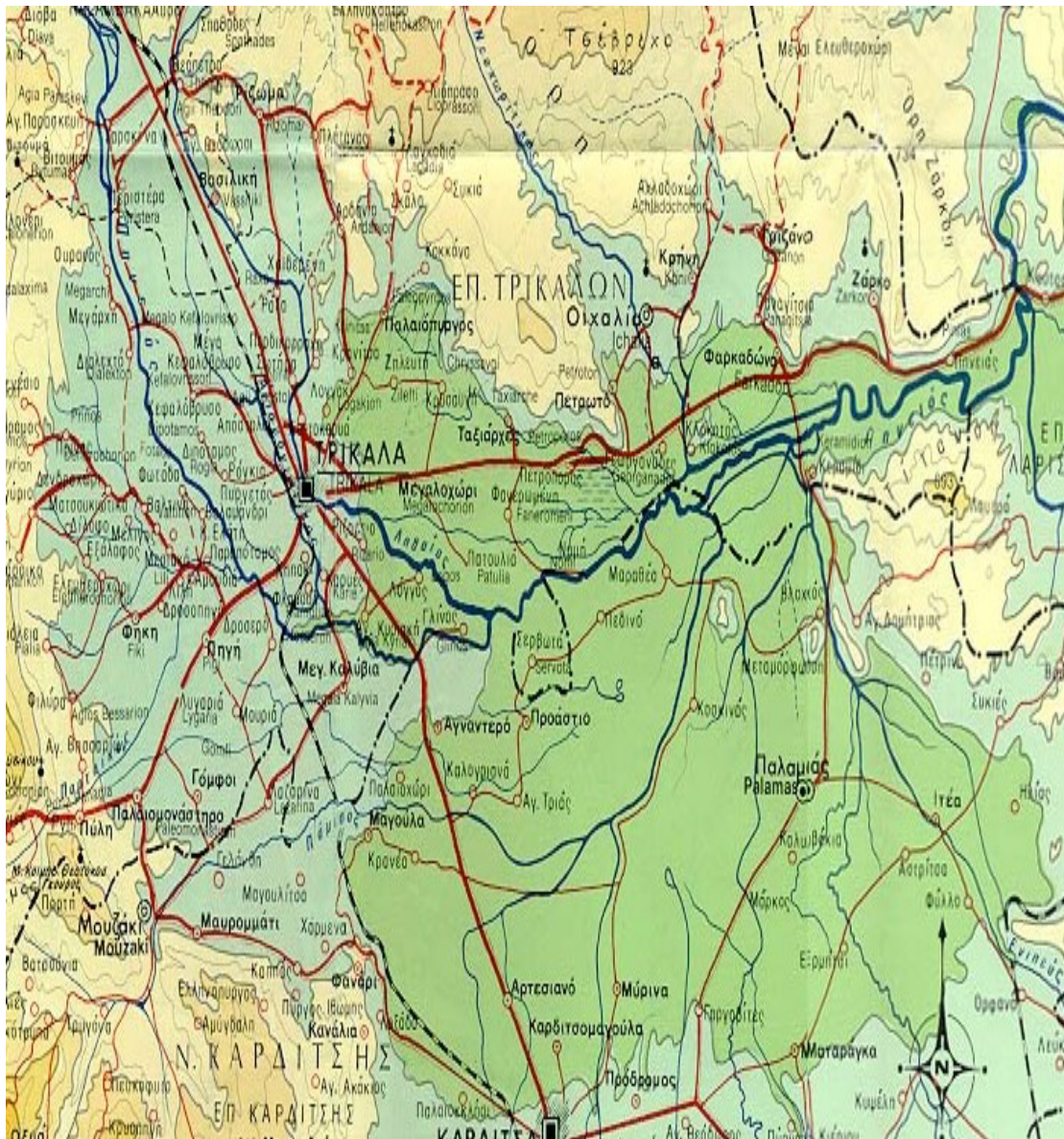
*Οι λαϊκοί μουσικοί της περιοχής των Τρικάλων. Γενεαλογία - μουσικά
δίκτυα*

Επόπτης καθηγητής: **Γιόργος Κοκκώνης**

Άρτα, 2014

Οι λαϊκοί μουσικοί της περιοχής των Τρικάλων. Γενεαλογία - μουσικά δίκτυα

Ο νομός Τρικάλων.

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	7
1. Χασιώτες	16
2. Ορεινοί κάτοικοι	
I. Βλάχοι.....	35
II. Ασπροποταμίτες.....	82
3. Κάμπος – Καραγκούνηδες.....	89
4. Καφενεία και σωματεία μουσικών στα Τρίκαλα.....	125
5. Κέντρα διασκέδασης δημοτική μουσικής (κλαρινάδικα).....	134
Συμπεράσματα.....	136
Βιβλιογραφία.....	139
Παράρτημα, γενεαλογικά δένδρα.....	143

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον μου για την επιλογή του θέματος της Πτυχιακής εργασίας πηγάζει από την ιδιότητα μου ως μουσικός και ως φοιτητής του Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου στην Άρτα. Η επαγγελματική μου ιδιότητα ως μουσικός και συγκεκριμένα σε δημοτικά μουσικά σχήματα, μου γέννησε την επιθυμία μου να μάθω την ιστορία του επαγγέλματος που ασκώ. Ένας επίσης σημαντικός λόγος στην επιλογή αυτού του θέματος ήταν ότι η ιστορία των ανθρώπων που δημιούργησαν, κράτησαν και συνέχισαν τον λαϊκό μουσικό πολιτισμό της περιοχής θα χανόταν άδοξα χωρίς καμία αναφορά στην συμβολή και το έργο τους. Μέσω των μαθημάτων που παρακολουθούσα ως φοιτητής στο ΤΛΠΜ, άρχισα να παίρνω ερεθίσματα και να μπαίνω στην διαδικασία να μάθω και να ερμηνεύσω όλο και περισσότερα πράγματα για το θέμα που με απασχολούσε. Αυτή μου η επιθυμία για την γνώση και την κατανόηση της λαϊκής μουσικής όπως αυτή εκδηλώνεται στην περιοχή απ' όπου κατάγομαι, τα Τρίκαλα, βρήκε αντίκρισμα στην παρούσα Πτυχιακή εργασία. με έστρεψαν στην επιλογή του θέματος.

Οι δυσκολίες κατά την έρευνα ήταν πάρα πολλές και σημαντικές. Αυτές εστιάζονται ιδιαίτερα στην έλλειψη γραπτών πηγών και ειδικής βιβλιογραφίας για το θέμα. Έτσι στηρίχτηκα στην προσωπική επιτόπια έρευνα των μουσικών οικογενειών της περιοχής, όπως και σε μέλη τους που ζουν εκτός του νομού στην Αθήνα, Λάρισα, Καρδίτσα, Γρεβενά και αλλού.

Για την περάτωση της εργασίας αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή Γιώργο Κοκκώνη για την επιμέλεια της εργασίας, τις σημαντικότερες διορθώσεις του στο κείμενο και για όλο του το ενδιαφέρον και την βοήθεια σε όλα τα βήματα αυτής της μελέτης. Σημαντικό ρόλο στην συγκρότηση της υπόθεσης εργασίας έπαιξε η διδάσκουσα του σχετικού μαθήματος, Μαρία Ζουμπούλη την οποία και ευχαριστώ. Τελειώνοντας θα ήθελα να αναφέρω έναν-έναν και να τους ευχαριστήσω για την σημαντικότερη βοήθεια και το υλικό που μου προσέφεραν στην φάση της έρευνας αυτής της εργασίας, τους μουσικούς: Σωτήρη Σγούρο, Ξενοφόντα Τσιούνη, Γιάννη Γκουζιώτη, Βαγγέλη Γ. Φιλίππου, Κώστα Λάκη, Γιώργο Ντούτσια, Φάνη Κιτσόπουλο, Βασίλη Έξαρχο, Μιλτιάδη Παρασκευά, Κρίτωνα Τζιμούρτο, Βασίλη Πλακιά, Μαρία Μάκα, Λάμπρο Πλακιά, Νίκο Κουφοδημόπουλο, Ηλία Πλακιά, Σπύρο Αναστασίου, Δημήτρη Γκίκα, Θανάση Γρηγορίου, Χρήστο Γκίκα, Νίκο Μπιτέλη, Δημήτρη Κιτσόπουλο, Κώστα Ακρίβο, Φούλια Καραγιώργο,

Τάκη Μπέκα, Ανδρέα Ζυγογιάννη, Θανάση Ντόκο, Κυριάκο Κωστούλα, Άγγελο Αβράμη, Φώτη Ντούτσια, Κώστα Μάνη, Βασίλη Κιτσόπουλο, Αλέξανδρο Μπέλο, Γιάννη Γεωργίου, Αλέκο Χλίβα, Αντώνη Δήμου, Βαγγέλη Δημητρούλα, Παναγιώτη Γιαννούλα, Θόδωρο Δήμου, Σωτήρη Τόγελο, Γιώργο Καλαμπάκα, Νίκο Λίτσιο, Μαρία Μπαντή, Δημήτρη Φίλο και Νίκο Κοφίνα. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω επίσης την Βίκυ Σιαφλιάκη και την Γεωργία Τσιασιώτη, συγγενείς μουσικών, καθώς και τους συλλέκτες Σωτήρη Γοργογέτα και Μίμη Οικονόμου.

Χωρίς την βοήθεια όλων των παραπάνω η Πτυχιακή εργασία θα ήταν δύσκολο να ολοκληρωθεί.

Εισαγωγή

Η προκείμενη εργασία έχει ως αντικείμενο τη διερεύνηση των μουσικών δικτύων μιας ευρύτερης περιοχής η οποία συμπίπτει σήμερα με τα όρια του νομού Τρικάλων. Βασικοί στόχοι είναι, από τη μια η καταγραφή των λαϊκών οργανοπαιχτών που κατάγονται από οικογένειες που κατά παράδοση ασχολούνταν με τις μουσικές επιτελέσεις και από την άλλη, η αποτύπωση των συγγενικών και επαγγελματικών σχέσεων πάνω στις οποίες ήταν οργανωμένα τα δίκτυα αυτά.¹

Απαραίτητη προϋπόθεση της μεθοδολογίας που ακολουθήσαμε ήταν να ορίσουμε εξ' αρχής τον τόπο και τον χρόνο αναφοράς ώστε οι πληροφορίες και τα συμπεράσματα της μελέτης να ακολουθούν την ιστορική εξέλιξη. Στην πρώτη φάση της έρευνας έγινε η συγκέντρωση πληροφοριών για τους εν ζωή μουσικούς- οργανοπαίχτες της περιοχής και στη συνέχεια για τους προγόνους τους. Πρέπει να αναφέρουμε ότι η γνωριμία με μεγάλο ποσοστό των μουσικών προϋπήρχε της έρευνας, εξαιτίας της παράλληλης επαγγελματικής ιδιότητας του γράφοντος, ως μουσικού στον ίδιο χώρο. Το καφενείο μουσικών των Τρικάλων, τα γλέντια, τα πανηγύρια, οι γάμοι αλλά και η τοπική δισκογραφία ήταν τα πεδία από τα οποία αντλήσαμε υλικό και πληροφορίες. Η πρώτη επαφή με τους μουσικούς, όσον αφορά την έρευνα, ήταν κάθε αυτό αναγνωριστική ως προς το αντικείμενο, συγκεκριμένα αποσκοπούσε στην απόκτηση μιας πρώτης εικόνας των μουσικών οικογενειών, δικτύων και του τρόπου που λειτουργούσαν.

Η έρευνα ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2010 με τις πρώτες συναντήσεις και συνεντεύξεις με τους πιο γνωστούς, στον ερευνητή, μουσικούς και παράγοντες της δημοτικής μουσικής κοινότητας της περιοχής. Εν συνεχεία κάθε συνάντηση έδινε όλο και περισσότερα στοιχεία, τα οποία σταδιακά άφηναν να διαφανεί το γενικότερο πλαίσιο και καθιστούσαν ευκρινές το πως π.χ. συνδέεται η σύγχρονη με την παλιά εποχή, η μία οικογένεια με την άλλη, η μία περιοχή με την άλλη κ.λπ. Σε ότι αφορά τα πρόσωπα και στοιχεία (ονόματα, ημερομηνίες, φωτογραφίες κ.λπ.), που παρουσιάζονται στην μελέτη έχουν προκύψει από τις συνεντεύξεις των πληροφορητών οι οποίοι και αναφέρονται στη ροή του κείμενου.

¹ Για μια αναλυτικότερη προσέγγιση της θεωρίας των μουσικών δικτύων βλ. Κάβουρας (1997:39-69) και Χτούρης (1997:13-37)

Καταγράφηκαν επίσης, πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες που αναδεικνύουν τις ποικίλες και πολυσύνθετες σχέσεις αλληλεπιδράσεων μεταξύ των διάφορων κοινωνικών μερών, όπως μουσικού με μουσικό, μουσικού με τη μουσική κοινότητα, μουσικού με τα δρώμενα (γάμος, πανηγύρι και γλέντι), αλλά και μουσικού με τον χορευτή, τον θαμώνα και τον διοργανωτή.

Μέχρι τον Οκτώβριο του 2013 ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση της έρευνας που περιελάμβανε συγκέντρωση φωτογραφικού και βιντεοσκοπημένου υλικού, επίσημης και ανεπίσημης δισκογραφίας, βιβλιογραφίας, τοπικών εγγράφων και διάφορων δημοσιευμάτων που είχαν να κάνουν με την κοινότητα των λαϊκών μουσικών του Νομού. Σ αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι η έρευνα, επεκτάθηκε και σε πληροφορητές εκτός Νομού, οι οποίοι διαμένουν στις περιοχές Καρδίτσας, Λάρισας, Γρεβενών και Αττικής και με τον ένα ή άλλο τρόπο συνδέονται με το θέμα που εξετάζουμε και κουβαλούν αξιόλογες πληροφορίες.

Ανθρωπογεωγραφία

Ο νομός Τρικάλων κατέχει το βορειοδυτικό τμήμα της Θεσσαλίας, συνορεύει με τον νομό Γρεβενών (βόρεια), με τον νομό Καρδίτσας (νότια), με τον νομό Λάρισας (ανατολικά) και με τους νομούς Άρτας και Ιωαννίνων (δυτικά). Το 72% των εδαφών του είναι ορεινό, το 17% πεδινό και το 11% ημιορεινό. Γεωγραφικά ο νομός διαιρείται σε τρεις βασικές περιοχές: τον ορεινό όγκο της Πίνδου (που ανήκει στον νομό Τρικάλων), των Χασίων και τον κάμπο (την πεδινή περιοχή). Τη γεωγραφική αυτή διαίρεση του τόπου, ακολουθούσε και μια κοινωνικό-πολιτισμική κατάτμηση και οργάνωση του κοινωνικού χώρου από ορισμένες εθνοτοπικές ομάδες που κατοικούσαν στις αντίστοιχες περιοχές.²

Στον ορεινό όγκο της Πίνδου, που χωρίζεται από τον Ασπροπόταμο και τα παρακλάδια του (ρέματα), συναντούμε αφενός βλαχόφωνους πληθυσμούς (βλ. ενδεικτικά, Wace/Thompson/Scott: 2009) και αφετέρου, προς τις περιοχές που συνορεύουν με τον νομό Άρτας και τον ορεινό όγκο της Καρδίτσας (Αργιθέα), ελληνόφωνους. Τα Χάσια συνορεύουν με το δυτικό μέρος του νομού Λάρισας (Αντιχάσια) και το νότιο του νομού Γρεβενών και κατοικείται από ελληνόφωνους -κυρίως- πληθυσμούς που στον κοινό λόγο συνήθως αναφέρονται ως 'Χασιώτες' (βλ. ενδεικτικά, Νημάς: 1987). Στο κέντρο σχεδόν του Νομού βρίσκεται ο κάμπος που τον διασχίζει ο Πηνειός ποταμός. Πριν το 1970-1980 κατοικούσαν

² Ο Δαλκαβούκης (2005:27-7 κ.α.) προτείνει τον όρο *εθνοτοπικές*, αντί *εθνοτικές*, στην περίπτωση που οι υπό διερεύνηση πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες 'συγκατοικούν', δηλ. διαβιούν στον ίδιο ευρύτερο τόπο, οπότε εκτός των ενδεχόμενων διαφορών, μοιράζονται και κάποια κοινά 'τοπικά' πολιτισμικά στοιχεία.

κυρίως από ελληνόφωνους πληθυσμούς, που σε αρκετούς συγγραφείς, αλλά και στο λαϊκό λόγο, αναφέρονται ως 'Καραγκούνηδες' (βλ. ενδεικτικά: Παπαδήμος:1980, Τζιαμούρτας: 2003 κ.α.).

Οι οικογένειες των μουσικών

Μια βασική διαπίστωση είναι ότι, σε πάρα πολλά χωριά των υπό διερεύνηση περιοχών, αλλά και στην πόλη των Τρικάλων, υπήρχαν εγκαταστημένες κάποιες οικογένειες που ασχολούνταν πατροπαράδοτα με την οργανοπαιξία και ήταν οι αποκλειστικοί σχεδόν, φορείς της ενόργανης μουσικής παράδοσης της κάθε περιοχής. Δραστηριοποιούνταν σε συγκεκριμένα επαγγελματικά μουσικά δίκτυα και συνήθως, συνδέονταν μεταξύ τους με δεσμούς συγγενείας (αίματος ή αγχιστείας), δημιουργώντας έτσι, σύνθετα διευρυμένα οικογενειακά δίκτυα ανά γεωγραφική περιοχή. Παράλληλα με τη μουσική εξασκούσαν συνήθως και την σιδηρουργία. Η εγκατάστασή τους στα χωριά και τις πόλεις της υπό μελέτη περιοχής τεκμαίρεται από πολύ παλιά, τόσο μέσα από την προφορική παράδοση, όσο και από γραπτές πηγές.³

Το δίκτυο εγκατοίκησης τους σε διάφορα χωριά του Νομού ήταν πολύ διευρυμένο και εξαπλωνόταν i) στα Βλαχοχώρια: Μαλακάσι, Καστανιά, Αμάραντο, Κρανιά, Καλομοίρα, Χρυσομηλιά, Κλεινοβό ii) στο νοτιοδυτικό μέρος του Νομού στα χωριά: Στουρναραϊίκα, Κοτρώνι και Τύρνα iii) στα Χάσια στα χωριά: Ασπροκκλησιά, Γερακάρι, Κονισκό, Λογγά, Αγióφυλλο, Βλαχάβα, Φωτεινό, Αγριελιά, Σκεπάρι και στη βρισκόμενη στα ριζά των Χασίων, Αύρα, iv) στα πεδινά χωριά του Νομού: Ρίζωμα, Βασιλική, Άγιοι Απόστολοι, Διαλεχτό, Μεγάλα Καλύβια, Πηγή, Βαλτινό, Φωτάδα, Γοργογύρι, Μικρό Κεφαλόβρυσο, Δενδροχώρι, Φιλύρα, Πρίνος και Μεγάρχη.

Ήταν ενσωματωμένοι στις αγροκτηνοτροφικές οικονομίες των τοπικών κοινωνιών, καλύπτοντας σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα τις θέσεις εργασίας του σιδηρουργού και του μουσικού/διασκεδαστή, ενασχολήσεις οι οποίες -να επισημάνουμε ότι- ήταν απαξιωμένες από το τότε κυρίαρχο αξιακό σύστημα. Σε αρκετές περιπτώσεις, η δημιουργία συγγενικών δεσμών με ομοειδείς οικογένειες φαίνεται να ήταν εκούσια επιλογή διάφορων μουσικών οικογενειών, με πιθανό κίνητρο και απώτερο σκοπό την ενδυνάμωση και διεύρυνση του επαγγελματικού τους δικτύου.⁴

³ Βλ. Heuzey (1991:145, 149) για Καστανιά, Κατσόγιαννος, (1992: 211-2, 223) για Τρίκαλα, Φαλατζίτς (1935:5) για Βεντίστα/Αμάραντο Καλαμπάκας, Σπύρος (2009:291-6, 334-6 & 2020) για ορεινά χωριά περιοχής Καλαμπάκας, Πλακιάς (1999: 134, 137), Νικολάου (1999: 29-31, 395)

⁴ Πλακιάς (1999: 134, 135).

Οι αναλυτικές κατηγορίες

Στο σημείο αυτό, για τις ανάγκες της ανάλυσης κρίνουμε σκόπιμο να καταφύγουμε στη χρήση κάποιων περιγραφικών όρων για την κατηγοριοποίηση των εθνοτοπικών ομάδων του Νομού, που προαναφέραμε.⁵ Θα χρησιμοποιήσουμε λοιπόν, από δω και πέρα στο κείμενο τους περιγραφικούς όρους: i) 'Βλάχοι', για τους κατοίκους των βλαχόφωνων χωριών των ορεινών περιοχών της Πίνδου, ii) 'Ασπροποταμίτες', για τους κατοίκους των ελληνόφωνων χωριών του κάτω ρου του Ασπροποτάμου, κοντά στα σύνορα με το Ν. Άρτας και το Ν. Καρδίτσας, iii) 'Χασιώτες', για τους κατοίκους των χωριών των Χασίων, iv) 'Καραγκούνηδες', για τους κατοίκους των χωριών του κάμπου.

Οι χρονικές περίοδοι

Σχετικά με το χρονικό της εξέλιξης της μουσικής στον νομό Τρικάλων, που αφορά στο ρεπερτόριο, στο σχήμα της ορχήστρας, στα όργανα και στα μουσικά δίκτυα, διακρίνονται τρεις μεγάλες φάσεις. Οι διαπιστώσεις προέκυψαν τόσο από τα στοιχεία της έρευνας, όσο και από την παραγόμενη δισκογραφία.

1. Ως πρώτη φάση ορίζουμε την περίοδο από τη δεκαετία του 1930 (από την οποία μπορούμε να έχουμε μια εικόνα πιο αξιόπιστη και επαληθεύσιμη) έως τα τέλη τις δεκαετίας του 1950. Στις δεκαετίες αυτές έχουμε τα εξής χαρακτηριστικά: ο τρόπος παιξίματος των γνωστών αναγνωρισμένων κλαριντζήδων της περιοχής των Τρικάλων Βασίλη Καραγιώργου, Ευάγγελου Μπρουσιάκη 'Παρδάλη', Γιάννη Ντόκου, Αντώνη Λαβίδα κ.α. είναι στα πρότυπα των προπολεμικών ηχογραφήσεων των τρικαλινών κλαριντζήδων Νίκου Καρακώστα και Θανάση Λαβίδα, το παίξιμο των οποίων αποτελεί πρότυπο και ορίζει έναν σταθμό στην ιστορία του λαϊκού κλαρίνου στην Ελλάδα. Παρά την μεγάλη χρονική απόσταση, το παίξιμο αυτό φαίνεται να επιβιώνει στις ηχογραφήσεις κάποιων κλαριντζήδων της περιοχής των Τρικάλων μέχρι τις αρχές του 1960, όπως οι Αλέκος Φιλίππου, Κώστας Φιλίππου (Καρακώστας), Κυριάκος Κωστούλας, Γιάννης Ντόκος, Φούλιας Καραγιώργος, Δημήτρης Μπαρούτας, Σπύρος Αναστασίου, Κώστας Τζιμούρτος, Κριτόλαος Ντούτσιας και Σωτήρης Σγούρος. Οι μουσικοί αυτοί ακολουθούν το ιδίωμα της παλιάς γενιάς το οποίο εξελίσσουν και προσαρμόζουν ο καθένας στα μέτρα του. Στην πρώτη φάση έχουμε την ολιγομελή ορχήστρα, τρία με τέσσερα άτομα που την αποτελούν ένα η δύο κλαρίνα, βιολί, ένα ή δύο λαούτα και

⁵ Να επισημάνουμε εδώ ότι οι κατηγοριοποιητικοί όροι συλλογικών ταυτοτήτων που επιλέξαμε, ενδέχεται να μην αντιπροσωπεύουν τις αυτοπροσδιοριστικές θέσεις και προβολές των ατόμων, ή κοινοτήτων.

μερικές φορές σαντούρι. Η πρώτη φάση μπορεί να ονομαστεί και προ-ηλεκτρική, επειδή δεν υπήρχαν οι ηλεκτρικοί ενισχυτές και τα όργανα παίζουν ακουστικά.

2. Ως δεύτερη φάση ορίζεται η μεταβατική περίοδος από το 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Ένα σημαντικό νεωτερικό στοιχείο είναι οι πρώτοι ηλεκτρικοί ενισχυτές που παίζουν με μπαταρίες αυτοκινήτων όταν δεν υπάρχει ηλεκτρικό ρεύμα. Τότε έρχονται και τα πρώτα μικρόφωνα, οι μαγνήτες και οι βεντούζες για την ηχοληψία. Την εποχή αυτή παρατηρείται η αλλαγή της θέσης των μουσικών σε σχέση με το χοροστάσι. Έχουμε δηλαδή, τη μετάθεση της ορχήστρας από το κέντρο του χορού, στην περίμετρο σε υπερυψωμένο και περίοπτο μέρος, το λεγόμενο «πατάρι», το οποίο συνήθως ήταν, είτε ξύλινες τάβλες στερεωμένες σε κιβώτια ποτών, είτε καρότσες μεταφοράς αγροτικών προϊόντων (πλατφόρμες). Από αρχές τις δεκαετίας του 1970 τα πράγματα άρχισαν πλέον να αλλάζουν και τα επαγγελματικά δίκτυα που ίσχυαν μέχρι τότε έπαψαν να υπάρχουν.

Στη νέα αυτή κατάσταση συντέλεσαν οι εξής παράγοντες: i) η εξέλιξη της μουσικής βιομηχανίας, της δισκογραφίας και η επαφή της επαρχίας με τις νέες ηλεκτρικές τεχνολογίες (ραδιόφωνο, κασετόφωνο και τζουκ-μποξ) ii) η κατασκευή οδικού δικτύου σε όλα τα χωριά, iii) η καθιέρωση δημόσιων συγκοινωνιών, σε πρώτη φάση και iv) σε δεύτερη φάση, η ευκολότερη απόκτηση ενός ιδιωτικού μέσου μεταφοράς.

Το μουσικό κοινό της επαρχίας μαθαίνει σε ακούσματα από άλλες περιοχές, παρακολουθεί την ραγδαία εξέλιξη του «νεοδημοτικού τραγουδιού» της Αθήνας (Μητρόπουλος: 1996) που ανθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, με κύριους εκφραστές του τους Στάθη Κάβουρα, Αλέκο Κιτσάκη, Τάκη Καρναβά, Γιάννη Κωνσταντίνου κ.ά. Ένα είδος, που θα αλλάξει αρκετά πράγματα στον μουσικό χάρτη της περιοχής που μελετάμε αλλά και γενικότερα της ελληνικής επαρχίας. Κάποιες από αυτές τις αλλαγές εντοπίζουμε στο ρεπερτόριο, στο οργανολόγιο, στις πελατειακές σχέσεις κ.λπ.

Κάποια παλιότερα όργανα 'μετασχηματίζονται', ώστε να δείχνουν πιο μοντέρνα. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η λαουτοκιθάρα, ένα 'υβριδικό όργανο που το σχήμα του σκάφους του μοιάζει με της κιθάρας, αλλά έχει χορδές και κούρδισμα λαούτου. Επίσης, εισάγονται σταδιακά νέα όργανα όπως το ακορντεόν, οι ακουστικές και οι ηλεκτρικές κιθάρες, τα οποία πιθανώς να διείσδυσαν λόγω επιρροών από την αθηναϊκή δισκογραφία, από τις ορχήστρες της πρωτεύουσας, καθώς και από τη μουσική κινηματογράφου της εποχής. Στα τέλη του 1970 κάνουν πλέον δυναμικά την εμφάνιση τους και αρχίζουν να αντικαθιστούν το λαούτο

και το σαντούρι οι ηλεκτρικές κιθάρες και τα αρμόνια, κυρίως της μάρκας Farfisa. Εκείνη την εποχή έχουμε και την χρήση κρουστών οργάνων που δεν χρησιμοποιούνταν στις ορχήστρες του Νομού, πέρα από ελάχιστες περιπτώσεις έως τότε. Είναι η ντραμς (πλήρες σετ) και τα ρότο-τομς, κρουστά γνωστά στην πιάτσα των δημοτικών μουσικών ως μπογκάκια.

Στην δεύτερη αυτή φάση παρατηρείται αύξηση των κομματιών του γλεντιστικού ρεπερτορίου, απόρροια της μαζικής παραγωγής δίσκων (νέο)δημοτικών τραγουδιών. Έτσι, ενώ στις προγενέστερες περιόδους, όπου το ρεπερτόριο ήταν μικρό και συγκεκριμένο σε κάθε περιοχή, τραγουδούσαν όλοι οι οργανοπαίχτες μαζί, τώρα προέκυψε η ανάγκη παρουσίας ενός κατ' αποκλειστικότητα τραγουδιστή/ τραγουδίστριας (ντιζέζ) που θα είχαν το ρόλο του διαχειριστή και εκτελεστή αυτού του ποικίλου ρεπερτορίου. Οι τραγουδιστές στο πατάρι συνήθιζαν να κρατούν κάποιο όργανο, άσχετα αν έπαιζαν ή όχι και οι τραγουδίστριες, ενίοτε κουνούσαν ρυθμικά ένα μικρό ντέφι με ζίλια. Θα θέλαμε να σχολιάσουμε εδώ, ότι αυτή η αναβάθμιση του ρόλου των τραγουδιστών οδήγησε σταδιακά και σε μια μεταφορά του κέντρου βάρους της ορχήστρας, από τα όργανα προς τον/τους τραγουδιστή/ές .

3. Ως τρίτη φάση ορίζεται η περίοδος από τα τέλη του 1980 έως και σήμερα. Αν και διατηρούνται στοιχεία της προηγούμενης φάσης, τα βασικά χαρακτηριστικά είναι εδώ η καθιέρωση του σύγχρονου ηλεκτρικού ήχου και των ηλεκτρικών οργάνων. Ο συνολικότερος ήχος της ορχήστρας διαμορφώνεται πλέον και από στοιχεία τα οποία έρχονται από τις γειτονικές βαλκανικές χώρες (Βουλγαρία, Τουρκία κ.α.). Στη σημερινή εποχή, κυριαρχεί η τάση αναζήτησης και χρήσης νέων ηχοχρωμάτων και εφέ από όλα τα όργανα, αλλά κυρίως από το κλαρίνο και τα πλήκτρα.

Σ' αυτό το σημείο να σημειώσουμε ότι, απ' τη δεκαετία του 1980 μέχρι τα τέλη τις δεκαετίας του 2000 έχουμε μία μεγάλη αλλαγή στην λειτουργία και τα μέσα της δισκογραφικής παραγωγής στην Ελλάδα. Αναφερόμενοι μόνο στο δημοτικό τραγούδι θα παρουσιάσουμε εν τάχει αυτή την εξέλιξη. Απ' το 1980 και μετά τη θέση των δίσκων στο κοινό άρχισαν να παίρνουν οι κασέτες, οι οποίες ήταν αρκετά φθηνότερες και πολύ πιο εύχρηστες. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκαν οι δισκογραφικές εταιρίες και άρχισαν την μανιόδη παραγωγή κασετών με δημοτικά τραγούδια, κυρίως επανεκτελέσεις παλιών δημοτικών αλλά και νεοδημοτικών τραγουδιών. Αρχικά κάθε track και κομμάτι, στη συνέχεια σειρές κομματιών σε κάθε track (γνωστό και ως ποτ-πουρί). Η μεγάλη καινοτομία-μόδα που επικρατεί και σήμερα είναι η ζωντανές ηχογραφήσεις γνωστές και σαν Live, οι οποίες δεν έχουν φύγει απ' τη μόδα ποτέ απ' τη στιγμή που βγήκαν στο προσκήνιο. Εφόσον η κασέτα είχε την πλήρη αποδοχή του

κόσμος και ήταν επικερδής για τις εταιρίες με τη σειρά τους ήρθαν να το εκμεταλλευτούν και οι μουσικοί πιο έμμεσα. Δεν θα είχαν άμεσο κέρδος όπως οι εταιρίες ή οι πωλητές αλλά μέσω αυτού του εύκολου και φθηνού μέσου θα προέβαλαν την δουλειά τους χωρίς να ξοδέψουν απολύτως τίποτα. Η ιστορία επαναλαμβάνεται απ' τα τέλη τις δεκαετίας του 1990 μέχρι και τα τέλη τις δεκαετίας του 2000. Το μόνο που άλλαξε ήταν το μέσο, η κασέτα έγινε CD, η ιστορία δεν σταμάτησε ούτε πρόκειται να σταματήσει, το CD αντικαταστάθηκε από τις ψηφιακές μορφές ήχου mp3, mp4 και από το διαδίκτυο.

Τα κατά τόπους μουσικά ιδιώματα

Οι προαναφερόμενες εθνοτοπικές ομάδες του Νομού, είχαν κατά το παρελθόν η καθεμία τα δικά της -ως ένα βαθμό- πολιτισμικά/κοινωνικά χαρακτηριστικά που την καθιστούσαν ξεχωριστή από τις άλλες, παράλληλα όμως, παρατηρούνταν και κάποια κοινά μεταξύ τους στοιχεία. Σε επίπεδο μουσικής, αν και εντοπίζονται σχεδόν τα ίδια τραγούδια σε όλες τις ομάδες, είχε παράλληλα διαμορφωθεί από την κάθε μια (και εξακολουθεί σε μερικό βαθμό να διατηρείται και σήμερα) τοπικό μουσικό ύφος -που έχει να κάνει κυρίως με τα υφολογικά και τεχνικά χαρακτηριστικά των φωνητικών και οργανικών εκτελέσεων- καθώς και κάποιο τοπικό ρεπερτόριο, πέραν του ευρύτερα πανελλαδικά διαδεδομένου.

Να επισημάνουμε εδώ ότι, σε αρκετά χωριά της περιοχής μελέτης εντοπίζονταν μέχρι πρόσφατα και ιδιαίτερο φωνητικό ρεπερτόριο, που τραγουδιόταν από γυναίκες, χωρίς τη συνοδεία ορχήστρας (απομεινάρι της προ-ορχηστρικής εποχής), σε κοινωνικές και θρησκευτικές περιστάσεις του ετήσιου εθμικού κύκλου της ζωής των κατά τόπους κοινοτήτων (Νημάς: 1997). Με το ρεπερτόριο αυτό δεν θα ασχοληθούμε στην προκείμενη εργασία. Το αναφέρουμε όμως, για να τονίσουμε την τεράστια συνεισφορά του παλιότερα, στη διαμόρφωση της μουσικής ταυτότητας της περιοχής, μιας και όπως φαίνεται, το ενόργανο μουσικό ιδίωμα κάθε περιοχής προέκυψε πιθανότατα από διαδικασίες 'μίμησης' και μεταφοράς των φωνητικών τεχνικών πάνω στα όργανα των πρώτων κλαριντζήδων και βιολιτζήδων.

Ο μουσικός χάρτης της περιοχής του νομού Τρικάλων χωρίζεται βάσει της πολιτισμικής σύνθεσής του, σε τέσσερις κατηγορίες: τα Βλαχοχώρια του ορεινού όγκου της Πίνδου, τα ελληνόφωνα χωριά (Ασπροποταμίτες) που εντοπίζονται στο νοτιοδυτικό μέρος του Νομού από την Πύλη μέχρι το Βροντερό, από το Αρματολικό μέχρι την Νεράιδα (καθώς και όλα τα υπόλοιπα που συνορεύουν με τον νομό Άρτας και Καρδίτσας μέχρι την Πύλη), τα χωριά των Χασίων και τα χωριά του κάμπου (που το μεγαλύτερο του μέρος κατοικείται από

Καραγκούνηδες). Από τη δεκαετία του 1930 μέχρι και σήμερα στις παραπάνω περιοχές, παρατηρείται ένα αρκετά πλούσιο ρεπερτόριο που αποτελείται, αφενός από κάποια κοινά τραγούδια που χρησιμοποιούνται από όλες τις εθνοτοπικές ομάδες, με το ανάλογο ύφος σε κάθε περιοχή και αφετέρου, από ορισμένα χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα -ανά περιοχή- κομμάτια, που διασώζονται έως σήμερα και χορεύονται στα γλέντια των διάφορων κοινοτήτων (Μπαζιάνας: 1980).

Στην περίπτωση των Βλάχων συναντούμε παρόμοια τραγούδια με τις άλλες ομάδες από άποψη περιεχομένου, αν και πολλά από αυτά τραγουδιούνται στα βλάχικα. Στη Βόρεια πλευρά, όπου βρίσκονται τα βλαχόφωνα χωριά, στα σύνορα με την Ήπειρο και το κοντινότερο μουσικό της κέντρο το Μέτσοβο, το μουσικό ύφος πλησιάζει το ηπειρώτικο, αφού από αυτό προέρχονται τα περισσότερα δάνεια αλλά και το ρεπερτόριο.

Στον αντίποδα, η νότια πλευρά, όπου βρίσκονται τα ελληνόφωνα χωριά (Ασπροποταμίτες), κλείνει περισσότερο στο Στερεοελλαδίτικο και Σαρακατσάνικο ρεπερτόριο το οποίο είναι προσαρμοσμένο παικτικά στα τοπικά μουσικά δεδομένα.

Η περιοχή των Χασίων είναι απόλυτα επηρεασμένη από το γρεβενιώτικο μουσικό ιδίωμα, γι' αυτό και ο πρωταγωνιστικός ρόλος του βιολιού στην κομπανία. Η μουσική πράξη εδώ διαφοροποιεί εντούτοις σημαντικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τη γρεβενιώτικη αισθητική, όπως το ρεπερτόριο, η ρυθμολογία αλλά και το παικτικό ύφος που την καθιστούν υφολογικά αυτόνομη και ξεχωριστή.

Στον κάμπο τέλος, η μουσική πράξη και οι επαγγελματικές απαιτήσεις της «δουλειάς» ακολούθησαν έναν ραγδαίο ρυθμό εξέλιξης εξαιτίας της χωροταξικής του θέσης σε σχέση με τις άλλες περιοχές. Μπορούμε να πούμε ότι υφολογικά συγγενεύει με το κλασικό πανελλήνιο δημοτικό τραγούδι εκφρασμένο απ' την δισκογραφική εκτελεστική αισθητική των κλαριντζήδων Νίκου Καρακώστα, Θανάση Λαβίδα και Κώστα Φιλίππου. Στον κάμπο υπήρχαν οικονομικά ανεπτυγμένες εστίες που δεν ανήκαν μουσικά σε κάποιες κομπανίες αποκλειστικά, εξαιτίας των μεγάλων αναγκών που είχαν, όπως η πόλη των Τρικάλων, της Καλαμπάκας, η Πύλη, το Μουζάκι, τα μεγάλα караγκουνοχώρια στα σύνορα των νομών Τρικάλων Καρδίτσας, Καλύβια, Αγναντερό και Προάστιο. Στο κάμπο πέρα από τις μουσικές οικογένειες που έμεναν εκεί, δρούσαν και κομπανίες από τις άλλες τρεις περιοχές για να καλυφτούν οι γλεντιστικές ανάγκες της περιοχής. Μην ξεχνάμε ότι μέχρι τη δεκαετία του 1960 οι γλεντζέδες και οι οικονομικά επιφανείς οικογένειες στον κάμπο αλλά και στα Χάσια έπαιρναν, στα θρησκευτικά πανηγύρια των χωριών, κομπανία στο σπίτι για να γλεντήσουν ιδιωτικά. Κάτι

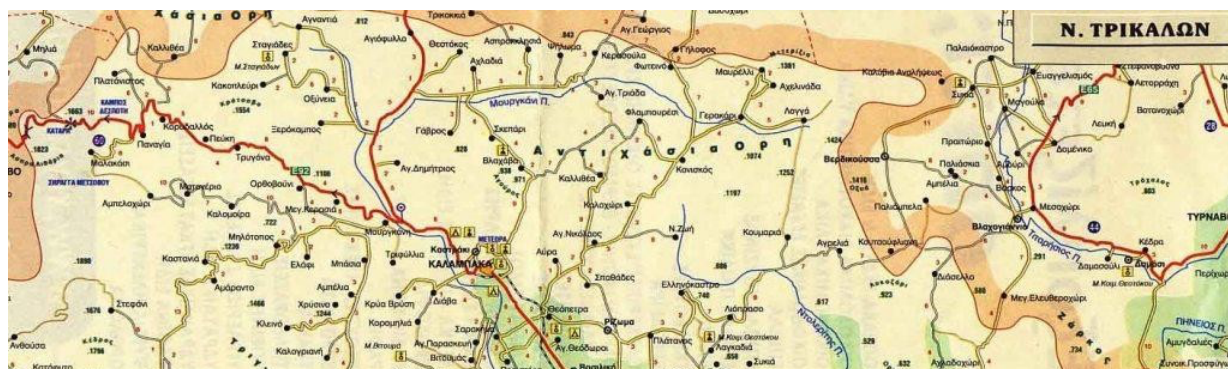
που μπορεί να ερμηνευτεί είτε ως επίδειξη οικονομικής δύναμης είτε ως διάθεση αποκλειστικής και ιδιωτικής χρήσης της μουσικής.

Μέχρι το 1960 περίπου ίσχυε ο μουσικός, πολιτισμικός και πληθυσμιακός χάρτης που περιγράψαμε πιο πάνω. Αυτά τα δεδομένα άλλαξαν λόγω της εξωτερικής (Γερμανία, Αμερική κ.α.) και εσωτερικής μετανάστευσης (κυρίως Αθήνα αλλά και σε όλη τη Θεσσαλία), καθώς και λόγω των πληθυσμιακών ανακατατάξεων στο εσωτερικό του Νομού. Η συσσώρευση των πληθυσμιακών ομάδων στην πόλη και στα γύρω από αυτήν χωριά, κατά κύριο λόγο από Ασπροποταμίτες, Βλάχους και Χασιώτες, έπαιξε σημαντικό ρόλο επίσης στη διαμόρφωση του χάρτη. Σήμερα, μεγάλο μέρος των κατοίκων των ορεινών και ημιορεινών περιοχών, μετοίκησαν στα πεδινά, είτε δημιουργώντας συνοικίες γύρω από την πόλη των Τρικάλων, είτε εγκαθιστάμενοι σε χωριά του κάμπου.

Οι κατά τόπους κοινότητες των μουσικών δεν θα μπορούσαν να μείνουν ανεπηρέαστες από αυτές τις αλλαγές. Οι μουσικές οικογένειες από τα ορεινά που δεν είχαν πρόσβαση στον κάμπο μεταφέρθηκαν σε χωριά γύρω από την πόλη και μερικοί στο κέντρο της. Από τότε το καφενείο των μουσικών άρχισε να λειτουργεί ως κόμβος συνάντησης και τόπος επαγγελματικών συμφωνιών και συναλλαγών των μουσικών δικτύων του Νομού, κυρίως, τόσο για τις μεταξύ τους συναντήσεις, όσο και γι' αυτές με τους πελάτες τους. Τα τοπικά συγκροτήματα κράτησαν την πελατεία του χωριού αφού ξαναγυρνούσαν εκεί κυρίως κατά την καλοκαιρινή περίοδο για τα θρησκευτικά πανηγύρια. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Βλάχοι περισσότερο και μετά οι Χασιώτες, διατήρησαν τα συγκροτήματα που είχαν και στα χωριά τους σε αντίθεση με τους Καραγκούνηδες και Ασπροποταμίτες που συνεργάστηκαν, από το 1970 και μετά, με διάσημους μουσικούς «φίρμες» της πρωτεύουσας.

1. Χασιώτες

Χάσια ονομάζεται το όρος που βρίσκεται στα σύνορα του νομού Τρικάλων και Γρεβενών, βορειοδυτικά της Καλαμπάκας. Στα δυτικά και βόρεια περικλείεται από το βόριο μέρος της οροσειράς της Πίνδου και στα ανατολικά και νότια από τα Καμβούνια και Αντιχάσια όρη. Οι Χασιώτες ασχολούνται με τη κτηνοτροφία, τη γεωργία και εντάσσονται στις οικονομικά ασθενέστερες περιοχές μέχρι την δεκαετία του 1970 που ξεκινά η εσωτερική και εξωτερική μαζική μετανάστευση. Με την απελευθέρωση της Θεσσαλίας 1881 από τους Οθωμανούς το ιδιοκτησιακό καθεστώς⁶ ήταν ελεύθερο σε αντίθεση με τον κάμπο που είχε τσιφλίκια μέχρι το 1927.

Χάρτης νομού Τρικάλων, τα χωριά των Χασιών.

Τα Χάσια σήμερα κατοικούνται κατά κύριο λόγο από ανθρώπους της τρίτης ηλικίας, η νέα γενιά στην πλειοψηφία της κατοικεί στις πόλεις: Καλαμπάκα, Τρίκαλα, Λάρισα, πλην ελαχίστων οικογενειών που διαμένουν μόνιμα στα χωριά εξαιτίας της κτηνοτροφίας που ασκούν ως επάγγελμα. Να σημειώσουμε ότι είναι η περιοχή που έχει τους περισσότερους εξωτερικούς και εσωτερικούς μετανάστες από τη δεκαετία του 1970 έως και σήμερα. Ο κυριότερος λόγος είναι οι δυσχερείς συνθήκες της περιοχής για την ανάπτυξη γεωργίας και της κτηνοτροφίας που είναι τα κύρια επάγγελμα του νομού. Την δεκαετία του 1960 μέχρι τα τέλη του 1970, τους φθινοπωρινούς μήνες οι Χασιώτες οικογενειακά κατέβαιναν στον κάμπο των Τρικάλων ως εργάτες για την συγκομιδή βαμβακιού, καπνού και άλλων καλλιεργειών.

Οι οικογένειες μουσικών των Χασιών που ανέδειξε η έρευνα και βρισκόταν εγκατεστημένες από τις αρχές του 1900 στην περιοχή είναι οι εξής. Γκίκα, Πλακιά, Κιτσόπουλου (Τσιόκα), Βουλγαράκη, Μπέλλου, Ντίνα, Καραμπάση και μεμονωμένα άτομα

⁶ Philippson Alfred. "Τα βουνά των Τρικάλων. Τα Χάσια".

όπως ο Βασίλης και Αχιλλέας Έξαρχος, ο Αντώνης Δήμος και τα αδέρφια Γκουζιώτη. Ανεπτυγμένες ήταν οι σχέσεις τους με μουσικούς και δίκτυα γειτονικών περιοχών, όπως την Δεσκάτη για το βορειοδυτικό μέρος των Χασίων και για το ανατολικό η Βερδικούσια και ο Τύρναβος, περιοχές με έντονη μουσική δραστηριότητα για των νομό Γρεβενών και Λάρισας αντίστοιχα. Τα στοιχεία των δικτύων που προαναφέραμε, παρατίθενται αναλυτικά στην παρουσίαση της κάθε μουσικής οικογένειας.

Τα δίκτυα των μουσικών οικογενειών στα χωριά των Χασίων από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1970 οργανωνόταν ως εξής.

Χωριά	Οικογένειες μουσικών
Αγία Τριάδα (Τραχανιώτη)	Κιτσόπουλου (Τσιόκα), Γκίκα, Βουλγαράκη.
Άγιος Δημήτριος (Τσιούγουρο)	Μπέλλου, Ντίνα, Κιτσόπουλου.
Άγιος Νικόλαος (Βερεντζί)	Πλακιά, Γκίκα.
Αγιοφύλλο (Βελμίστι)	Μπέλλου, Ντίνα,, Κιτσόπουλου.
Αγναντιά (Όστροβος)	Κιτσόπουλου, Μπέλλου.
Αγριλιά (Σμόλια)	Γκίκα, Γκουζιώτη, Έξαρχου.
Ασπροκκλησιά (Μονδέα)	Κιτσόπουλου, Ντίνα,.
Αύρα (Κόπραινα)	Πλακιά, Καραμπάση, Αντώνης Δήμου.
Αχελινάδα	Γκίκα, Γκουζιώτη.
Αχλαδιά (Βουρλοχώρι)	Κιτσόπουλου, Μπέλλου, Γκόρα.
Βλαχάβα (Σμόλιανη)	Κιτσόπουλου (Τσιόκα), Γκίκα, Γκόρα.
Γάβρος (Γαύροβο)	Κιτσόπουλου, Ντίνα, Γκόρα.
Γερακάρι	Γκίκα, Έξαρχου, Γκουζιώτη.
Διάσελο (Πάνιτσα)	Γκίκα, Γκουζιώτη, Έξαρχου.
Ελληνόκαστρο (Κούρσεβο)	Γκίκα, Έξαρχου, Γκουζιώτη.
Θεοτόκος (Φλάκα Κερασιάς)	Κιτσόπουλου, Βουλγαράκη.
Κακοπλεύρι (Δουλίχι)	Κιτσόπουλου, Ντίνα,.
Καλλιθέα (Χασάν Καλύβια)	Πλακιά, Κιτσόπουλου, Καραμπάση.
Καλοχώρι (Μανδραβέλι)	Πλακιά, Γκίκα.
Κερασούλα (Σίνα Κερασιά)	Κιτσόπουλου, Γκόρα.
Κονισκός	Γκίκα, Έξαρχου.

Κουμαριά (Νέα Σμόλια)	Γκίκα, Γκουζιώτη Έξαρχου.
Λαγκαδιά (Κόρμποβο)	Γκίκα, Γκουζιώτη, Έξαρχου.
Λιόπρασο	Γκίκα, Γκουζιώτη, Έξαρχου.
Λογγά	Έξαρχου, Γκίκα.
Μαυρέλι	Γκίκα, Έξαρχου.
Μύκανη	Μπέλλου, Ντίνα,, Κιτσόπουλου.
Ξηρόκαμπος	Κιτσόπουλου, Ντίνα,.
Οξύνεια (Μερίτσα)	Κιτσόπουλου, Ντίνα,, Βουλγαράκη.
Σκεπάρι	Κιτσόπουλου, Ντίνα, Γκόρα.
Σπαθάδες	Πλακιά, Καραμπάση, Αντώνης Δήμου.
Σταγιάδες (Σκιαδάρη)	Κιτσόπουλου, Ντίνα,.
Φλαμπουρέσι	Όλες οι οικογένειες εξαιτίας του ότι ήταν το μεγαλύτερο χωριό στα Χάσια, αρκετές φορές ερχόταν και μουσικοί από τα Τρικάλα.
Φωτεινό (Τσιούκα)	Κιτσόπουλου (Τσιόκα), Γκίκα, Βουλγαράκη.
Ψήλωμα (Κριτσοτάδες)	Κιτσόπουλου, Ντίνα, Γκόρα.

Στην ακτίνα των Χασίων που παραπάνω αναφέραμε εντάσσεται και το σχετικά πρόσφατο (αρχές του περασμένου αιώνα) χωριό Νέα Ζωή⁷ (Μπούρσιανη) το οποίο κατοικείται από Αρβανιτόβλαχους με διαφορετική μουσική κουλτούρα από τους γείτονές τους. Τα ακούσματα των συγκεκριμένων Αρβανιτόβλαχων τα τελευταία είκοσι χρόνια είναι το «ηπειρώτικο τραγούδι» εκφρασμένο ρεπερτοριακά από τραγουδιστές όπως ο Κώστας Τζίμας και η Παγώνα Αθανασίου. Γίνεται αναφορά στο συγκεκριμένο χωριό εξαιτίας της παράδοσης του αυτής, είκοσι και πλέον ετών, να γλεντάει αποκλειστικά με «ηπειρώτικα» συγκροτήματα, γεγονός που δεν συναντάμε σε καμιά άλλη περιοχή των Τρικάλων. Στα τέλη τις δεκαετίας του 1940, από όταν υπάρχει μουσική πληροφορία για τη Νέα Ζωή, μέχρι αρχές του 1980 μετσοβίτικα συγκροτήματα διασκεδάζαν το χωριό, με ιδιαίτερη προτίμηση σε αυτά του Αυγέρη Μπάου και του Στέργιου Μάσσιου.

Ας δούμε όμως τις μουσικές οικογένειες και τους μουσικούς αυτής της περιοχής, ξεκινώντας από την βόρεια πλευρά των Χασίων και απ' τη μουσική οικογένεια Κιτσόπουλου

⁷ Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Οι Μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων. Ζήτηρος. Θεσσαλονίκη. σελ.306.

ή Τσιόκα. Μουσικούς με αυτό το επώνυμο συναντάμε στην περιοχή των Χασίων και συγκεκριμένα στα χωριά Ασπροκκλησιά, Αγιοφύλλο και Αγναντιά. Η καταγωγή τους σύμφωνα με τους πληροφορητές ήταν από το χωριό Δοτσικό Γρεβενών και το επώνυμο τους ήταν Τσιόκας, δραστηριοποιούνται μουσικά στην περιοχή μελέτης για εκατόν είκοσι χρόνια και πλέον.

Οι πρώτοι, μουσικοί και παράλληλα σιδεράδες, της οικογένειας είναι τα τρία αδέρφια,⁸ Δημήτρης (1885-1949), ο Σωτήρης (1890-1965) και ο Γιάννης (1897-1958). Ο Δημήτρης και ο Σωτήρης εγκαταστάθηκαν στο χωριό Ασπροκκλησιά και άλλαξαν το επίθετο τους από Τσιόκας σε Κιτσόπουλος, ενώ ο αδελφός τους Γιάννης κράτησε το επώνυμο Τσιόκας και εγκαταστάθηκε στο χωριό Φωτεινό (Τσιούκα).

Ο Δημήτρης Κιτσόπουλος έπαιζε βιολί και είχε παντρευτεί δύο φορές. Με την πρώτη του γυναίκα απέκτησε την Κωνσταντίνα, σύζυγο του βιολιστή Αλέξανδρου Μπέλλου από την Ασπροκκλησιά, και τον Χρήστο (1910-1984) που έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με την Αικατερίνη Λίτσιου από το χωριό Ευαγγελισμός (Ελασσόνας) Λάρισας.

Τα πέντε παιδιά του Χρήστου ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού ενώ οι κόρες του παντρεύτηκαν με μουσικούς επίσης.

Η Ελένη ήταν η μεγαλύτερη της οικογένειας και παντρεύτηκε τον Δημήτρη Γκόρα βιολιστή από το χωριό Σκεπάρι, γιος τους είναι ο Ηλίας ο οποίος παίζει κιθάρα.

Δεύτερος γιος του ήταν ο Νίκος (1932-2002) που έπαιζε λαούτο.

Τρίτος κατά σειρά ήταν ο Βασίλης (1937-2011) που έπαιζε λαούτο/κιθάρα και ήταν παντρεμένος με την τραγουδίστρια Μαρία Ζέρβα από το χωριό Αμπελώνας Λάρισας. Έχουν συμμετάσχει με την γυναίκα του, λαούτο και ντέφι αντίστοιχα, σε δύο δίσκους στην Lyra το 1966 με τον κλαριντζή Σπύρο Αναστασίου.

Ο Οδυσσέας (1944) είναι το τέταρτο παιδί της οικογένειας παίζει ακορντεόν και ζει στα Τρίκαλα.

Τελευταίος κατά σειρά είναι ο κλαρινίστας Θεοφάνης (1950) γνωστός με το υποκοριστικό 'Φάνης', παντρεμένος με την Γεωργία Χήρα, αδελφή του Στέφανου Χήρα μπουζουξή που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή των Τρικάλων. Γιός τους είναι ο Χρήστος (1974) ο οποίος παίζει κλαρίνο, έχει πτυχία κλαρινέτου και θεωρίας της δυτικής μουσικής.

⁸ Συνέντευξη Θεοφάνη Κιτσόπουλου. 10/10/2011. Τρίκαλα.

Επίσης δίδαξε σε μουσικό γυμνάσιο Καρδίτσας, Τρικάλων και στο Δημοτικό Ωδείο Τρικάλων. Έχει συνεργαστεί με όλους σχεδόν τους πολιτιστικούς συλλόγους της Θεσσαλίας και όχι μόνο. Έχει πολλές εμφανίσεις στα ΜΜΕ σε εκπομπές για την παραδοσιακή μουσική. Ο Χρήστος Κιτσόπουλος κατατάσσεται στους μουσικούς των παραστάσεων των χορευτικών εκδηλώσεων, παρόλα αυτά τα τελευταία οκτώ χρόνια δραστηριοποιείται και στα δίκτυα των πανηγυριών και γάμων στην περιοχή των Τρικάλων και της Καρδίτσας.

Φωτογραφία Βασίλη Ν. Κιτσόπουλου. Ασπροκκλησιά, 1947. Λαούτο: Κώστας Δ. Κιτσόπουλος, βιολί: Σωτήρης Κιτσόπουλος, κλαρίνο: Βασίλης Κιτσόπουλος

Από τον δεύτερο γάμο⁹ του ο Δημήτρης Κιτσόπουλος (1885-1949) απέκτησε δύο παιδιά τον Κώστα (1923-2005) λαουτιέρη, παντρεμένο με την Ευαγγελία Πλακιά¹⁰ και τον Βασίλη (1929) λαουτιέρη, παντρεμένο με την Παναγιώτα Μπαρούτα από το χωριό Κατάκαλη Γρεβενών, τόπο σημερινής του διαμονής. Γιός τους είναι ο Δημήτρης (1960) ο οποίος παίζει μπουζούκι και κιθάρα και ζει στη Κατάκαλη.

Ο Σωτήρης¹¹ (1890-1965) έπαιζε βιολί και είχε τέσσερα παιδιά που έγιναν μουσικοί . Ο Δημήτρης (1925) ήταν ο μεγαλύτερος γιός που έπαιζε βιολί και έχει γιο τον Νίκο (1957) ο οποίος παίζει κιθάρα και είναι παντρεμένος με την Αικατερίνη Νάτσιου από το χωριό Φαρμάκι (Τσαπουρνιάς) Ελασσόνας. Γιος του Νίκου είναι ο Βασίλης (1985) παίζει κλαρίνο, ζει στην Ασπροκκλησιά και είναι ο νεότερος μουσικός σε όλο το νομό που κατάγεται από μια τόσο παλιά μουσική οικογένεια και συνεχίζει την μουσική ιστορία της.

⁹ Συνέντευξη Δημητρίου Β. Κιτσόπουλου. 7/11/2011. Κατάκαλη Γρεβενών.

¹⁰ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Πλακιά από την Αύρα.

¹¹ Συνέντευξη Βασιλείου Ν. Κιτσόπουλου. 7/11/2011. Ασπροκκλησιά Τρικάλων.

Ο Χρήστος (1930) ήταν ο δεύτερος ο οποίος έπαιζε λαούτο και ο γιος του Γιώργος (1961-2011) έπαιζε κλαρίνο και έμενε στην Λάρισα. Το επάγγελμά του μουσικού συνεχίζει και ο γιός του Γιώργου, ο Χρήστος που παίζει αρμόνιο και ζει στην Λάρισα.

Τρίτος ήταν ο Βασίλης (1936- 1990), έπαιζε κλαρίνο και έμενε στην Ασπροκκλησιά, γιος του είναι ο Βαγγέλης (1955) που παίζει ακορντεόν και αρμόνιο και ζει στην Κρήτη.

Ο μικρότερος γιος του Σωτήρη ήταν ο Θύμιος (1937) που έπαιζε λαούτο και έμενε στο χωριό Αγναντιά. Οι τρεις γιοί του ακολούθησαν το επάγγελμα της οικογένειας και έγιναν μουσικοί, είναι ο Δημήτρης (1955) που έπαιζε λαούτο, ο Νίκος (1956) παίζει αρμόνιο και παντρεύτηκε την Μαρία Ζυγογιάννη, σήμερα ζει στο Καστράκι Καλαμπάκας. Τέλος, ο Σωτήρης (1957) που παίζει κλαρίνο, είναι παντρεμένος με γυναίκα από την μουσική οικογένεια Ντίνα από τον Τύρναβο Λάρισας και ζει στο χωριό Αγναντιά.

Ελάχιστες πληροφορίες έχουμε για τον τρίτο αδερφό της οικογένειας Γιάννη¹² (1897-1958) ο οποίος έμενε στο Φωτεινό και έπαιζε λαούτο. Είχε τρεις γιους μουσικούς και μία κόρη παντρεμένη με μουσικό.

Ο Σωτήρης (1917-1946) έπαιζε βιολί αλλά σκοτώθηκε στον εμφύλιο σε ηλικία κάτω των τριάντα ετών.

Ο Βαγγέλης (1920) ο οποίος έπαιζε λαούτο και κιθάρα αργότερα. Το επάγγελμα της οικογένειας ακολούθησε ο γιος του Σωτήρης (1945) που παίζει ακορντεόν και αρμόνιο.

Ο τρίτος γιος του Γιάννη ήταν ο Δημήτρης (1922) που έπαιζε λαούτο.

Τέλος η Βάϊα (1925) η κόρη της οικογένειας που ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Αποστόλη Νάτσιο από το χωριό Φαρμάκι Ελασσόνας.

Το δίκτυο των Κιτσοπουλαίων απ' τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1940 ήταν η βορειοδυτική πλευρά των Χασίων και τα γειτονικά χωριά του νομού Γρεβενών. Απ' τη δεκαετία του 1940 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 το δίκτυό τους παρέμενε το ίδιο, όπως αναλύθηκε παραπάνω. Οι απόγονοι των Δημήτρη και Σωτήρη Κιτσόπουλου που έμεναν αρχικά στην Ασπροκκλησιά μετοίκησαν στη συνέχεια σε διπλανά χωριά όπου και δραστηριοποιήθηκαν επαγγελματικά. Σε αντίθεση με τους απογόνους του Γιάννη Κιτσόπουλου-Τσιόκα που έμεναν στο χωριό Φωτεινό και δεν ήταν εύκολη η συνεργασία τους λόγω της απόστασης.

¹² Συνέντευξη Αντώνη Δήμου. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

Απ' τη δεκαετία του 1970 και μετά το δίκτυο της τρίτης γενιάς μουσικών της οικογένειας Κιτσόπουλου ακολουθεί την πορεία των κατοίκων των χωριών που πλέον φεύγουν από τα χωριά και εγκαθίστανται στην πόλη των Τρικάλων. Από τη δεκαετία του 1970 μέχρι και σήμερα στα χωριά παίζουν σχεδόν μόνο το καλοκαίρι σε θρησκευτικά πανηγύρια, πολιτιστικές εκδηλώσεις και σε γάμους που γίνονται εκεί. Εξαίρεση αποτελεί ο Χρήστος Θ. Κιτσόπουλος ο οποίος συνεργάζεται με όλους τους τρικαλινούς και καρδιτσιώτες τραγουδιστές Γιάννη Γκουζιώτη, Άρη Ντίνα, Βασίλη Νταράλα, Τάκη Βλάστο κ.α. αλλά και με τραγουδιστές άλλων περιοχών της Ελλάδας.

Φωτογραφία Βασίλη Ν. Κιτσόπουλου. Γάμος στην Ασπροκκλησιά, 1980. Αρμόνιο: Κιτσόπουλος Βαγγέλης, κιθάρα: Κιτσόπουλος Νίκος, κλαρίνο: Κιτσόπουλος Βασίλης, φωνή: Κιτσόπουλος Οδυσσέας, λαουτοκιθάρα: Κιτσόπουλος Βασίλης.

Η οικογένεια Γκίκα είναι απ' τις παλαιότερες και μεγαλύτερες οικογένειες μουσικών στον νομό Τρικάλων καθώς συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση των μουσικών δικτύων της περιοχής όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια.

Η καταγωγή τους είναι από το χωριό Καλομοίρα (Γκουσδοβάσδα), η παλαιότερη πηγή μας οδηγεί μέχρι τον Γιάννη Γκίκα¹³ που ήταν γεννημένος γύρω στα τέλη του 1800, έπαιζε βιολί και είχε τρεις γιους μουσικούς: τον Κώστα, τον Αποστόλη και τον Θανάση.

Ο Κώστας (1902-1975) πρώτος κατά σειρά, έπαιζε βιολί και πήγε γαμπρός στο χωριό Γερακάρι στην οικογένεια Μπέου που δεν είχαν σχέση με τη μουσική. Παντρεύτηκε με την Αθανασία και απέκτησαν τα εξής παιδιά.

¹³ Συνέντευξη Χρήστου Κ. Γκίκα. 2/8/2012. Τρίκαλα.

Φωτογραφία Φούλια Καραγιώργου. Πανηγύρι στην Αγία Τριάδα Καρδίτσας, 1969. Βιολί: Κώστας Β. Γκίκας, Κλαρίνο: Φούλιος Καραγιώργος, Τραγουδίστρια: ; , Κιθάρα-τραγούδι: Τάκης Βλάστος, Λαουτοκιθάρα: Νίκος Γκίκας.

Τον Βασίλη Γκίκα (1920-1985) που έπαιζε βιολί και παντρεύτηκε με την Χαρίκλεια Γκίκα κόρη του Θανάση Ι. Γκίκα από την Αγριελιά. Ο γιος τους Κώστας (1950) γνωστός με το προσωνύμιο 'Ψηλός' παίζει βιολί, είναι παντρεμένος με την Κική Γκάσου¹⁴. Ο γιος του Κώστα, Βασίλης (1978) ασχολείται με τα κρουστά (τραμπούκα και ντραμς). Ο Κώστας Β. Γκίκας είναι ένα από τα καλά βιολιά της Θεσσαλίας, το παίξιμο του αντιπροσωπεύει το ύφος της περιοχής και ιδιαίτερα των Χασίων μέσα από μια εκμοντερνισμένη εκδοχή σε σχέση με τους παλαιότερους, αυτομάτως σε παραπέμπει στη δεκαετία του 1970, όταν το βιολί ξανά δοξαζόταν στα χέρια του Γιώργου Κόρου. Ο Γκίκας υφολογικά μοιάζει περισσότερο με τον Λευτέρη Ζέρβα, μαλακά διαστήματα, ευχέρεια σε ταξίμια, γνώση και καλή απόδοση του νεοδημοτικού ρεπερτορίου περιόδου 1970-1990. Συνεργάστηκε με τα δημοφιλέστερα συγκροτήματα των Τρικάλων όπως των κλαριντζήδων Φούλια Καραγιώργου, Αλέκου Φιλίππου, Δημήτρη Μπαρούτα και Νίκου Λίτσιου. Εκτός του νομού συνεργάστηκε με ονόματα όπως ο δημοφιλής τραγουδιστής Γιώργος Τζαμάρας από τη Λαμία και τους δεξιοτέχνες κλαριντζήδες Παναγιώτη Πλακιά από τα Τρίκαλα και Κώστα Ζέρβα και από την Κρανιά Γρεβενών. Ο Κώστας Β. Γκίκας έχει πολλές δισκογραφικές συμμετοχές στις τοπικές εταιρίες (Ηχογέννηση, Ζιώγας) καθώς και εμφανίσεις σε τηλεοπτικές εκπομπές ψυχαγωγικού χαρακτήρα αλλά και αφιερώματα στην παραδοσιακή μουσική όπως «Το Δημοτικό Τραγούδι» της ΕΡΤ-1.

Δεύτερος γιος του Κώστα είναι ο Χρήστος (1933), λαουτιέρης αρχικά και μετέπειτα βιολιτζής. Είναι παντρεμένος με την Αικατερίνη Φιλίππου κόρη του κλαριντζή Κώστα

¹⁴ Κόρη του λαουτιέρη Γιάννη Γκάσου που έμενε στο χωριό Πηγή Τρικάλων.

Φιλίππου Καρακώστα. Ο Χρήστος Γκίκας ήταν ένα απ' τα καλά λαούτα της εποχής του αλλά και ένας βιολιτζής καλού επιπέδου. Συνεργάστηκε απ' τη δεκαετία του 1950 και μετά δίπλα στον ξακουστό πεθερό του αλλά πολύ νωρίς, είκοσι δύο ετών μεταπήδησε στο βιολί για ευνόητους λόγους, όπως ο ίδιος περιέγραψε¹⁵. «*Τα παιδιά κ' οι γαμπροί τ' Καρακώστα έπρεπε να είναι στο συγκρότημα κι ο καθένας να παίζει κάτι άλλο, έτσι του 'χαμε τότες*», οπότε ο Χρήστος Γκίκας που μελέταγε βιολί από μικρός μαθητευόμενος από τον πατέρα του, ήταν αυτός που συμπλήρωσε το ρόλο του βιολιού που ως τότε έλειπε από το οικογενειακό συγκρότημα του Κώστα Φιλίππου. Το επάγγελμα του μουσικού συνέχισε ο γιός του Κώστας (1960) αρχικά σαν λαουτοκιθάρα και μετά σαν κρουστός (τραμπούκα και ντραμς). Τον ίδιο επαγγελματικό δρόμο επέλεξαν και οι δύο γιοί του Χρήστος (1980) και Παναγιώτης (1994).

Ο Νίκος (1935-1997), τρίτος γιός του Κώστα, τραγουδιστής, λαουτιέρης και αργότερα κιθαρίστας γνωστός και με το υποκοριστικό 'Νικάκας'. Πέρα από τον κύκλο της οικογένειας, συνεργάστηκε με τους κλαριντζήδες Φούλια Καραγιώργο, Κριτόλαο Ντούτσια, Σωτήρη Σγούρο και Σπύρο Αναστασίου με τον οποίο είχε ηχογραφήσει τρεις δίσκους στην Lyra το 1966-1967.

Ο Γιώργος Γκίκας (1941), ο μικρότερος γιος του Κώστα, ήταν φημισμένος λαουτιέρης και τραγουδιστής της εποχής του. Είχε, από τους πρώτους στην περιοχή, προσωπική δισκογραφία με τον γνωστό και καταξιωμένο βιολιτζή της εποχής του από τα Γρεβενά Νίκο Γκιουλέκα. Παντρεύτηκε με την Κική Ντούτσια, της μουσική οικογένεια από το Ριζαρειό Τρικάλων. Ο Γιώργος Γκίκας είναι από τους πρώτους τραγουδιστές που εμφανίστηκαν στο προσκήνιο στις περιοχές και είχε και δισκογραφικές δουλειές, αποτέλεσε παράδειγμα για τους τραγουδιστές της περιοχής τη δεκαετία του 1970. Υφολογικά χαρακτηρίζεται σαν ένας τοπικός τραγουδιστής με πολλά στοιχεία από τον τρόπο τραγουδιού της Φιλιώς Πυργάκη και του Κώστα Σκαφίδα. Δανείστηκε πολλά στοιχεία από τον ξένο για την περιοχή τρόπο εκφοράς των τραγουδιών, που είχαν η Πυργάκη και ο Σκαφίδας στο καμπίσιο, ξηρομερίτικο, στερεοελλαδίτικο ρεπερτόριο και τα ενσωμάτωσε στον τρόπο που τραγουδούσε τα 'κλασικά' και τοπικά δημοτικά τραγούδια.

Τέλος, την Φωτεινή Γκίκα (1943), το τελευταίο παιδί της οικογένειας η οποία παντρεύτηκε με τον βιολιστή Γιάννη Τσακνάκη από το χωριό Βερδικούσια.

¹⁵ Συνέντευξη Χρήστου Κ. Γκίκα. 2/8/2012. Τρίκαλα.

Ο Αποστόλης Γκίκας¹⁶ (1913), δεύτερος γιός του Γιάννη έπαιζε και αυτός βιολί και παντρεύτηκε στο χωριό Λογγά. Στο επάγγελμα του μουσικού αλλά και στο βιολί μπήκαν και οι δύο του γιοί, ο Γιάννης (1934) ο οποίος παντρεύτηκε την Ελευθερία Μπέκα¹⁷ και ο Κώστας (1937) . Κανείς από τα παιδιά ή τα εγγόνια του Γιάννη και του Κώστα δεν συνέχισαν το επάγγελμα της οικογένειας.

Ο Θανάσης¹⁸ (1915-1995) ήταν ο τελευταίος της οικογένειας και αυτός έπαιζε βιολί και έμενε στο χωριό Κονισκός. Από το 1945 και μετά εγκαταστάθηκαν στο χωριό Αγριελιά αφού παντρεύτηκε γυναίκα από το χωριό. Τα παιδιά του ήταν ο Γιώργος (1932-2000) έπαιζε βιολί και παντρεύτηκε την Παναγιώτα Πλακιά, που έμενε Δεσκάτη Γρεβενών αλλά η καταγωγή της οικογένειας του είναι από την περιοχή των Τρικάλων και συγγενεύει με τη μουσική οικογένεια της περιοχής. Αφού παντρεύτηκε ο Γιώργος εγκαταστάθηκε μόνιμα στα Τρίκαλα και δούλεψε στην ευρύτερη περιοχή με τους συγγενείς του.

Η Χαρίκλεια (1936-1998) ήταν η κόρη της οικογένειας και ήταν παντρεμένη με τον Βασίλη Κ. Γκίκα, από το χωριό Γερακάρι.

Φωτογραφία Χρήστου Κ. Γκίκα. Αποκριάτικος χορός στα Τρίκαλα, 1971. Βιολί: Νίκος Μπιτέλης, Τραγουδιστής: Σωτήρης Σγούρος, Κλαρίνο: Νίκος Κατσίκας, Λαουτοκιθάρα: Χρήστος Γκίκας.

Ο Κώστας (1940-2007) έπαιζε λαούτο και τη δεκαετία του 1970 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα, οπότε δραστηριοποιήθηκε εκεί.

¹⁶ Συνέντευξη Χρήστου Κ. Γκίκα. 2/8/2012. Τρίκαλα.

¹⁷ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Μπέκα, από το Μαλακάσι Τρικάλων.

¹⁸ Συνέντευξη Δημήτρη Α. Γκίκα. 8/9/2012. Τρίκαλα.

Η Φρόσω (1938) που ήταν παντρεμένη με τον λαουτιέρη Νίκο Πλακιά¹⁹ και έμεναν στα Τρίκαλα.

Τέλος, ο Δημήτρης (1944) έπαιζε κλαρίνο και παντρεύτηκε την Φωτεινή Θεόδωρου.²⁰ Το δίκτυο του ήταν και στα Τρίκαλα με τους συγγενείς του αλλά και στην Καρδίτσα με τους συγγενείς της συζύγου του.

Άλλες τέσσερις μουσικές οικογένειες που δραστηριοποιούνται και μένουν στην περιοχή των Χασίων είναι αυτές του Μπέλλου, Καραμπάση, Ντίνα και Βουλγαράκη για τις οποίες οι πληροφορίες είναι ελάχιστες, εξαιτίας του ότι οι νεότερες γενιές από το 1970 και μετά δεν συνέχισαν το επάγγελμα .

Στο χωριό Βλαχάβα Καλαμπάκας έμενε η μουσική οικογένεια Μπέλλου,²¹ ο Βλησσάρης ήταν ο παλιότερος μουσικός της οικογένειας και σύμφωνα με την έρευνα ήταν γεννημένος κοντά στα 1880. Έπαιζε βιολί και παράλληλα ήταν σιδηρουργός. Γιοι του Βλησσάρη ήταν ο Δημήτρης (1909- 1980) ο οποίος και έπαιζε βιολί και είχε παντρευτεί την Ελένη Βουλγαράκη²² και ο Ηλίας (1912-1981) που έπαιζε κλαρίνο. Οι δύο γιοί του Δημήτρη συνέχισαν το επάγγελμα του μουσικού και παντρεύτηκαν και οι δύο στο χωριό Ασπροκκλησιά. Είναι ο Αλέξανδρος (1931) έπαιζε βιολί, τώρα έχει αποσυρθεί από το επάγγελμα και είναι παντρεμένος με την Κωνσταντίνα Κιτσοπούλου²³ και ζει στην Ασπροκκλησιά. Ο Δημήτρης (1957) είναι γιός του Αλέξανδρου, παίζει λαούτο και κιθάρα. Ζει στην Ασπροκκλησιά και είναι παντρεμένος με την Μαρία Ν. Κιτσόπουλου.²⁴ Ο δεύτερος γιός του Δημήτρη είναι ο Ανδρέας (1938) όπου έπαιζε λαούτο και αυτός έχει αποσυρθεί λόγω ηλικίας.

¹⁹ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Πλακιά, από το Κοτρώνι Τρικάλων.

²⁰ Κατάγεται από τη μουσική οικογένεια Θεοδώρου της Καρδίτσας.

²¹ Συνέντευξη Αλέξανδρου Μπέλλου. 6/11/2012. Ασπροκκλησιά Τρικάλων.

²² Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Βουλγαράκη, από τον Κονισκό Τρικάλων.

²³ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Κιτσόπουλου, από την Ασπροκκλησιά Τρικάλων.

²⁴ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Κιτσόπουλου, από την Ασπροκκλησιά Τρικάλων.

Φωτογραφία Μπέλλου Αλέξανδρου. Γάμος στον Κονισκό, 1960. Βιολί: Αλέξανδρος Μπέλλος Λαούτο: Ανδρέας Μπέλλος.

Στο χωριό Αγιόφυλλο διέμενε η οικογένεια μουσικών Ντίνα η οποία πέρα από τη μουσική δεύτερο της επάγγελμα είναι η σιδηρουργεία.²⁵ Οι παλαιότεροι μουσικοί σύμφωνα με την έρευνα είναι ο Δημήτρης Ντίνας (1925-1993) που έπαιζε λαούτο και ο Γιώργος (1920~1980) που έπαιζε βιολί. Ο Γιώργος είχε δύο γιους που ασχολήθηκαν με τη μουσική μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Είναι ο Κώστας (1950) που έπαιζε βιολί και ο Γιάννης (1956) που έπαιζε κιθάρα. Γιός του Δημήτρη ήταν ο Χρήστος (1953) που έπαιζε ντραμς και είχαν οικογενειακό συγκρότημα. Σ' αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι κλαρίνο στο συγκρότημα τους έπαιζε και ο συγχωριανός τους Γιάννης Παπαστεργίου (1950) ο οποίος δεν κατάγεται από μουσική οικογένεια αλλά κατάγεται από το ίδιο χωριό και έτσι ενσωματώθηκε στο δίκτυο της οικογένειας Ντίνα.

Στο Αγιόφυλλο μένει επίσης ο κλαρινίστας Δημήτρης (Τάκης) Κιτσόπουλος²⁶ (1958), είναι διακεκριμένος κλαρινίστας με ιδιαίτερα διευρυμένο επαγγελματικό δίκτυο σε όλα Χάσια, τα χωριά της νότιας Κοζάνης, τα χωριά της Ελασσόνας, τα χωριά της βόρειας και δυτικής Πιερίας, τον κάμπο των Τρικάλων και της Καρδίτσας. Συνεργάστηκε με τους περισσότερους τραγουδιστές και μουσικούς της γενιάς του που έδρασαν στις προαναφερθείσες περιοχές, ενδεικτικά ονόματα είναι ο Γιώργος Νικολής, ο Νίκος Νίκου, ο Νίκος Κουφοδημόπουλος, η Σούλα Δέλιου, η Λίτσα Μπρέλλα, ο Τάκης Βλάστος, η Αγγελική Ζάχαρη κ.α. Για αρκετά

²⁵ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

²⁶ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

χρόνια έως και σήμερα συνεργάζεται με τον τραγουδιστή Θανάση Γρηγορίου, παλαιότερα με τον κιθαρίστα Γιώργο Ζυγογιάννη που εδώ και αρκετά χρόνια αποσύρθηκε από το επάγγελμα. Σταθμός για την καριέρα του ήταν η συνεργασία του με τον Στάθη Κάβουρα τη δεκαετία του 1980 στα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης με δημοτική μουσική στην Αθήνα αλλά και αρκετές εμφανίσεις σε πανηγύρια ανά την Ελλάδα.

Η πρώτη μουσική οικογένεια που έμενε στο χωριό Αύρα, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, ήταν αυτή του Παναγιώτη Καραμπάση²⁷, που έπαιζε βιολί και ήταν γεννημένος γύρω στα 1870. Ελάχιστες πληροφορίες υπάρχουν για το πρόσωπο του, πέρα απ' ότι, εκτός από μουσικός εξασκούσε και το επάγγελμα του σιδερά. Κόρη του ήταν η Βασιλική (1897-1985) η οποία ήταν παντρεμένη με τον Θανάση Πλακιά από το χωριό Κοτρώνι. Γιός του Παναγιώτη ήταν ο Κώστας²⁸ γεννημένος γύρω στα 1900, έπαιζε βιολί, παράλληλα είχε σιδηρουργείο και ήταν παντρεμένος με την Αγόρω Παρασκευά.²⁹ Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησε ο γιός τους Βασίλης (1920-2000) αρχικά λαούτο για να συνοδεύει τον πατέρα του και αργότερα βιολί, ήταν παντρεμένος με την Μαρία Γιαννόπουλου που καταγόταν από μουσική οικογένεια (Μπήτα) από το χωριό Θεόπετρα. Οι δύο γιοί τους ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού ο Παναγιώτης (1938) παίζει λαούτο και μένει στην Αύρα και ο Κώστας (1948-2009) που έπαιζε βιολί.

Στο χωριό Κονισκός υπήρχε η μουσική οικογένεια Βουλγαράκη της οποίας υπάρχει απόγονος σήμερα στα Τρίκαλα εν ενεργεία μουσικός ο οποίος δεν επιθυμεί να δώσει πληροφορίες για την παρούσα έρευνα και συνεπώς δεν υπάρχουν στοιχεία.

²⁷ Συνέντευξη Βασίλη Πλακιά. Αύρα Τρικάλων 19/10/2012.

²⁸ Συνέντευξη Αντώνη Δήμου. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

²⁹ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Παρασκευά, από τη Δεσκάτη Γρεβενών.

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. Πανηγύρι στο Αγιοφύλλο, 1977. Κλαρίνο: Θύμιος Παπαστεργίου, Τραγούδι: Θανάσης Γρηγορίου, Κιθάρα: Γιάννης Ντίνας, Ντραμς: Χρήστος Ντίνας, Βιολί: Κώστας Ντίνας.

Στο χωριό Αγριελιά πέρα από την μουσική οικογένεια Γκίκα, συναντάμε οργανοπαίχτες οι οποίοι δεν κατάγονται από μουσικές οικογένειες και μόνοι τους μπήκαν στο επάγγελμα. Πρώτος ήταν ο Βασίλης Έξαρχος³⁰ γεννημένος στα τέλη του 1890, είχε καφενείο και έπαιζε βιολί ημιεπαγγελματικά, κυρίως για να ικανοποιήσει τους πελάτες-συγχωριανούς. Ο γιος του Αχιλλέας (1920-1993) άρχισε να μαθαίνει βιολί σε πολύ μικρή ηλικία, *«μικρό παιδί απ' τον πατέρα τ' και μετά δίπλα στον φημισμένο για τότε στα Χάσια βιολιτζή 'Γούλη' απ' τ' Βερδικούσια, πήγαινε μαζί τς γάμοι και στα πανηγύρια και όπως έβλεπε έπαιζε, αυτό ήταν το μάθημα για εκείνη την εποχή»*.³¹ Στα χρόνια του εμφυλίου εξορίστηκε στην Κρήτη όπου εκεί συναντάει άλλους μουσικούς και του μαθαίνουν κάποια βασικά θεωρητικά για τη μουσική όπως και να διαβάσει παρτιτούρα. Ερχόμενος στα Τρίκαλα τη δεκαετία 1950 συνεχίζει την επαγγελματική του πορεία ως μουσικός. Συνεργάζεται με τους Γκικαίους αρχικά που ήταν οι μόνοι μουσικοί στο χωριό εκείνη την εποχή και με μουσικός από το χωριό Βερδικούσια Λάρισας.

Μαζί του ξεκινάνε τρεις νέοι τραγουδιστές από τα Χάσια τους οποίους βοηθά στα πρώτα τους καλλιτεχνικά βήματα που είναι ο Γιάννης Θάνος από τη Βερδικούσια, ο Γιάννης Γκουζιώτης από την Αχελινάδα Τρικάλων και ο συγχωριανός του Έξαρχου ο Θανάσης Γρηγορίου. Το δίκτυο του Αχιλλέα Έξαρχου γνωστού με το προσωνύμιο 'Λαλάτσιο' ήταν το ανατολικό κομμάτι των Χασίων που το αναλύουμε παραπάνω και το χωριό Βερδικούσια που συνορεύει με την Αγριελιά.

Ο τρίτος γενεαλογικά μουσικός της οικογένειας Έξαρχου είναι ο Βασίλης (1948), *«βγήκα στ' δουλειά σαν λαούτο από επτά ετών, αναγκαστικά για να βοηθήσω τον πατέρα μ'»*. Παράλληλα μαθαίνει από τον πατέρα του βιολί και σε ηλικία δεκαπέντε ετών ξεκίνησε επαγγελματικά σαν βιολιστής μέχρι σήμερα. Εκτός από τον πατέρα του πήρε μαθήματα στο βιολί σε δυο διακεκριμένους βιολιστές της Θεσσαλίας, *«είκοσι επτά μαθήματα στον Νίκο Μπιτέλη και άλλα τόσα στον Ηλία Καραπατάκη στον Βόλο»*. Στα 1980-1982 δουλεύει στην Αθήνα στο κέντρο 'Αηδόνια' και 'Ελληνικό Χωριό'. Τη δεκαετία του 1980 και μετά συνεργάζεται με τα κραταιά ονόματα του δημοτικού τραγουδιού εκείνης της εποχής Τασία Βέρα, Φιλιώ Πυργάκη κ.ά. σε υπερτοπικό επίπεδο αλλά και με όλους τους καταξιωμένους

³⁰ Συνέντευξη Βασίλη Έξαρχου. 20/9/2011. Τρίκαλα.

³¹ Συνέντευξη Βασίλη Έξαρχου. 20/9/2011. Τρίκαλα.

μουσικούς και τραγουδιστές της περιοχής των Τρικάλων όπως τους Γιάννη Γκουζιώτη, Θανάση Μανίκα κ.α. Ο Βασίλης Έξαρχος είναι ένα από τα καλύτερα βιολιά της Θεσσαλίας και των Τρικάλων με ιδιαίτερη έφεση στο «χασιώτικο» και «γρεβενιώτικο» ρεπερτόριο. Παρόλα αυτά είναι μουσικός που μπορεί να εκφράσει εξίσου καλά το ύφος και το χρώμα όλης της γκάμας του δημοτικού και νεοδημοτικού τραγουδιού μέχρι τη δεκαετία του 1990. Δισκογραφικά έχει μεγάλο αριθμό κασετών και ψηφιακών δίσκων σε τοπικές δισκογραφικές εταιρίες όπως Ηχογέννηση και Ζιώγας με επανεκτελέσεις δημοτικών τραγουδιών και ζωντανές ηχογραφήσεις γλεντιών.

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. Χορός Συλλόγου «Απανταχού Αγριελιωτών» στον Παλαιόπυργο Τρικάλων στα 1990. Βιολί: Βασίλης Έξαρχος, Κλαρίνο: Νίκος Λίτσιος, Τραγουδί: Θανάσης Γρηγορίου, Ντραμς: Νίκος Καρακώστας Φιλίππου, Κιθάρα: Θανάσης Πλακιάς.

Ο Θανάσης Γρηγορίου (1954) είναι τραγουδιστής και κατάγεται από την Αγριελιά. Από την ηλικία των είκοσι ξεκίνησε επαγγελματικά δίπλα στον συγχωριανό Αχιλλέα Έξαρχο και στη συνέχεια συνεργάζεται με όλους τους τοπικούς αλλά και αρκετούς από άλλες περιοχές μουσικούς. Δούλεψε στα περισσότερα κλαρινάδικα των Τρικάλων , αλλά όπως λέει «τα περισσότερα πράγματα στην μουσική τα πήρα απ' τους Φιλιππαίους, δίπλα στον Θρασύβουλο»,(...) « στο κέντρο Βοσκοπούλα που το είχαν τα αδέρφια Φιλίππου». (...) «Δάσκαλος για μένα τον ίδιο και για τους μουσικούς στα Τρίκαλα και όχι μόνο ήταν ο Νίκος ο Μπιτέλης, γνώριζε, σε έβαζε σε δρόμο σωστό, δεν σε άφηνε να εκτεθείς». ³² Συνεργάστηκε με όλους τους κλαρινίστες της εποχής του που δραστηριοποιούνταν στον κάμπο Τρικάλων, Καρδίτσας και τα Χάσια όπως οι Γιώργος, Κώστας και Αλέκος Φιλίππου, Κώστας Τζιμούρτος, Δημήτρης Μπαρούτας, Φούλιας Καραγιώργος, Νίκος Σιαφλιάκης, Νίκος Κατσίκας, Τάκης

³² Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

Κιτσόπουλος, Νίκος Λίτσιος, Παναγιώτης Πλακιάς και Λάμπρος Λαμπαδάρης. Συνεργασία είχε και με όλα τα βιολιά της εποχής του όπως Νίκος Μπιτέλης, Βασίλης Έξαρχος, Μιλτιάδης Παρασκευάς, Κώστας Γκίκας και Βασίλης Πλακιάς. Ο Γρηγορίου πέρα από ενεργός τραγουδιστής είναι και ενεργό μέλος της μουσικής κοινότητας της περιοχής καθώς είναι ο διακινητής της προσπάθειας το 2007 να επαναλειτουργήσει το σωματείο μουσικών νομού Τρικάλων «Ο Αρίων» που λειτουργούσε από το 1973 μέχρι το 1993 και ήταν μέλος του συμβουλίου.

Φωτογραφία Σπύρου Γκουζιώτη. Βόλος, 1991. Βιολί: Κώστας Γκουζιώτης, ακορντεόν: Θύμιος Καφές, λαουτοκιθάρα: Δημήτρης Τσιντούρας, τραγούδι: Γιάννης Γκουζιώτης, κλαρίνο: Λάμπρος Λαμπαδάρης, κιθάρα-τραγούδι: Σπύρος Γκουζιώτης.

Στο χωριό Αχελινάδα Τρικάλων συναντάμε από τη δεκαετία του 1960 μουσικούς που δεν κατάγονταν από μουσικές οικογένειες. Αυτοί είναι τα αδέρφια Γκουζιώτη, ο Τσιντούρας Δημήτρης (1944), ο κλαριντζής Λάμπρος Λαμπαδάρης και ακορντεονίστας Θύμιος Καφές. Η ενασχόληση με την μουσική και εν συνεχεία με το επάγγελμα έγινε «από μεράκι και αγάπη» όπως αναφέρει ο Γιάννης Γκουζιώτης.³³ «Μάθαμε τα όργανα στη Δεσκάτη.³⁴ Εγώ κλαρίνο, ο

³³ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

³⁴ Σύμφωνα με το Γιάννη Γκουζιώτη το χωριό Δεσκάτη αποτελούσε μουσικό κέντρο για τις γύρω περιοχές.

αδερφός μ' ο Κώστας βιολί και ο Τσιντούρας ο Δημήτρης το λαούτο που τ' απaráτσε αργότερα».(...) «Εγώ πρωτοξεκίνησα από τον Αντώνη τον Σωτηρίου που έπαιζε κλαρίνο, Καρακώστας κι αυτός στο παρατσούκλι. Οι άλλοι οι δύο στα αδέλφια τ' που έπαιζαν βιολί και λαούτο». Οι τρεις νέοι από την Αχελινάδα τη δεκαετία του 1960 ξεκίνησαν από γάμους και γλέντια στο χωριό για τα πρώτα δύο με τρία χρόνια και στη συνέχεια έγιναν γνωστοί στην υπόλοιπη περιοχή, τα χωριά στα οποία δραστηριοποιούνταν παρατέθηκαν στη αρχή του κεφαλαίου.

Ξεχωριστή περίπτωση από την περιοχή των Χασίων είναι ο Γιάννης Γκουζιώτης (1945) ξεκίνησε σαν κλαρινίστας όπως προαναφέραμε, αφού παντρεύτηκε την Λευκοθέα Φιλίππου και έγινε γαμπρός του κλαρινίστα Κώστα Φιλίππου (Καρακώστα) καθιερώθηκε σταδιακά σαν τραγουδιστής. «Ένας λόγος που ο Καρακώστας μ' έκανε γαμπρό τ' ήταν γιατί έπαιζα καλό κλαρίνο (...) είχαν ανάγκη τότε για τραγουδιστές» όπως λέει ο ίδιος ο Γκουζιώτης.³⁵ Απ' τα μέσα του 1960 καθιερώνεται σαν τραγουδιστής δίπλα στον πεθερό του και γίνεται γνωστός σε όλο το δίκτυο που είχε τότε ο Καρακώστας. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι αρχές του 2000 ο Γιάννης Γκουζιώτης είναι ο δημοφιλέστερος τραγουδιστής του νομού. Εκτός από τη συνεργασία του με τον πεθερό του Κώστα Καρακώστα Φιλίππου συνεργάζεται με το συγκρότημα των αδελφών του αλλά και με όλα τα κλαρίνα της περιοχής δημοφιλή και μη. Συνεργάστηκε περιστασιακά, χωρίς να έχει μόνιμο συγκρότημα, αλλά για μία δεκαπενταετία και πλέον με τους κλαριντζήδες Νίκο Λίτσιο, Δημήτρη Μπαρούτα, Νίκο Κατσικά, Νίκο Σιαφλιάκη κ.ά. Πολυετή συνεργασία έχει με τον κλαριντζή Φούλια Καραγιώργο από το 1990 μέχρι και το 2010. Αρχές του 2000 κάνει για πέντε συγκρότημα με τους Φούλια Καραγιώργο. Ο Γιάννης Γκουζιώτης δισκογραφικά με τον Κώστα Φιλίππου Καρακώστα, Φούλια Καραγιώργο κ.α. Συμμετέχει σε παραγωγές όπως «Το Δημοτικό Τραγούδι» της ΕΡΤ-1, σε επιμέλεια-κείμενα Νίκου Μπαζιάνα και σκηνοθεσία Χρήστου Ράλλη, στο δίσκο «Τραγούδια της Θεσσαλίας», μέρος πρώτο του «Συλλόγου Προς Διάδοσίν της Εθνικής Μουσικής» του Σίμωνα Καρά κ.ά. Οι δύο γιοι του ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού, ο Άρης (1969), κιθαρίστας και ο Γιώργος (1976) που παίζει αρμόνιο. Ο Κώστας (1946-1991) είναι ο δεύτερος μουσικός της οικογένειας και έπαιζε βιολί. Ο Σπύρος (1951) είναι τελευταίος κατά σειρά απ' τα αδέρφια Γκουζιώτη, «όργανο έμαθα απ' τον Πουρνάρα Γιάννη απ' τ' Βερδικούσια».³⁶ Ξεκίνησε να δουλεύει μαζί με τα αδέλφια του σαν λαουτιέρης και κιθαρίστας, μετέπειτα

³⁵ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

³⁶ Συνέντευξη Σπύρου Γκουζιώτη. 27/4/2011. Τρίκαλα.

καθιερώθηκε σαν τραγουδιστής και το επαγγελματικό του δίκτυο είναι κυρίως στα Χάσια. Ο γιος του είναι και αυτός μουσικός ο Άρης (1975) που παίζει αρμόνιο.

Στο χωριό Αγία Τριάδα υπήρχαν τρία αδέλφια μουσικοί με το επώνυμο Ζιώγας³⁷ που δραστηριοποιήθηκαν μουσικά απ' τη δεκαετία του 1950 μέχρι το 1970 σαν οικογενειακή κομπανία στα όρια του χωριού. Δεν κατάγονται από μουσικοί οικογένεια και δεν υπάρχουν πληροφορίες για αυτούς εξαιτίας του ότι δεν συνέχισε κανείς από την οικογένεια τους το επάγγελμα. Ο Φώτης Ζιώγας έπαιζε κλαρίνο, ο Στέφανος λαούτο, ο Θεοχάρης ακορντεόν και ο Δημήτρης λαούτο.

Ίδια περίπτωση με τους Ζιωγαίους σε ότι αφορά τις πληροφορίες αποτελεί και η μουσική οικογένεια Γκόρα³⁸ από το χωριό Σκεπάρι. Ο παλαιότερος μουσικός σύμφωνα με την έρευνα ήταν ο Γιάννης Γκόρας γεννημένος την δεκαετία του 1920 ο οποίος έπαιζε βιολί και παράλληλα ασχολούνταν με την σιδηρουργία. Οι δύο γιοί του γεννημένοι την δεκαετία του 1940 συνέχισαν το επάγγελμα του πατέρα τους, ο Δημήτρης και ο Γιώργος οι οποίοι παίζανε βιολί και δραστηριοποιούνταν στα χωριά Γάβρος, Σκεπάρι, Αχλαδιά, Ψήλωμα, Κερασούλα και Βλαχάβα μέχρι την δεκαετία του 1980. Ο Δημήτρης ήταν παντρεμένος με την Ελένη Κιτσόπουλου και γιός τους είναι ο Ηλίας, ο νεότερος μουσικός της οικογένειας Γκόρα που παίζει κιθάρα και είναι γεννημένος τη δεκαετία του 1960. Συνεργάστηκε με τους συνομήλικους του μουσικούς από την περιοχή των Χασίων Κιτσόπουλος, Βουλγαράκης καθώς και με τον κλαρινίστα Βασίλη Αναστασίου από το χωριό Μηλιά.

Τελειώνοντας το κεφάλαιο για τα Χάσια, στο χωριό Αύρα συναντάμε τον κλαριντζή Αντώνη Δήμου (1933) που είναι γόνος κτηνοτροφικής οικογένειας, όπως Ο ίδιος αναφέρει³⁹ *«Ασχολήθηκα με τη μουσική από αγάπη» (...)* *«έφκιασα την πρώτη φλούερα όταν ήμαν δέκα χρονώ»*. Γρήγορα όμως μεταπήδησε στο κλαρίνο με ένα παράδοξο τρόπο, εξαιτίας της φτώχειας που επικρατούσε στην μεταπολεμική Ελλάδα και ιδιαίτερα στα χωριά της επαρχίας μην έχοντας την δυνατότητα να αγοράσει κλαρίνο το κατασκευάζει αλλά όχι μόνος του. *«Το 1951 γύρσε ένας χωριανός που ήταν εξορία με τον εμφύλιο στο νησί, την Γυάρο. Εκεί έμαθε να φκιάνει όργανα από έναν άλλον κρατούμενο επαγγελματία που ήταν μαζί»*. Την ίδια χρονιά ο Δήμου μαζί με τον συγχωριανό του κατασκευάζουν το πρώτο του κλαρίνο *«'ντο' από φρουσκλιά ξύλο και τα κλειδιά από σύρματα και άλλα σίδηρα»*. (...) *«Το 1954 αγόρασα κλαρίνο συμπιμόλ απ' τον Σπύρο τον Αναστασίου, στα Τρίκαλα»*. Αρχές τη δεκαετίας του 1950 ξεκινά

³⁷ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

³⁸ Συνέντευξη Αλέξανδρου Μπέλλου. 6/11/2012. Ασπροκκλησιά Τρικάλων.

³⁹ Συνέντευξη Αντώνη Δήμου. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

να δουλεύει δίπλα στον συγχωριανό του βιολιστή Βασίλη Καραμπάση μαθαίνοντάς το τοπικό ρεπερτόριο που χρειαζόταν για τη δουλειά μεράτια, συγκαθιστά αλλά και υπερτοπικό ρεπερτόριο όπως τσάμικα και καλαματιανά. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 εκπληρώνει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, «έκανα έντεκα μήνες φαντάρους στα Γιάννινα, εκεί έμαθα καλά και τα ηπειρώτκα». Ο Αντώνης δήμος τη δεκαετία του 1960 συνεργάζεται με τα αδέρφια Μπέλλου, Αλέξανδρο (βιολί) και Αντρέα (λαούτο) από τη Βλαχάβα και για δεκατρία χρόνια με τη κομπανία των Κιτσοπουλαίων από το Φωτεινό. Την δεκαετία του 1980 μέχρι τα μέσα του 1990 συνεργάζεται περιστασιακά με τους τραγουδιστές Σπύρο Γκουζιώτη, Ξενοφών Τσιούνη και Θύμιο Πλιάτσικα από την Αύρα αλλά και με τον πολύ καλό βιολιστή Χρήστο Φρουζυλιά από το χωριό Αγριελιά που εδώ και δύο δεκαετίες ζει στην Γερμανία. Βασικός συνεργάτης του Δήμου ήταν ο συγχωριανός, κιθαρίστας αλλά και γαμπρός του Θανάσης Πλακιάς. Ο Αντώνης Δήμος είναι από το 1987 στην δημοτική ορχήστρα του δήμου Καλαμπάκας μαζί με τον ακορντεονίστα Αλέκο Χλίβα από την Καστανιά και τον βιολιστή Μίλτο Παρασκευά από την Καλαμπάκα. Έχει συμμετάσχει σε εκπομπές της δημόσιας τηλεόρασης με θέμα την παραδοσιακή μουσική αλλά και σε δισκογραφικές παραγωγές δημόσιων φορέων με θέμα την δημοτική παράδοση.

Φωτογραφία Αντώνη Δήμου. Πανηγύρι στα Χάσια, δεκαετία 1960. Μπουζούκι: δεν υπάρχουν στοιχεία, ακορντεόν: Θεοχάρης Ζιώγας, βιολί: Αλέκος Μπέλλος, κλαρίνο: Αντώνης Δήμος, λαούτο: Ανδρέας Μπέλλος

2. Ορεινοί κάτοικοι

I. Βλάχοι

Στην περιοχή της Πίνδου και του Ασπροποτάμου που ανήκει στον νομό Τρικάλων συναντάμε τον βλαχόφωνο⁴⁰ πληθυσμό του Νομού. Εξαιτίας των διαφορετικών μουσικών ιδιωμάτων και δικτύων που συναντάμε σε όλο αυτή τη περιοχή που λέμε βλαχοχώρια είναι απαραίτητη μια τετραμερής διαίρεση για την ροή της έρευνας.

Θα ξεκινήσουμε ορίζοντας ως «**πρώτη ενότητα**» της περιοχής τα χωριά που συναντάμε ερχόμενοι από τον αυχένα της κατάρας προς το νομό Τρικάλων αυτά είναι το Μαλακάσι, η Παναγία⁴¹ (Κουτσούφλιανη), ο Πλατάνιστος, ο Κορυδαλλός (Τζενεράδες), η Πεύκη (Στρούζα), η Τρυγόνα (Χλιντσιάδες), το Ορθοβούνι (Τσουραναίοι) και η Μεγάλη Κερασιά (Μειδάν).

Ως «**δεύτερη ενότητα**» ορίζονται τα χωριά Διάβα (Πρεβέντα), Κρύα Βρύση (Βανακούλια), Αμπέλια (Καρούτια), Καλογριανή, Ελάφι (Λουζέστι), Μηλότοπος, Κλεινόν (Κλεινοβός), Γλυκομηλιά (Κάτω Περλιάγκο), Χρυσομηλιά (Πάνω Περλιάγκο), Αηδόνα (Αϊβάν) και Παλαιοχώρι (Παλιογκορτσιά). Να επισημάνουμε πως τα τέσσερα πρώτα χωριά της δεύτερης ενότητας δεν είναι βλαχόφωνα αλλά λόγω γειτνίασης, ρεπερτορίου (εκτός των βλαχόφωνων τραγουδιών) και μουσικού δικτύου που τα εξυπηρετεί τα εντάσσουμε μαζί με τα άλλα αυτής της ενότητας.

Η «**τρίτη ενότητα**» ορίζεται από τα χωριά Αμπελοχώρι (Μποροβίκο), Ματονέρι (Κοκλέσι), Καλομοίρα (Γκουσδοβάσδα), Καστανιά (Κουστιάνα), Αμάραντος (Βενδίστα), Στεφάνι (Σκληνιάσα), Χαλίκι, Ανθούσα (Λιμπίντζα), Κατάφυτο (Κόττορι), Καλλιρόη (Βελιτσένη), Δολιανά, Κρασιά, Πολυθέα (Δραγοβίστη) και Μηλιά (Μηλέα). Στο χωριό Κρασιά

Τέλος την «**τέταρτη ενότητα**» συγκροτούν τα χωριά Αγία Παρασκευή (Τζούρτζια), Γαρδίκι, Αθαμανία (Μουτσιάρα), Δροσοχώρι (Τυφλοσέλι), Άγιος Νικόλαος (Καμναί), Δέση, Πύρρα, Νεραϊδοχώρι (Βετερνίκο), Περτούλι, Ελάτη (Τύρνα). Να σημειώσουμε ότι στο τέταρτο μέρος της περιοχής από το Νεραϊδοχώρι και μέχρι το Κοτρώνι δεν έχουμε αμιγώς βλάχικους πληθυσμούς αλλά όσο κατεβαίνουμε προς τα Τρίκαλα όλο και περισσότερο

⁴⁰ Wace Alan - John B., Thompson Maurice Scott. 2009. Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου. Αφοί Κυριακίδη-Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.

⁴¹ Dietrich Wolf, Kahl Thede, Σάρρος Γεώργιος. 2001. Κουτσούφλιανη, λαογραφική έρευνα ενός βλάχικου χωριού στη Πίνδο (Παναγία Τρικάλων), Θεσσαλονίκη.

εκλείπει η παρουσία τους. Όπως και στην «δεύτερη ενότητα» έτσι και εδώ στην «τέταρτη ενότητα» λόγο γειννίασης, ρεπερτορίου (εκτός των βλαχόφωνων τραγουδιών) και μουσικού δικτύου που τα εξυπηρετεί τα εντάσσουμε μαζί με τα άλλα χωριά αυτής.

Οι Βλάχοι των Τρικάλων⁴² ασχολούνται με την κτηνοτροφία και τις μεταφορές, γνωστοί και ως κυρατζίδες⁴³. Εξαιτίας των καιρικών συνθηκών είναι φύση αδύνατο να παραμείνουν τα κοπάδια και τον χειμώνα στα ορεινά χωριά, οπότε καταφεύγουν στην μαζική εγκατάσταση των οικογενειών με τα κοπάδια στα πεδινά των Φαρσάλων, από τα χωριά Αθαμανία, Δροσοχώρι, Άγιος Νικόλαος Πύρρα, Στεφάνι, Χαλίκι, Γαρδίκι. Σε πεδινά της Καρδίτσας από τα χωριά Δέση και κάποια της «τρίτης ενότητας» και στο νοητό τρίγωνο που δημιουργούν τα χωριά Παλαμά Καρδίτσας, Οιχαλία (Νεοχώρι) και Πηνειάδα (Ζάρκο Μαρί) Τρικάλων, από τα χωριά Αγία Παρασκευή και κάποια της «δεύτερης ενότητας».

Οι κάτοικοι των χωριών της «πρώτης ενότητας» προτιμούσαν να μην μετακινούνται από τις εστίες τους όπως οι υπόλοιποι, απλά μετακινούσαν τα κοπάδια σε πεδινότερες περιοχές μέσα στην κοιλάδα και τις μέρες με τις εξαιρετικά δύσκολες καιρικές συνθήκες τα κοπάδια έμεναν σταβλισμένα στα μαντριά. Ο πληθυσμός των Βλάχων της περιοχής χαρακτηρίζεται ως ημινομαδικός μέχρι τη δεκαετία του 1980 όταν και το μεγαλύτερο ποσοστό έχει πλέον εγκαταλείψει την κτηνοτροφία και έχει εγκατασταθεί στο μεγαλύτερο ποσοστό του στις πόλεις των Τρικάλων και της υπόλοιπης Θεσσαλίας. Τα κεφαλοχώρια⁴⁴ κάθε περιοχής φιλοξενούσαν τις μουσικές οικογένειες για την κάλυψη των μουσικών και σιδηρουργικών αναγκών τους. Ας μην ξεχνάμε ότι πριν την δεκαετία του 1960 η συντριπτική πλειοψηφία των οργανοπαικτών που μελετάμε προέρχονταν από μουσικές οικογένειες, γεγονός που αποδεικνύει η ίδια η έρευνα, το ίδιο παρατηρεί και ο Κοκκώνης (2008). Στη συνέχεια θα αναφερθούμε λεπτομερώς στα χωριά που ήταν εγκατεστημένες οι οικογένειες μουσικών και συγκροτούσαν τα μουσικά δίκτυα της περιοχής.

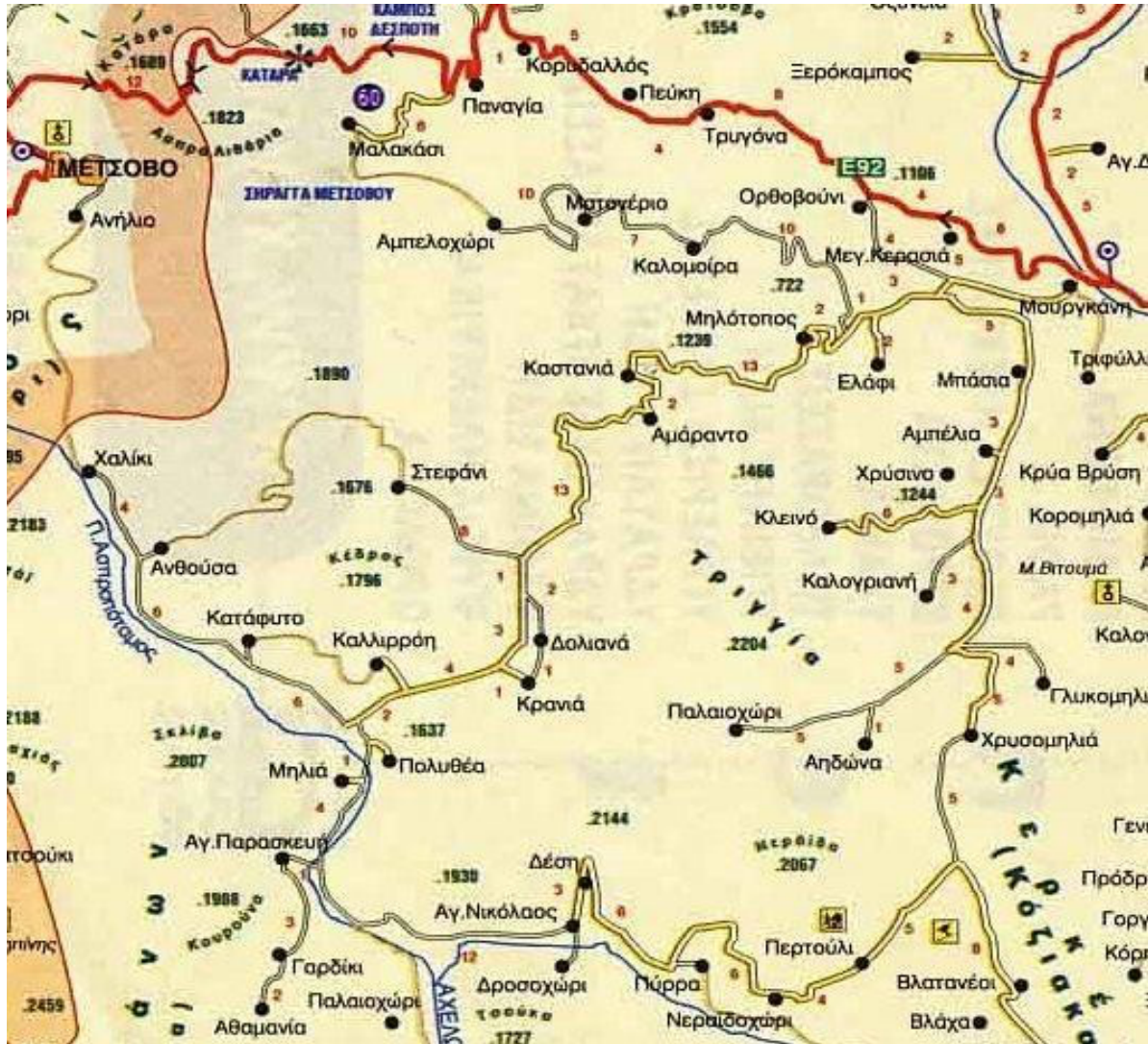
Ξεκινώντας από το Μαλακάσι που είχε τις οικογένειες Μπέκα, Ντόκου, Δημητρούλα, Μπλάνα και Πεξομάτη.

⁴² Αργύρης. Αθήνα 1997. Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη του Νομού Τρικάλων. Τρικαλινά. τ. 17. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.

⁴³ Κωνσταντίνος Νικολαΐδης. 1909. Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλάχικης Γλώσσης. Σακελλαρίου. Αθήνα. σελ. 213.

⁴⁴ Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1998): Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Μουσικοί με το επώνυμο Μπέκας⁴⁵ υπήρχαν στο χωριό Μαλακάσι, οι παλαιότεροι ήταν ο Δημήτρης (1897-1948) που έπαιζε βιολί και ήταν σιδηρουργός και η αδελφή του Ελευθερία η οποία ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Γκίκα Γιάννη από το χωριό Λογγά. Το επάγγελμα του μουσικού συνέχισαν τα παιδιά του Δημήτρη που ήταν τα εξής.

Χάρτης νομού Τρικάλων, βλαχόφωνα χωριά.

Πρώτος, ο Γιάννης (1918-2003) βιολιστής παντρεμένος με την Καλλιόπη Πεξομάτη της μουσικής οικογένειας που έμενε στο Μαλακάσι. Αδελφός του Γιάννη Μπέκα ήταν ο Στέργιος (1924~1990) όπου και αυτός έπαιζε κλαρίνο και έφυγε μόνιμα για την Αμερική από τα εικοσιπέντε του χρόνια. Οι δύο γιοί του Γιάννη είναι μουσικοί ο Δημήτρης ‘Τάκης’(1951) παίζει κλαρίνο και είναι παντρεμένος με την Παρασκευή Παρασκευά κόρη του σαντουριέρη Γιώργου, της γνωστής οικογένειας από τη Δεσκάτη. Ο δεύτερος γιός του Γιάννη Μπέκα είναι ο Παύλος (1959) που παίζει ακορντεόν και Αρμόνιο και ζει στα Τρίκαλα.

⁴⁵ Συνέντευξη Δημήτρη (Τάκη) Μπέκα. 22/4/2011. Τρίκαλα.

Ο Τάκης Μπέκας ξεκίνησε να μαθαίνει κλαρίνο από μικρή ηλικία και η πορεία του στη μαθητεία αρκετά μεγάλη και απαιτητική. «Κλαρίνο έπιασα εκεί στα δέκα με έντεκα χρονώ, με ξεκίνησε ο θεός μ' ο Γιάννης ο Ντόκος, αυτός ήταν καλό όργανο εκείνη την εποχή, αυτός έδειξε και τον Κυριάκο. Τον γνώρσες τον Κυριάκο τον Κωστούλα; Μένει Αθήνα, καλός κ' αυτός, (...) το 1966 πήγα στα Γιάννενα για ένα χρόνο δίπλα στον Τάκη τον Γκάγκα, ήταν όνομα και καλό κλαρίνο για το ηπειρώτικο, (...) ήθελα όμως και το άλλο το στοιχείο, τσιαμικοδουλειά και πήγα στον Βαγγέλη Κοκκώνη, το 1969 για ένα χρόνο στην Αθήνα. (...) Από το 1970 μέχρι το 1977 δούλεψα σε μαγαζιά, κλαρινάδικα στην Αθήνα το χειμώνα δίπλα σε όλα τα "θηρία" Βασίλη Σούκα, Βαγγέλη Σούκα, Νίκο Γούβα». Το 1977 εγκαταστάθηκε μόνιμα στα Τρίκαλα αφού παντρεύτηκε και σήμερα είναι ένα απ' τα τελευταία κλαρίνα στις περιοχές των Τρικάλων αλλά και του Μετσόβου που γνωρίζει το ρεπερτόριο της ακτίνας Τρυγόνα-Μαλακάσι-Μέτσοβο-Χαλίκι-Καστανιά. Χαρακτηριστικά κομμάτια του ρεπερτορίου αυτού είναι κομμάτια όπως το χανιώτικο, λα πάτρου τσίντζι μάρμαρι, βιργινάδα, ανάμεσα τη ντόϊ λα μούντζ, νίρα ντάρα τα οποία και έχει αποτυπώσει δισκογραφικά. Ο Τάκης Μπέκας συνεργάστηκε κυρίως με τους τραγουδιστές Τάκη Βλάστο από την Αγία Τριάδα (Μερίχοβο) Καρδίτσας και Γιάννη Ζάχο από τα Τρίκαλα με τους οποίους ηχογράφησε επανεκτελέσεις δημοτικών τραγουδιών. Το δίκτυο της πρώτης και δεύτερης γενιάς των "Μπεκαίων" ήταν καθαρά στα πλαίσια του χωριού τους αλλά και στα χωριά Χαλίκι και Κορυδαλλό τους καλοκαιρινούς μήνες. Η τρίτη γενιά μουσικών όμως της οικογένειας κράτησε τα παλιά 'λημέρια' της οικογένειας αλλά εξαπλώθηκε και στον κάμπο, στα χωριά των Τρικάλων και της Καρδίτσας. Ο Τάκης και ο Παύλος ενσωμάτωσαν και άλλο ρεπερτόριο και έκαναν την υπέρβαση επαγγελματικά και μουσικά σε σχέση με τους υπόλοιπους απογόνους των άλλων μουσικών οικογενειών της «πρώτης ενότητας». Από παραδοσιακό «βλαχοσυγκρότημα» οι 'Μπεκαίοι' απευθύνονται πλέον και σε Καραγκούνηδες και καμπίσιους ακροατές.

Άλλη μία οικογένεια μουσικών στο χωριό Μαλακάσι είναι αυτή του Δημητρούλα.⁴⁶ Οι πρώτοι μουσικοί της οικογένειας αλλά παράλληλα και σιδηρουργοί που συναντάμε είναι τα δυο αδέρφια, Αχιλλέας γεννημένος στα 1890 περίπου, που έπαιζε βιολί και Στέργιος γεννημένος κοντά στα 1895, που έπαιζε κλαρίνο και ήταν παντρεμένος με την αδελφή του Κώστα Ζούμπα, βιολιστή που έμενε στο Μαλακάσι.

Γιός του Αχιλλέα ήταν ο Κώστας (1914-1991) που έπαιζε κλαρίνο, ήταν παντρεμένος με την Αλίκη Αβράμ, της μουσικής οικογένειας το χωριό Πεύκη και είχαν τα εξής παιδιά. Τον

⁴⁶ Συνέντευξη Βαγγέλη Δημητρούλα. 26/10/2011. Μαλακάσι Τρικάλων.

Βαγγέλη (1943) ο οποίος παίζει ακορντεόν, είναι παντρεμένος με την Αβράμη Άννα της μουσικής οικογένειας από τη Καστανιά και γιός τους είναι ο Κώστας (1974) που παίζει αρμόνιο.

Η Μαρία (1937) είναι κόρη του Αχιλλέα και είναι γυναίκα του λαουτιέρη Μπλάνα Κώστα από το Μαλακάσι.

Η άλλη κόρη του Αχιλλέα ήταν παντρεμένη με τον Νίκο Ντόκο που έπαιζε ντέφι και έμενε στον Αμάραντο. Το δίκτυο των 'Δημητρουλαίων' εκτός του Στέργιου (που έφτανε μέχρι το Γαρδίκι) είναι το Μαλακάσι, η Παναγία και το Χαλίκι.

Οι πληροφορίες για τις οικογένειες Μπλάνα, Ζούμπα και Πεξομάτη είναι μηδαμινές, για τους εξής λόγους, δεν συνέχισαν το επάγγελμα τα νεότερα μέλη των οικογενειών και οι μεγαλύτερες γενιές μουσικών έχουν φύγει απ' τη ζωή. Θα αναφέρουμε απλά τα ονόματα και το όργανο που έπαιζαν, δυστυχώς δεν ήταν εφικτή ούτε η αποτύπωση του γενεαλογικού τους δένδρου αλλά ούτε και βασικές πληροφορίες για τον καθένα.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Γαρδίκι 1935, γάμος. Λαούτο: Κώστας Βλαχαγγέλης, βιολί: Τάκης Ζούμπας, κλαρίνο: Στέργιος Δημητρούλας.

Μουσικούς με το επώνυμο Μπλάνας⁴⁷ συναντούσαμε στο Μαλακάσι, ο παλαιότερος ήταν ο Γιώργος ο οποίος έπαιζε ντέφι και ήταν παντρεμένος με την Βαρβάρη Μπέκα αδελφή του Γιάννη που έπαιζε βιολί. Παιδιά τους ήταν ο Δημήτρης που έπαιζε λαούτο και ο Κώστας

⁴⁷ Συνέντευξη Δημήτρη (Τάκη) Μπέκα. 22/4/2011. Τρίκαλα.

γεννημένος τη δεκαετία του 1930 που έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με την Μαρία Δημητρούλα.

Ο μόνος μουσικός με το επώνυμο Ζούμπας⁴⁸ στην περιοχή των Τρικάλων ήταν ο Κώστας. Γεννημένος τη δεκαετία του 1880 έμενε στο Μαλακάσι καθώς είχε πάρει γυναίκα απ' το χωριό. Φημολογείται πως η καταγωγή του ήταν από την περιοχή των Ιωαννίνων καθώς εκεί συναντάμε μουσικούς με το ίδιο επίθετο. Συνεργάστηκε κυρίως με τον Στέργιο Δημητρούλα εξαιτίας και της συγγένειας τους και τους υπόλοιπους μουσικούς της περιοχής περιστασιακά καθώς δεν είχε βγάλει παιδιά στο επάγγελμα ούτε φαίνεται πως είχε άλλους συγγενείς μουσικούς στην περιοχή.

Το επώνυμο Πεξομάτης είναι πολύ γνωστό στο Μέτσοβο εξαιτίας της μουσικής οικογένειας που είναι δραστηριοποιείται για πάνω από 120 χρόνια. Στο Μαλακάσι ζούσαν δυο αδέρφια με αυτό το επίθετο γεννημένα τη δεκαετία του 1890, ο Νίκος που έπαιζε ντέφι και ο Μιχάλης που έπαιζε κλαρίνο.

Ο Νίκος⁴⁹ είχε δυο κόρες οι οποίες ήταν παντρεμένες με μουσικούς, η Καλλιόπη σύζυγος του βιολιτζή Γιάννη Μπέκα και η Βασιλική σύζυγος του κλαριντζή απ' τη Καστανιά Κώστα Χαλκιά.

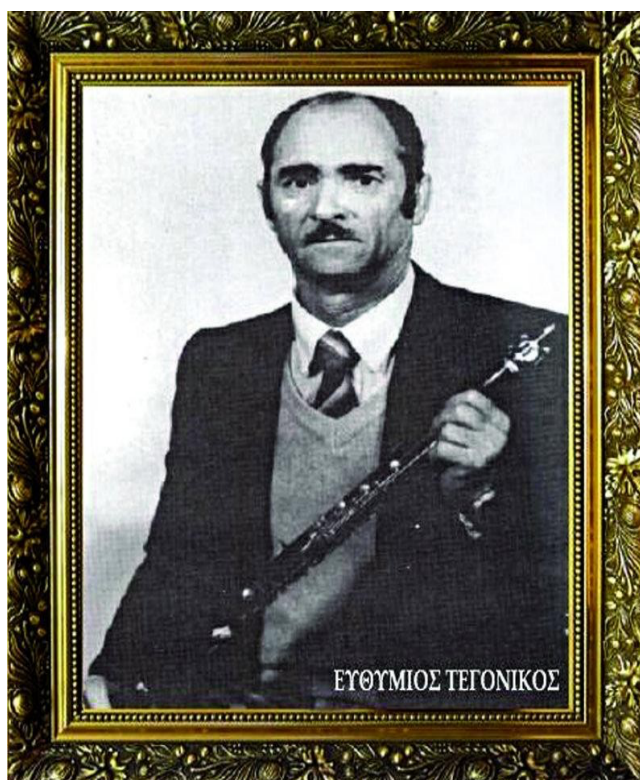
Ο κλαριντζής Μιχάλης Πεξομάτης⁵⁰ είχε τρία παιδιά, την Αικατερίνη την οποία πάντρεψε με τον κλαριντζή Γιάννη Ντόκο απ' το Μαλακάσι.

Είχε επίσης δύο γιούς μουσικούς που παίζανε βιολί τον Δημήτρη που έμενε στο Μαλακάσι και τον Γιάννη ο οποίος παντρεύτηκε και έμεινε στο χωριό Καλομοίρα.

⁴⁸ Συνέντευξη Βαγγέλη Δημητρούλα. 26/10/2011. Μαλακάσι Τρικάλων.

⁴⁹ Συνέντευξη Δημήτρη (Τάκη) Μπέκα. 22/4/2011. Τρίκαλα.

⁵⁰ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

Λαογραφικός σύλλογος Βλάχων Βόλου. Ημερολόγιο. 2013. Αρχές 1970 Τρίκαλα. Θύμιος Τεγονίκος.

Στα χωριά Κορυδαλλός και Παναγία ασχολήθηκαν με το επάγγελμα του οργανοπαίχτη τρεις νέοι οι οποίοι δεν καταγόταν από οικογένειες μουσικών, γεγονός εξαιρετικά ασυνήθιστο για την εποχή τους. Ήταν οι κλαριντζήδες Θύμιος Τεγονίκος, Κώστας Ζυγολάννης και ο τραγουδιστής Κώστας Ζούκας. Ο Τεγονίκος⁵¹ γεννήθηκε στα 1933 στο χωριό Κορυδαλλός Καλαμπάκας, γόνος κτηνοτροφικής οικογένειας ασχολήθηκε με τη μουσική και συγκεκριμένα με το κλαρίνο. Στα δεκαέξι του χρόνια ξεκινάει την επαγγελματική του δραστηριότητα στα πανηγύρια και στους γάμους του χωριού του δίπλα στις κομπανίες των μουσικών από το Μαλακάσι που είχαν το δίκτυο της «πρώτης ενότητας». Το δίκτυο του Τεγονίκου απ' τα τέλη της δεκαετίας του 1950 ήταν τα χωριά Παναγία, Πλατάνιστος, Κορυδαλλός, Τρυγόνα, Ορθοβούνι και Μεγάλη Κερασιά. Ο Θύμιος Τεγονίκος συνεργάστηκε⁵² με τον τραγουδιστή-λαουτιέρη Γιώργο Πελέκη και Ξενοφών Τσιούνη, τον βιολιστή Μίλτο Παρασκευά και Βασίλη Έξαρχο και τον λαουτιέρη Λευτέρη Πλακιά. Βασικός συνεργάτης του ήταν ο τραγουδιστής Κώστας Ζούκας από το χωριό Παναγία. Ο Τεγονίκος και ο Ζούκας αντιπροσώπευσαν το βλάχικο τραγούδι της σχολής του Μετσόβου. Η «πρώτη και τρίτη ενότητα» που μένουν οι Βλάχοι του νομού Τρικάλων συγγενεύει ρεπερτοριακά και υφολογικά

⁵¹ Λαογραφικός σύλλογος Βλάχων Βόλου. Ημερολόγιο. 2013. Αρμάνοι, παραδοσιακοί οργανοπαίχτες και τραγουδιστές. Βόλος.

⁵² Συνέντευξη Ξενοφώντα Τσιούνη. 10/4/2011. Τρίκαλα

με το Μέτσοβο παρά με τα χωριά της «δεύτερης» και «τέταρτης ενότητας». Ο Θύμιος Τεγονίκος σταμάτησε να παίζει κλαρίνο το 1999 για λόγους υγείας και μέσα στον ίδιο χρόνο έφυγε από τη ζωή.

Στο χωριό Πεύκη υπήρχε η οικογένεια Αβράμ⁵³ οι οποίοι καταγόταν απ' το Μέτσοβο. Αυτός που ήρθε από το Μέτσοβο στην Πεύκη ήταν ο Τριαντάφυλλος Αβράμ που έπαιζε ντέφι, παντρεύτηκε την Μαρία Ντόκου, αδελφή των μουσικών Αθανασίου και Δημητρίου Ντόκου. Απέκτησαν τέσσερα παιδιά τον Δημήτρη που έπαιζε βιολί, τον Ιπποκράτη, την Αλίκη που παντρεύτηκε τον κλαριντζή Κώστα Δημητρούλα από το Μαλακάσι και την Ειρήνη σύζυγος του Λάμπρου Χαλκιά που έπαιζε ντέφι από την Καστανιά.

Ο Ιπποκράτης ήταν παντρεμένος με την Βασιλική Φιλίππου⁵⁴ και έμεναν στα Τρίκαλα. Γιος του Ιπποκράτη και της Βασιλικής είναι ο γνωστός αρμονίστας Τριαντάφυλλος Αβράμ που ζει στα Τρίκαλα. Το δίκτυο του είναι η περιοχή της Θεσσαλίας και όχι μόνο. Στα Τρίκαλα συνεργάστηκε με όλους τους διακεκριμένους κλαριντζήδες έχοντας την αποδοχή και το σεβασμό της μουσικής κοινότητας, γεγονός που τον έφερε καλλιτεχνικά απ' την αρχή της καριέρας του σε περίοπτη θέση. Από τη δεκαετία του 1990 έχει συγκρότημα με τον γνωστό τραγουδιστή Θανάση Μανίκα απ' το χωριό Ρωποτό Τρικάλων. Συνεργάζεται και με μουσικούς που το δίκτυο τους είναι σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας που ακούν δημοτική μουσική. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιους μουσικούς με ευρεία αναγνώριση και καταξίωση όπως τον Μάκη Μπέκο, Γιάννη Βασιλόπουλο, Γιώργο Κόρο, Κώστα Σούκα, Λευτέρη Ζέρβα, Τάκη Καρναβά, Δημήτρη Ζάχο, Στάθη Κάβουρα, Θανάση Βαρσαμά, Γιώργο Τζαμάρια, Νίκο Τρομάρια και τα ξαδέρφια του Παναγιώτη Πλακιά που παίζει κλαρίνο και τον κιθαρίστα-συνθέτη Βαγγέλης Φιλίππου.

Στη «δεύτερη ενότητα» απ' τα βλαχοχώρια του νομού Τρικάλων συναντάμε τις εξής οικογένειες και μουσικούς στα παρακάτω χωριά. Στη Χρυσομηλιά έμενε ο κλαριντζής Σωτήρης Κωτούλας⁵⁵ γεννημένος αρχές στις δεκαετία του 1920. Είχε δύο αδερφές την Ευαγγελία και την Φωτεινή, των οποίων τα παιδιά ασχολήθηκαν με τη μουσική επαγγελματικά.

Γιός της Ευαγγελίας είναι ο κλαριντζής Παναγιώτης Γιαννούλας (1958) που ζει στη Χρυσομηλιά. Η μαθητεία του στο κλαρίνο ξεκίνησε στο δημοτικό ωδείο Τρικάλων για έξι

⁵³ Συνέντευξη Βαγγέλη Δημητρούλα. 26/10/2011. Μαλακάσι Τρικάλων.

⁵⁴ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Φιλίππου, από τα Τρίκαλα.

⁵⁵ Συνέντευξη Παναγιώτη Γιαννούλα. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

μήνες. *«Στο ωδείο με έδειξε ο δάσκαλος να φυσάω, μ' έδειξε τς νότες στ' όργανο και μετά σταμάτησα από 'κει. (...) από 'κει πήγα στον Μαλιάρα στην Λάρισα και μ' έδειξε καμπόσα τραγούδια, (...) έκανα και με τον Μπιτέλη λίγα μαθήματα, μ' έδειξε δρόμοι και χειρισμό στο όργανο. Ήξερε πολλά αυτός ο άνθρωπος, βιολί, κλαρίνο, κιθάρα, λαούτο, όλοι από 'κει μέσα περάσαμε».* Εξαιτίας των οικονομικών δυσχερειών της οικογένειας του η μαθητεία του ήταν πολύ μικρή και σύντομα βγήκε στο επάγγελμα στην ηλικία των 20 ετών. Συνεργάτες του από την αρχή τις καριέρας του ήταν οι συγχωριανοί του ακορντεονίστας Θόδωρος Δήμος, κιθαρίστας Στέλιος Αργύρης, κλαριντζής Χρήστος Δήμος και ο Κώστας Θάνος που παίζει ντέφι. Απ' τα τέλη τις δεκαετίας του 1990 ο Παναγιώτης Γιαννούλας συνεργάζεται με τον τραγουδιστή Ξενοφών Τσιούνη, Χρήστο Λόζιο και Θανάση Ρέμπελο.

Γιός της Φωτεινής Κωτούλα και πρώτος ξάδελφος του κλαριντζή Παναγιώτη Γιαννούλα είναι ο κιθαρίστας-λαουτιέρης Στέλιος Αργύρης (1966).⁵⁶ Στις αρχές τις δεκαετίας του 1980 ξεκινάει την επαγγελματική του δραστηριότητα σαν μουσικός αφού παράλληλα για ένα χρόνο παίρνει μαθήματα στην κιθάρα από τον Νίκο Μπιτέλη. Ο Αργύρης συνεργάστηκε και με άλλα κλαρίνα της περιοχής όπως Δημήτρη Μπαρούτα, Νίκο Λίτσιο αλλά είναι ο μόνιμος κιθαρίστας του Γιαννούλα.

Ο Θόδωρος Δήμος⁵⁷ γεννημένος στη Χρυσομηλιά (1948) παίζει ακορντεόν και αρμόνιο. Ξεκίνησε να παίζει λαούτο και στη συνέχεια πήρε από τον Νίκο Μπιτέλη λίγα μαθήματα στο ακορντεόν με το οποίο ασχολήθηκε επαγγελματικά. Στα μέσα τις δεκαετίας του 1960 μπήκε στο επάγγελμα του μουσικού, *«στη δουλειά εμένα μ' έβγαλε ο Θανάσης Γιαννούλας, έπαιζε κλαρίνο εδώ απ' το χωριό. Αυτός δούλευε τότε με δυό καλούς καλλιτέχνες τον Γιάννη τον Γκάσο, λαούτο πρώτο και κάποιον Κώστα Τσιόμπα εδώ απ' τον Κλεινοβό βιολί καλό και καλό “στόμα”. Έτσι συνεργάστηκα και 'γω μαζί τους. Εκείνη την εποχή αυτοί οι δυο “είχαν” τα χωριά μας».* Ο Θόδωρος Δήμος συνεργάστηκε για πολλά χρόνια με τον κλαριντζή Παναγιώτη Γιαννούλα, όπως και με έναν άλλο κλαριντζή από τη Χρυσομηλιά Θόδωρο Αγγέλη (1960).

Με το επώνυμο Δήμος⁵⁸ στην Χρυσομηλιά, χωρίς να υπάρχει συγγένεια με τον προαναφερθέντα ακορντεονίστα Θόδωρο, δραστηριοποιούνταν οι εξής μουσικούς. Τον Γιάννη που έπαιζε κλαρίνο και τον αδελφό του Λευτέρη που έπαιζε ακορντεόν, γεννημένοι την δεκαετία του 1930. Το επάγγελμα συνέχισε ο γιός του Γιάννη, ο Χρήστος (1952) που παίζει

⁵⁶ Συνέντευξη Παναγιώτη Γιαννούλα. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

⁵⁷ Συνέντευξη Θόδωρου Δήμου. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

⁵⁸ Συνέντευξη Θόδωρου Δήμου. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

κλαρίνο και ο εγγονός του Γιάννης (1976) κιθαρίστας που μένει στη Λάρισα, όπου και είναι το δίκτυο του.

Άλλοι δύο μουσικοί που ζούσαν στο χωριό ήταν τα αδέρφια Γιαννούλα,⁵⁹ ο Δημήτρης που έπαιζε βιολί και Θανάσης που έπαιζε κλαρίνο ενώ παράλληλα είχε σιδεράδικο, ήταν γεννημένοι τη δεκαετία του 1930. Το δίκτυο των μουσικών της Χρυσομηλιάς μέχρι το 1960 ήταν στα όρια του χωριού, από το 1960 μέχρι το 1980 το δίκτυο του διευρύνθηκε στα διπλανά χωριά Καλογριανή, Παλιοχώρι, Γλυκομηλιά και Αηδόνα. Ένας βασικός λόγος ήταν ότι όλοι τους δεν ήταν καθαρά επαγγελματίες μουσικοί, με την έννοια ότι ασχολούνταν και με άλλα επαγγέλματα όπως κτηνοτροφία, υλοτομία και κυρατζίδες.

Φωτογραφία Θεόδωρου Δήμου. Χρυσομηλιά 1980. Λαουτοκιθάρα: Θεόδωρος Δήμος, κλαρίνο: Γιαννούλας Παναγιώτης, ντέφι: Κώστας Θάνος, λαούτο: Στέλιος Αργύρης, κλαρίνο: Χρήστος Δήμος.

Στο χωριό Καλογριανή συναντάμε μουσικούς⁶⁰ από τα μέσα τις δεκαετίας του 1970 οι οποίοι ασχολούνται με τη μουσική χωρίς να έλκουν την καταγωγή τους από μουσική οικογένεια. Πρέπει να σημειώσουμε πως στην Καλογριανή οι περισσότεροι κάτοικοι δεν είναι Βλάχικης καταγωγής, στην προκειμένη περίπτωση Βλάχοι δεν είναι ούτε οι μουσικοί του χωριού. Πρώτος εξ αυτών είναι ο κλαριντζής Χρυσόστομος Ταμπάκος (1952) γνωστός με το υποκοριστικό ‘Μάκης’ που είναι γαμπρός του κιθαρίστα Χρήστου Αδάμου. Γιός του Ταμπάκου που ασχολείται επαγγελματικά με τη μουσική είναι ο Νίκος (1982) ο οποίος παίζει ντραμς και αρμόνιο.

⁵⁹ Συνέντευξη Θεόδωρου Δήμου. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

⁶⁰ Συνέντευξη Ξενοφόντα Τσιούνη. 10/4/2011. Τρίκαλα.

Ο Χρήστος Αδάμος (1962) ξεκίνησε να μαθαίνει κιθάρα στην ηλικία των δεκατεσσάρων ετών αφού ήρθε στα Τρίκαλα αρχικά σε ωδείο για ένα χρόνο και μετέπειτα στον Νίκο Μπιτέλη για άλλο ένα χρόνο περίπου. Από εκείνη την ηλικία ξεκίνησε την επαγγελματική του πορεία και συνεργάστηκε σχεδόν με όλους τους μουσικούς της περιοχής από εκείνη την εποχή μέχρι και σήμερα. Θεωρείται ένας από τους καλύτερους δημοτικούς κιθαρίστες στη Θεσσαλία, πέρα από κιθαρίστας είναι και μπουζουξής καθώς επίσης ιδιοκτήτης καταστήματος μουσικών οργάνων στο κέντρο της πόλης.

Ο Θανάσης Ρέμπελος (1965) είναι τραγουδιστής από τη Καλογριανή ξεκίνησε την δραστηριότητα σαν τραγουδιστής στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Συνεργάστηκε με τον κλαριντζή Δημήτρη Μπαρούτα από το Δενδροχώρι Τρικάλων για αρκετά χρόνια καθώς και με τον Κώστα Φιλίππου Καρακώστα . Βασικοί του συνεργάτες είναι ο Χρυσόστομος και ο Νίκος Ταμπάκος, ο Χρήστος Αδάμος και ο Παναγιώτης Γιαννούλας.

Ο Ξενοφών Τσιούνης⁶¹ (1958) κατάγεται από την Καλογριανή Καλαμπάκας λαουτιέρης και μετέπειτα τραγουδιστής . Ασχολήθηκε με την μουσική επηρεασμένος από τα βιώματα που είχε σαν παιδί, *«Εγώ θυμάμαι ερχόταν στο χωριό μας ο συγχωρεμένος ο Τσιόμπας, ο μπάρμπα Κώστας από το διπλανό χωριό, αυτός έπαιζε βιολί και τραγουδούσε πολύ ωραία, έλεγε πολλά κλέφτικα τραγούδια. Μπορούσε να σε βγάλει μια βραδιά ολόκληρη με επιτραπέζια τραγούδια όπως η ‘Όλγα’, η ‘Χατζίνα’, ‘Σιγά Λιάκο μ’ μη βιάζεσαι’ και πολλά άλλα που έχουν ξεχαστεί τώρα. Τραγουδούσε πολύ καλά κι ήταν και πολύ βροντόφωνος. Συνοδεία είχε κάποιον Κώστα Καραμέρη στο κλαρίνο εδώ απ’ την Πηγή και ερχόταν μαζί τους λαούτο ο μπάρμπα Γιάννης ο Γκάσος. Ο καλύτερος λαουτιέρης που υπήρχε στα Τρίκαλα, μιλάμε για 1960 με 1970»*. Η αγάπη του στη μουσική εκφράστηκε αρχικά στο να μάθει κλαρίνο, παρακινείται από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον να μάθει μπουζούκι. Στις αρχές του 1970 που έμενε εποχιακά στα Τρίκαλα ξεκινάει να μαθαίνει μπουζούκι με τον γνωστό μπουζουξή των Τρικάλων εκείνη την εποχή Αλέκο Τσιακμάκη από το χωριό Πύργος. Σύντομα εγκαταλείπει το μπουζούκι αφού δεν τον ενδιαφέρει, αγοράζει λαούτο και ξεκινάει να ασχολείται μαζί με τον συγχωριανό του Χρήστο Αδάμο για να μάθουν. Εκείνη την εποχή όμως ήταν πολύ δύσκολο μια οικογένεια, που δεν ασχολούνταν με τα όργανα, να συναινέσει στο να ακολουθήσει το παιδί της το επάγγελμα του λαϊκού μουσικού, όπως αναφέρει ο Τσιούνης. *«Το είχαν λάβει πολύ λάθος αυτό το επάγγελμα (...) Το λαουτοκίθαρο αυτό που πήρα, το πήρα κρυφά χωρίς να ξέρει κανένας. Πήγα και το είχα αγοράσει τότε ενάμιση χιλιάρκο και το μεροκάματο που έπαιρνα ήταν*

⁶¹ Συνέντευξη Ξενοφώντα Τσιούνη. 10/4/2011. Τρίκαλα.

τριάντα δραχμές την ημέρα και το πλήρωνα λίγο, λίγο. Τέλος πάντων εγώ δεν έκανα πίσω». Η μαθητεία του στο λαούτο ήταν εμπειρική και μιμητική από παλαιότερους λαουτιέρηδες Γιάννης Γκάσος, Νίκος Πλακιάς και άλλοι. Το 1975 και αφότου γύρισε από φαντάρος συνεργάστηκε με τον Κώστα Γκουζιώτη βιολιστή και τον αδερφό του Σπύρο Γκουζιώτη που έπαιζε λαούτο και τραγουδούσε. Την ίδια εποχή παράλληλα συνεργάζεται με τον κλαριντζή Παναγιώτη Γιαννούλα. Το δίκτυο του στην πρώτη φάση της καριέρας του ήταν κυρίως τα Χάσια εξαιτίας της συνεργασίας του με τον Κώστα Γκουζιώτη και τα χωριά γύρο από την Χρυσομηλιά, την Αηδόνα, την Καλογριανή και το Παλιοχώρι εξαιτίας της καταγωγής του ίδιου αλλά και του Γιαννούλα. Για μία δεκαετία 1983-1993 είχε μόνιμο συγκρότημα με τον κλαριντζή Σωτήρη Σγούρο. Δίπλα στον Σγούρο έγινε γνωστός σε όλη την περιοχή από τα πανηγύρια και τους γάμους το καλοκαίρι στην περιοχή της «τέταρτης ενότητας» κυρίως στα χωριά Γαρδίκι, Αγία Παρασκευή, Αθαμανία και το χειμώνα σε χωριά των Τρικάλων, της Καρδίτσας και των Φαρσάλων (ως τότε χειμαδιά και μετέπειτα μόνιμος τόπος κατοικίας των Βλάχων του Ασπροποτάμου). Συνεργάστηκε για ένα χρόνο με τον κλαριντζή Θύμιο Τεγονίκο. Σταθμός στην καριέρα του για τον ίδιο ήταν η συνεργασία του με τον Κώστα Φιλίππου Καρακώστα του οποίου η αναγνωσιμότητα και η αποδοχή από το κοινό και τους μουσικούς πανελλήνια ήταν αδιαμφισβήτητη. Παράλληλα το δίκτυο του διευρύνθηκε στα τέσσερα βλαχοχώρια Πύρα, Δέση, Δροσοχώρι και Άγιος Νικόλαος. Η Τελευταία μόνιμη συνεργασία του είναι αυτή με τον κλαριντζή Φούλια Καραγιώργο. Ο Τσιούνης έχει συνεργαστεί με τους περισσότερους και επιφανέστερους μουσικούς της περιοχής. Με τους κλαριντζήδες Δημήτρη Μπαρούτα, Νίκο Καλαμπάκα, Νίκο Λίτσιο, Τάκη Κιτσόπουλο, Αριστείδη Ζαγόρα και Νίκο Καψάλη από τα Γιάννενα οι δύο τελευταίοι. Με τους βιολιστές Νίκο Μπιτέλη, Νίκο Ντόκο, Μιλτιάδη Παρασκευά, Βασίλη Έξαρχο και τραγουδιστές Δημοσθένη Βλαχαγγέλη, Αλέκο Κιτσάκη, Φιλίω Πυργάκη, Κώστα Νάκα. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά συνεργάζεται τακτικά με τους κλαρινίστες Παναγιώτη Γιαννούλα και Νίκο Τζουκόπουλο από την Κοζάνη.

Φωτογραφία Ξενοφών Τσιούνη. Τρίκαλα 2000. Ακορντεόν: Αλέκος Χλίβας, τραγούδι: Ξενοφών Τσιούνης, κλαρίνο: Φούλιας Καραγιώργος.

Το τρίτο και τελευταίο χωριό της «δεύτερης ενότητας» το οποίο είχε μουσικούς είναι το χωριό Κλεινοβός. Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες για αυτούς τους μουσικούς επειδή δεν ήταν δυνατή η συλλογή πληροφοριών απ' τις ίδιες τις οικογένειες.

Οι παλαιότεροι μουσικοί είναι ο κλαριντζής Μπασιούρης Αλέκος και ο αδελφός του βιολιστής Σωτήρης που ήταν παντρεμένος με την κόρη του Δ. Ντόκου την Αικατερίνη. «Σιά παν αυτού ήταν ο Μπασιούρης, έπαιζε κλαρίνο Αλέξη, Μπασιούρης έπαιζε βιολί η άλλος Σωτήρης».⁶² Το 1966-1967 ο Σωτήρης Μπασιούρης ηχογραφεί έξι κομμάτια στην Lyra με τον κλαριντζή Σπύρο Αναστασίου.

Άλλη μια μουσική προσωπικότητα από το ίδιο χωριό ήταν ο καλλίφωνος βιολιστής Τσιόμπας⁶³ Κώστας ο οποίος δεν καταγόταν από μουσική οικογένεια. Όλοι τους γεννημένοι στα μέσα τις δεκαετίας του 1910. Στα όρια του χωριού και των διπλανών Χρυσομηλιά, Γλυκομηλιά, Καλογριανή μέχρι τη δεκαετία του 1940 οι τρεις αυτοί μουσικοί συνεργαζόταν⁶⁴. Από τα τέλη τις δεκαετίας του 1940 και μετά ο Τσιόμπας είχε συγκρότημα που απευθύνεται στα χωριά όλης της «δεύτερης ενότητας» με τον κλαριντζή Κώστα Καραμέρη και τον λαουτιέρη Γιάννη Γκάσο.

⁶² Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

⁶³ Συνέντευξη Ξενοφώντα Τσιούνη. 10/4/2011. Τρίκαλα.

⁶⁴ Συνέντευξη Θόδωρου Δήμου. 21/10/2012. Χρυσομηλιά Τρικάλων.

Οι νεότεροι μουσικοί του Κλεινοβού είναι ο γιός του Αλέκου Μπασσιούρη, Γρηγόρης⁶⁵ που παίζει ακορντεόν/αρμόνιο και είναι γεννημένος στα μέσα τις δεκαετίας του 1940. Ξεκινά να παίζει με τον πατέρα και τον θείο του, στη συνέχεια εντάσσεται στο δίκτυο των Γαρδικιωτών μουσικών και από 1970 συνεργάζεται με τα συγκροτήματα των κλαριντζήδων Σπύρου Αναστασίου, Σωτήρη Σγούρου και πιο πρόσφατα με τον Μίμη Καλαμπόκα απ' την Αγία Παρασκευή.

Ο άλλος μουσικός της δεύτερης γενιάς είναι ο Γιώργος Πελτέκης⁶⁶ (1944), ο οποίος παίζει λαούτο και τραγουδά. Η μητέρα του κατάγεται από την οικογένεια Μπασσιούρη οπότε και ξεκινά τα πρώτα του βήματα στη μουσική δίπλα στους συγγενείς του. Τέλη δεκαετίας του 1960 μπαίνει στο δίκτυο των Γαρδικιωτών και συνεργάζεται με όλους τους μουσικούς απ' το Γαρδίκι και τον κλαριντζή Θύμιο Τεγονίκο από το χωριό Κορυδαλλός. Από εκείνη την εποχή μέχρι τα μέσα του 1980 ξεκινά την συνεργασία του με τους Ντοκαίους από τον Αμάραντο, συγκεκριμένα για μια εικοσαετία 1980-2000 συνεργάζεται με τον κλαριντζή από τον Αμάραντο Σάκη Μ. Ντόκο και απ' το 2000 και μετά με το συγκρότημα του κλαριντζή Σάκη Ν. Ντόκου από τον Αμάραντο. Το δίκτυο του Πελτέκη από την «τέταρτη ενότητα» μεταφέρεται στα χωριά της «τρίτης ενότητας».

Στην «τρίτη ενότητα» της βλαχόφωνης περιοχής του νομού και συγκεκριμένα στο χωριό Αμάραντος⁶⁷ συναντάμε τις οικογένειες Ντόκου, Λαβίδα, Μπαζίμα, Μπακόλα και Μπλάνα. Μαζί με τις προαναφερόμενες οικογένειες του Αμάραντου θα συμπεριλάβουμε τις οικογένειες Αβράμη και Χαλκιά που έμεναν στην Καστανιά αλλά είχαν ακριβώς το ίδιο δίκτυο, εξαιτίας της μηδαμινής απόστασης που έχουν τα δύο χωριά μεταξύ τους.

Κατά κοινή ομολογία το όνομα Ντόκος είναι συνυφασμένο με τη βλάχικη μουσική παράδοση της περιοχής του Ασπροποτάμου για πάνω από ένα αιώνα. Ειδικότερα δε, με το τοπικό μουσικό ύφος των χωριών όπως Χαλίκι, Ανθούσα, Κατάφυτο, Πολυθέα, Καλλιρόη, Κρανιά, αλλά και των βορειοτέρων χωριών της περιοχής όπως Καστανιά, Αμάραντος, Στεφάνι, Μαλακάσι, Παναγιά. Οι Ντοκαίοι υπήρξαν η επιφανέστερη γενιά οργανοπαιχτών του Ασπροποτάμου, με αρκετούς εξαιρετικούς καλλιτέχνες να κοσμούν το γενεαλογικό της δέντρο και να συγκροτούν κομπανίες της περιοχής. Για την οικογένεια Ντόκου η έρευνα μας φτάνει

⁶⁵ Συνέντευξη Σπύρου Αναστασίου. 2/9/2011. Τρίκαλα.

⁶⁶ Συνέντευξη Θανάση Ν. Ντόκου. 21/10/2012. Καστανιά Τρικάλων.

⁶⁷ Γουγουλάκη Έφη. 1984. Με τις κομπανίες των βιολιτζήδων από τον Αμάραντο της Καλαμπάκας. Θεσσαλικό Ημερολόγιο. τ. 8. Λάρισα.

στα τρία αδέρφια τον Αθανάσιο, Δημήτριο και την Μαρία που ήταν παντρεμένη με τον Τριαντάφυλλο Αβράμ και έμεναν στο χωριό Πεύκη.

Ο Αθανάσιος⁶⁸ (1880-1958) έπαιζε κλαρίνο και παντρεύτηκε στο χωριό Μαλακάσι. Ο Δημήτριος (1885~1940) έπαιζε βιολί και είχε παντρευτεί και διέμενε στο χωριό Καστανιά, αναλυτικά για τον Δημήτρη Ντόκο θα μιλήσουμε παρακάτω. Ο Αθανάσιος είχε τέσσερις γιους οι οποίοι ήταν όλοι μουσικοί όπως και τα εγγόνια του. Ας δούμε την πορεία του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Ντόκου.

Πρώτος κατά σειρά ήταν ο Μιχάλης (1906-1973) που έπαιζε κλαρίνο, η γυναίκα του Ουρανία καταγόταν απ' την μουσική οικογένεια Μπαζίμα⁶⁹ από τον Αμάραντο. Ο Μιχάλης

Φωτογραφία Αθανασίου Ν. Ντόκου. Πανηγύρι στον Αμάραντο δεκαετία του 1960. Λαουτοκιθάρα: Μπλάνας Παναγιώτης, κλαρίνο: Σάκης Μ. Ντόκος, ντέφι: Νίκος Ντόκος, λαούτο: Μπλάνας Γιώργος.

Ντόκος εγκαταστάθηκε μόνιμα μετά τον γάμο του στον Αμάραντο και ανέπτυξε το δίκτυό του στην «Τρίτη ενότητα» σε αντίθεση με τον πατέρα του που ήταν στην «Πρώτη ενότητα».

Το επάγγελμα ακολούθησε ο γιος του Μιχάλη, ο Σάκης (1940-2005) που και αυτός έπαιζε κλαρίνο και έμεινε στον Αμάραντο. Σύμφωνα με τα λεγόμενα παλιών μουσικών που

⁶⁸ Κομπανία Σάκη Ντόκου Ασπροπόταμος, ψηφιακός δίσκος (ένθετο). 2009. Elato Records.

⁶⁹ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

συνεργάστηκαν ή άκουσαν τους Ντοκαίους όλοι μιλούν με θαυμασμό για τον Μιχάλη και τον Γιάννη, δυστυχώς ο Μιχάλης δεν άφησε κάποιο ηχογραφημένο αρχείο.

Ο Σάκης⁷⁰ μπήκε στο επάγγελμα δίπλα στον πατέρα, τον θείο του Νίκο και τους συνεργάτες αυτών, Παναγιώτη και Γιώργο Μπλάνα που έπαιζαν λαούτο. Όταν βγήκαν στο επάγγελμα τα τρία του ξαδέλφια, γιοί του Νίκου, τότε κάνανε το δικό τους συγκρότημα με αρκετές συμμετοχές τραγουδιστών απ' τη περιοχή όπως οι Μουστάκας, Λόζιος, Γκολίτος κύριος όμως συνεργάτης τους είναι ο λαουτιέρης και τραγουδιστής Γιώργος Πελτέκης.

Δεύτερος γιός του Αθανάσιου Ντόκου είναι ο Γιάννης⁷¹ (1909- 1980), έπαιζε και αυτός κλαρίνο και ήταν παντρεμένος με την Κατερίνα Πεξομάτη της μουσικής οικογένειας απ' το Μαλακάσι που προαναφέραμε. Ο Γιάννης έβγαλε στο επάγγελμα τον ανιψιό του Κυριάκο Κωστούλα και αργότερα τον άλλο συγχωριανό του Τάκη Μπέκα.

Ο Νίκος (1914- 1996) ήταν ο τρίτος απ' τα παιδιά του Αθανάσιου, έπαιζε ντέφι, παντρεύτηκε την κόρη του βιολιτζή Αχιλλέα Δημητρούλα απ' το Μαλακάσι.⁷² Οι τρεις γιοι του Νίκου Ντόκου ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού, ο Αποστόλης (1956) λαούτο-κιθάρα, ο δίδυμος του Αλέκος ακορντεόν-αρμόνιο και ο Σάκης (1947) κλαρίνο γνωστός με το προσωνύμιο 'Μικρός' προφανώς για να ξεχωρίζει από τα άλλα δυο ξαδέλφια του που είχαν το ίδιο όνομα και παίζανε κλαρίνο. Κόρη του Σάκη παντρεύτηκε με τον ντραμίστα Κριτών Τζιμούρτο, γιο του φημισμένου στην περιοχή του κάμπου κλαριντζή Δημήτρη απ' το χωριό Μεγάλα Καλύβια.

Κόρες⁷³ του Θανάση Ντόκου ήταν, η Ελένη που ήταν παντρεμένη με τον Κώστα Κωστούλα (σιδηρουργό) στο Μαλακάσι και έχουν γιό τον κλαρινίστα Κυριάκο, καθώς και η Βάγγω η οποία ήταν παντρεμένη με τον Αποστόλη Αβράμη λαουτιέρη από το Μέτσοβο.

Τέλος, ο Γιώργος⁷⁴ (1920) έπαιζε κλαρίνο και έμεινε στο Μαλακάσι. Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησε και ο γιος του Θανάση ο οποίος μένει μόνιμα στην Αθήνα, δραστηριοποιήθηκε για αρκετά χρόνια στα νυχτερινά κέντρα δημοτικής μουσικής, γεγονός που τον εντάσσει σε διαφορετικό μουσικό δίκτυο από αυτό των Τρικάλων.

⁷⁰ Συνέντευξη Θανάση Ν. Ντόκου. 21/10/2012. Καστανιά Τρικάλων.

⁷¹ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

⁷² Συνέντευξη Θανάση Ν. Ντόκου. 21/10/2012. Καστανιά Τρικάλων.

⁷³ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

⁷⁴ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

Ο Κυριάκος Κωστούλας⁷⁵ είναι γεννημένος το 1934 στο Μαλακάσι, κατάγεται από μουσική οικογένεια απ' την πλευρά της μητέρας του αλλά μέσα στο σπίτι του δεν έπαιζε κανείς όργανο. Εξαιτίας της μεγάλης του αγάπης για την μουσική και ιδιαίτερα για το κλαρίνο για μεγάλη του τύχη όπως ο ίδιος αναφέρει, αναλαμβάνει την μαθητεία του ο αδελφός της μητέρας του κλαριντζής Γιάννης Ντόκος και ο παππούς του Αθανάσιος. *«Το χειμώνα του 1948, αφού είχα κάνει τα πρώτα βήματα σαν επαγγελματίας με την κομπανία του θείου Γιάννη, φεύγω για τα Τρίκαλα μαζί με τον συνομήλικό φίλο και συγχωριανό μου λαουτιέρη Θανάση Ζήκα.(...) Σκοπός ήταν να γνωρίσω και άλλους μουσικούς και να μάθω περισσότερα πράγματα για το κλαρίνο και τη μουσική. Στα Τρίκαλα με ανέλαβε και με φιλοξένησε ο άλλος αδελφός τη μάνας μου, ο Μιχάλης Ντόκος που έμενε τον χειμώνα στα Τρίκαλα. Από τον θείο Μιχάλη γνώρισα τον Νίκο τον Μπιτέλη, έκανα κάποια μαθήματα με τον Νίκο και μετά από λίγο καιρό συνεργαζόμαστε μέχρι το 1954.(...) Το 1952 κάναμε συγκρότημα, ο Νίκος ο Μπιτέλης βιολί, ο αδελφός του ο Γιώργος ακόρδεον, Εγώ κλαρίνο, ο Θανάσης ο Γιαννιώτης λαού-το και τραγούδι και κάποιος Κώστας Παρασκευάς με μπουζούκι. Για δύο χρόνια απ' το 1952 μέχρι 1954 και που δεν παίζαμε». Εμφανιστήκαν σε όλους τους νομούς της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας με μεγάλη επιτυχία. «Τον Αύγουστο του 1954 σε πανηγύρι στην περιοχή του Μεσολογγίου με ακούει συγχωρεμένος ο Αντώνης ο Λαβίδας, κλαρίνο δικό μας, είχε περάσει και την 'πρωτομαγιά' σε δίσκο με τον Παπασιδέρη. Τότε έμενε στην Αθήνα εκείνο το διάστημα». Ο Λαβίδας του προτείνει να πάει στην Αθήνα να δοκιμάσει τις δυνάμεις και την τύχη του ως μουσικώς, ταυτόχρονα του δίνει την αμέριστη βοήθεια και συμπαράσταση, να σημειώσουμε πως ο Λαβίδας εκείνη την εποχή μεσουρανούσε στην πρωτεύουσα. Ο Κωστούλας δεν έχασε την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε *«περιμένω να τελειώσει η περιοδεία με το συγκρότημα και με το που γυρίζω στα Τρίκαλα ξεκινάω να ετοιμάζομαι για την Αθήνα»*. Το φθινόπωρο του 1954 εγκαθίσταται μόνιμα στην Αθήνα και ο Λαβίδας τον βάζει γρήγορα μέσα στα μουσικά πράγματα. Από κει και πέρα συνεργάζεται δισκογραφικά σε λαϊκά τραγούδια με τους Στέλιο Καζαντζίδη, Γιώτα Λύδια, Βαγγέλη Περπινιάδη και Πέτρο Αναγνωστάκη. Σε Δημοτικά, Θρακιώτικα και Νησιώτικα με τους Δόμνα Σαμίου, Χρόνη Αηδονίδη, Καριοφύλλη Δοϊτσίδη, Γιώργο Μπίλη, Άννα Καραμπεσίνη, Ειρήνη Κονιτοπούλου κ.α. Τη δεκαετία του 1960 ηχογραφεί τοπικά τραγούδια των Τρικάλων και του Ασπροποτάμου στη Music box σε τέσσερις δίσκους 45 στροφών, δύο με τον τραγουδιστή Θανάση Γιαννιώτη από την Καλαμπάκα και άλλους δύο με τον θείο του Γιάννη Ντόκο να παίζει κλαρίνο και εκείνος να τραγουδάει. Ο Κυριάκος Κωστούλας χαρακτηρίζεται σαν μουσικός της δισκογραφίας και των χορευτικών*

⁷⁵ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

παραστάσεων, όχι ότι απείχε ή δεν υποστήριζε την άλλη δουλειά αλλά καθιερώθηκε στο πανελλήνιο έτσι λόγω της πολυετής συνεργασίας του με την Δόμνα Σαμίου και της προβολής από τα ΜΜΕ σε τέτοιες δουλειές.

Φωτογραφία Κώστα Μάνη. Πανηγύρι στο Χαλίκι 1985. Βιολί: Νίκος Ντόκος, λαούτο: Αποστόλης Ντόκος, κλαρίνο: Σάκης Ν. Ντόκος, ντέφι: Κώστας Μάνης, ακορντεόν: Αλέκος Ντόκος.

Ο Δημήτριος Ντόκος όπως προαναφέραμε ήταν αδελφός του Αθανάσιου και είναι το αμέσως επόμενο μετά τον Αθανάσιο παλαιότερο μέλος της μουσικής οικογένειας Ντόκου. Ο Δημήτριος⁷⁶ παντρεύτηκε στην Καστανιά και είχε τέσσερα παιδιά, ένα γιό μουσικό και τρεις κόρες. Συγκεκριμένα γιος του ήταν ο Νίκος (1914-2009) γνωστός και με το προσωνύμιο ‘Πίκιος’, βιολιστής που είχε παντρευτεί την Στεργιανή Πλακιά.⁷⁷

Η μεγαλύτερη κόρη του ήταν η Παρασκευή και ήταν παντρεμένη με τον Θανάση Γιαννιώτη από την Καλαμπάκα. Ο Γιαννιώτης⁷⁸ (1925- 1989) γεννήθηκε και έζησε στην Καλαμπάκα, εξάιρετος λαουτιέρης και ιδιαίτερα καλλίφωνος τραγουδιστής. Η Ευαγγελία, αδελφή του Θανάση Γιαννιώτη ήταν σύζυγος του γνωστού βιολιστή Δημήτρη Ντούτσια από το χωριό Βασιλική που εγκαταστάθηκε στη Λάρισα και συνεργάστηκε για πολλά χρόνια με τον φημισμένο κλαρινίστα Βάιο Μαλιάρα. Επίσης, συγγένεια ο Γιαννιώτης είχε με την οικογένεια Καραγιώργου απ’ το Μεγάλο Κεφαλόβρυσο, συγκεκριμένα ήταν δεύτερα ξαδέρφια με τον δεξιότηχη κλαρινίστα Φούλια Καραγιώργο.⁷⁹ Ο Θανάσης Γιαννιώτης συνεργάστηκε κυρίως με τους Ντοκαίους, τον κλαριντζή Κυριάκο Κωστούλα αλλά και με όλους σχεδόν τους οργανοπαίχτες της περιοχής. Έχει ηχογραφήσει δύο δίσκους 45 στροφών με τον Κυριάκο

⁷⁶ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

⁷⁷ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Πλακιά, από την Φιλύρα Τρικάλων.

⁷⁸ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

⁷⁹ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

Κωστούλα τη δεκαετία του 1960 στην δισκογραφική εταιρία Music box και συμμετέχει στον δίσκο «Τραγούδια της Θεσσαλίας», μέρος πρώτο του Συλλόγου «Προς Διάδοσίν της Εθνικής Μουσικής» του Σίμωνα Καρα. Οι αναφορές των παλαιότερων μουσικών για τον Γιαννιώτη μαρτυρούν πως ήταν μια σημαντικότερη καλλιτεχνική προσωπικότητα της περιοχής, δυστυχώς όμως για την έρευνα τα στοιχεία που υπάρχουν είναι ελάχιστα.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Καλαμπάκα 1960. Θανάσης Γιαννιώτης.

Η δεύτερη κόρη του Δ. Ντόκου είναι η Αικατερίνη που παντρεύτηκε τον βιολιστή Θανάση Μπασιούρη. Τέλος, η μικρότερη κόρη του Δημητρίου Ντόκου είναι η Ευαγγελία η οποία δεν παντρεύτηκε με μουσικό αλλά η κόρη της παντρεύτηκε με τον βιολιτζή Μιλτιάδη Παρασκευά.⁸⁰

Ο Μιλτιάδης Παρασκευάς γεννήθηκε στην Δεσκάτη Γρεβενών το 1940, ο πατέρας του Δημήτρης έπαιζε κλαρίνο και τα αδέρφια του πατέρα του ήταν μουσικοί, ιδιαίτερα γνωστοί στην περιοχή των Χασίων και των Αντιχασίων. Γνωστοί μουσικοί ήταν και οι συγγενείς από την πλευρά της μητέρας του, η μουσική οικογένεια Νάτσιου από την περιοχή της Ελασσόνας. Βιολί στην οικογένεια των Παρασκευάδων δεν έπαιζε κανείς ώστε να δείξει στον Μιλτιάδη, *«Στο σοί μας εμείς το δικό μας το Παρασκευέϊκο που λέμε δεν έπαιζε κανένας βιολί, έπαιζαν κλαρίνα, λαούτα, σαντούρια, αυτά ήταν τα όργανα που παίζαν οι Παρασκευαίοι»* αλλά για καλή του τύχη όπως ο ίδιος λέει βρέθηκε να του δείξει ο γείτονας του Χρήστος Τσακνάκης ή

⁸⁰ Συνέντευξη Μιλτιάδη Παρασκευά. 11/9/2010. Καλαμπάκα.

γνωστότερος ως 'Λοχίας'. Φημισμένος και σεβαστός οργανοπαίχτης από τον κόσμο και τους συναδέλφους. *«Ίπινε τον καφέ αυτός και έπαιρνε το βιολί, χαραή! Το πρωί που σκόνωνταν έπαιρνε το βιολί γρρρρουτ έπαιζε, μόλις άκουγα 'γω, είμασταν γειτονιά, από δω μέχρι 'κει τα σπίτια απέναντι από μας αυτός. Άκουγα 'γω, σκόννομαν απ' το κρεβάτι εγώ ουδέ έτσι πως ήμαν εκεί πάηνα, κοιτούσα μέσα κει απ' το παράθυρο. «Έλα, έλα μέσα» μ ' έλεγε αυτός ο μακαρίτς «έλα μέσα» με λέει, πάενα έβλεπα εγώ πως έπαιζε αυτός».* Λίγο πριν το 1960 ο 'Μέλτος', όπως είναι γνωστός στους κύκλους των οργανοπαιχτών της περιοχής, ακούει για πρώτη φορά στην εμποροπανήγυρη της Δεσκάτης τον δεξιοτέχνη βιολιστή από τα Τρίκαλα Νίκο Μπιτέλη. Εκεί όπως ο ίδιος διηγείται καταπλήσσετε από το παίξιμο του Μπιτέλη και μένει τρεις ημέρες στο πανηγύρι χωρίς να φύγει για να παρακολουθεί το παίξιμο του. Γνωρίζεται με τον Μπιτέλη και εκείνος τον προσκαλεί στα Τρίκαλα. Ο Παρασκευάς τελειώνει τις στρατιωτικές υποχρεώσεις του επιστρέφει δυο χρόνια στη Δεσκάτη και από εκεί στα 1968 πηγαίνει στα Τρίκαλα στον αδελφό του Αντώνη που πρόσφατα είχε παντρευτεί την Δήμητρα, κόρη του λαουτιέρη Γιώργου Λάκη. *«Στα Τρίκαλα πώς ήρθα; Ο μεγαλύτερος ο αδερφός μ' παντρεύτηκε εδώ στα Τρίκαλα, είναι από δω η γυναίκα τ απ' το Διαλεχτό Τρικάλων».* Στα Τρίκαλα αρχικά συνεργάζεται με τον αδελφό του και τα αδέρφια της νύφης του που ήταν μουσικοί, παράλληλα γνωρίζεται με όλους τους συναδέλφους και αρχίζουν να τον προτιμούν. *«Βέβαια, σε μουσική οικογένεια, τ αδέρφια τα νύφης μ' έπαιζαν όργανα, βέβαια Λάκης λέγονταν. Τ αδέρφια της νύφης μου έκλειναν δουλειές εδώ στα Τρίκαλα και ερχόμασταν και μείς εδώ και τα τρία τ αδέρφια μετά και παίζαμε εδώ σε πανηγύρια, γάμοι».* Μόνιμο συγκρότημα τα περισσότερα χρόνια έχει με τον κλαριντζή Φούλια Καραγιώργο και τον τραγουδιστή Νίκο Κουφοδημόπουλο. Συνεργάζεται επίσης με τον δεξιοτέχνη κλαριντζή Κώστα Φιλίππου Καρακώστα, με τον οποίο συμμετέχουν στο δίσκο «Τραγούδια της Θεσσαλίας», μέρος πρώτο του Συλλόγου «Προς Διάδοσίν της Εθνικής Μουσικής» του Σίμωνα Καρά. Επίσης σε αφιερώματα της δημόσιας τηλεόρασης στις εκπομπές «Το Δημοτικό Τραγούδι» της ΕΡΤ-1, στους Θεσσαλικούς χορούς και τραγούδια (1986), «Μουσικό οδοιπορικό» της ΕΡΤ-1 (1994). Το μόνο που γνωρίζανε ήταν πως το μουσικό δίκτυο του παππού τους που ήταν το Μέτσοβο, το Χαλίκι, το Μαλακάσι, κεφαλοχώρια από τις αρχές μέχρι και τα μέσα του 1900, όπως και μικρότερα χωριά γύρω απ' το Μαλακάσι. Συγκεκριμένα το δίκτυο των Ντοκαίων απ' το Μαλακάσι ήταν στην «πρώτη ενότητα» ενώ των Ντοκαίων απ' τον Αμάραντο στην «τρίτη ενότητα». Η τρίτη γενιά συνεχίζει το ρεπερτόριο και το δίκτυο των προγόνων της χωρίς προσπάθεια για μεγάλες αλλαγές.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Τέλη δεκαετίας 1930. Λαούτο: Μπλάνας, Κλαρίνο Θανάσης Λαβίδας, σαντούρι: Θεοφάνης Λαβίδας, βιολί Δημήτρης Λαβίδας,.

Άλλη μια μεγάλη μουσική οικογένεια από τον Αμάραντο που άφησε το στίγμα της στην ελληνική μουσική ήταν αυτή των Λαβιδαίων.⁸¹ Δυστυχώς οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν ήταν ελάχιστες, ο παλαιότερος μουσικός ήταν ο Νίκος ο οποίος έπαιζε βιολί, γεννημένος στα μέσα του 19ου αιώνα. Παιδιά του Νίκου που έπαιζαν όργανο⁸² ήταν ο Γιώργος (1875-;) που έπαιζε βιολί και έμενε στην Λαμία, ο Θανάσης (1882-1963) που έπαιζε φλογέρα αρχικά και στη συνέχεια κλαρίνο και η Ελένη που είχε γιό μουσικό (1885-;).

Έξι γιοί του Γιώργου ήταν μουσικοί, έμεναν στην Αθήνα, δραστηριοποιήθηκαν κυρίως στον χώρο του λαϊκού τραγουδιού από τις αρχές τις δεκαετίας του 1950 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ήταν οι εξής. Ο Νίκος (;) που έπαιζε βιολί, ο Θεοφάνης (;) που έπαιζε σαντούρι, για τους οποίους τα στοιχεία ήταν ελάχιστα.

Ο Κώστας (;) έπαιζε σαντούρι και τσέμπαλο, υπήρξε συνθέτης και στιχουργός, του οποίου οι δημιουργίες έχουν τραγουδήσει οι Στέλιος Καζαντζίδης, Καίτη Γκρέυ, Θανάσης Ευγενικός, Γιάννης Τατασόπουλος, και Γιώτα Λύδια. Είχε κόρες τις τραγουδίστριες Χριστίνα (1953) γνωστή ως 'Χριστιάνα' και την Βασιλική μετέπειτα 'Λαβίνα'.

Ο Δημήτρης (;) έπαιζε σαντούρι και ήταν παντρεμένος με την τραγουδίστρια Λούση Καραγεωργίου, κόρη τους είναι η τραγουδίστρια Ελένη Βιτάλη. Ο Δημήτρης γνωστός με το

⁸¹ Συνέντευξη Σωτήρη Γοργοέτα. 02/11/2012. Τρίκαλα.

⁸² Μαζαράκη Δέσποινα. 1984 (1959). Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα. Κέδρος. Αθήνα. σελ. 41.

υποκοριστικό 'Τάκης', ήταν δεξιοτέχνης στο σαντούρι, κατέγραψε στο ιστορικό του πολλές συμμετοχές σε δίσκους καθώς και μεγάλο συνθετικό έργο που έχουν ερμηνεύσει οι Στέλιος Καζαντζίδης, Σωτηρία Μπέλλου, Πάνος Γαβαλάς, Βαγγέλης Περπινιάδης, Φωτεινή Μαυράκη, Γιώτα Λύδια, Καίτη Γκρέυ, Ελένη Βιτάλη κ.α.

Η Ελένη⁸³ Λαβίδα που μετέπειτα άλλαξε το επώνυμο της σε Βιτάλη γεννήθηκε στην Αθήνα (1954), μεγάλωσε ταξιδεύοντας παιδί ακόμα σε όλη την επικράτεια και από μικρή μπαίνει και η ίδια στο χώρο των πανηγυριών, παρέα με δημοτικούς οργανοπαίκτες. Συνέπεια αυτών είναι η πολυσχιδής μουσική προσωπικότητα που είχε όταν αποφάσισε να λάβει μέρος στο φεστιβάλ τραγουδιού Θεσσαλονίκης με το τραγούδι 'Χωρίς δεκάρα' και να μπει στο χώρο της δισκογραφίας. Κάνει την πρώτη δισκογραφική της εμφάνιση το 1973, στο πλευρό της Σωτηρίας Μπέλλου με το τραγούδι 'Δεν περισσεύει υπομονή' των Α. Κουνάδη-Β. Γκούφα, και με το 'Αϊ γαρούφαλό μου', παράλληλα συμμετέχει στο Φεστιβάλ με τον 'Μανωλιό' και γίνεται αμέσως γνωστή. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 ηχογραφεί τον πρώτο της δίσκο, με δημοτικά τραγούδια, 33 στροφών με τον τραγουδιστή Μάκη Χριστοδουλόπουλο και τον κλαριντζή Γιάννη Βασιλόπουλο. Με το ξεκίνημά της, η Βιτάλη φανερώνει το βασικό χαρακτηριστικό, που θα καθορίσει, εξαρχής, την πορεία της, την συνύπαρξη εντός της, δύο κόσμων, συμπληρωματικών αλλά και συχνά αντιφατικών, των λαϊκών πανηγυριών και της σύγχρονης λαϊκής δημιουργίας της εποχής της. Χαρακτηριστική είναι η μεγάλη έκταση και η χροιά της φωνής της στοιχείο που την καθιέρωσε ως μια απ' τις κορυφαίες φωνές στην Ελλάδα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, δραστηριοποιείται στο λαϊκό τραγούδι συνεργαζόμενη με τους καλύτερους του είδους, Χρήστος Νικολόπουλος, Τάκης Σούκας. Ταυτόχρονα συμμετέχει σε δουλειές έντεχνων συνθετών όπως οι Σταμάτης Σπανουδάκης, Νότης Μαυρουδής, Διονύσης Σαββόπουλος, Γιώργος Ανδρέου, Σταμάτης Κραουνάκης και ηχογραφεί επανεκτελέσεις ρεμπέτικων, παλιών λαϊκών και δημοτικών. Το 1989 ηχογραφεί το 'Απέναντι Μπαλκόνι' και το 1993 το 'Ποιος φοβάται τη Βιρτζίνια Γούλφ' σε δικούς της στίχους και μουσική, εν έτη 2000 το άλμπουμ 'Προσκήνιο'. Έχει κάνει πολλές εμφανίσεις σε ολόκληρη την Ελλάδα και την Κύπρο, ενώ από τα πρώτα χρόνια της πορείας της κάνει συναυλίες στο εξωτερικό τραγουδώντας για τον απόδημο ελληνισμό.

Συνεχίζοντας με τους γιούς του Γιώργου Λαβίδα σειρά έχουν ο Θεόδωρος (;-1980) και ο Χρήστος (;) κιθαρίστες και τραγουδιστές που έμεναν μόνιμα στην Αθήνα. Δούλευαν σε

⁸³ Τάκης Καλογερόπουλος. 1998. Βιτάλη Ελένη (Λαβίδα). Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής. τομ.1. Γιαλλελή, Αθήνα. σελ.371.

δημοτικό αλλά και σε λαϊκό ρεπερτόριο παράλληλα είχαν δισκογραφία με δημοτικά και λαϊκά τραγούδια τη δεκαετία του 1960.

Ο μεν Θεόδωρος ηχογράφησε ένα δίσκο 45 στροφών στην Music box με τον τραγουδιστή Ευάγγελο Γκάτση και τον Κλαριντζή Πάνο Κοκοντίνη. Αξιόλογη ήταν δισκογραφική αλλά και σε επίπεδο εμφανίσεων πορεία είχε και στο λαϊκό, μιας και συνεργάστηκε με σημαντικά πρόσωπα της εποχής του όπως Θεόδωρος Δερβενιώτης, Στέλιος Χρυσίνης κ.α.

Ο δε Χρήστος έκανε δύο δίσκους 45 στροφών στη Decca το 1961 με τον κλαριντζή Κώστα Ανεστόπουλο, ένα δίσκο 45 στροφών στη Top rank με τον κλαριντζή Πάνο Κοκοντίνη καθώς επίσης με τον Βαγγέλη Σούκα. Ηχογράφησε λαϊκά τραγούδια και συνεργάστηκε στα πάγκα με σημαντικούς καλλιτέχνες του είδους όπως Μανώλη Χιώτη, Γιώργο Ζαμπέτα, Πόλυ Πάνου, Στέλιο Καζαντζίδη κ.α.

Να σημειωθεί πως οι Κώστας, Δημήτρης (Τάκης), Θεόδωρος και Χρήστος συνεργάζονται μεταξύ τους δισκογραφικά με βασικό πρωταγωνιστή των συνεργασιών τον πιο δραστήριο και πολυτάλαντο όλων, τον Τάκη.

Ο Θανάσης (1882-1963) ήταν ένα απ' τα δεξιοτεχνικά προπολεμικά κλαρίνα που άφησε δισκογραφία πίσω του, από της αρχές της δεκαετίας 1930 ηχογράφησε δίσκους 45 στροφών με σόλο τραγούδια όπως 'Γιουσούφ Αράπης', 'Ο πλάτανος', 'Αρβανιτοβλάχικο', 'Ο ήλιος' και 'Ράστ νεβά τσιφτετέλι'. Δεν αναδείχτηκε περισσότερο επειδή δεν έμεινε μόνιμα στην Αθήνα αλλά στα Τρίκαλα⁸⁴ κρατώντας το οικογενειακό συγκρότημα που είχε με τα παιδιά του, Δημήτρη και Κώστα, μέχρι που βγήκε στο επάγγελμα ο γιός του Αντώνης που έπαιζε κλαρίνο και σταδιακά αποσύρθηκε αφού ήταν ήδη σε προχωρημένη ηλικία. Η Μέλω Μερλιέ⁸⁵ σε χειρόγραφή σημείωση της αναφέρει τα εξής. «Στο Τσιότιο⁸⁶ (...) όποιος νοικοκύρης έχει λεφτά, φέρνει οργανοπαίχτες από τα Τρίκαλα, την κομπανία του Θανάση Λαβίδα: κλαρίνο, βιολί και σαντούρι.» Συγκεκριμένα είχε τέσσερις γιούς που ήταν μουσικοί.

Τον Δημήτρη (1907-;) έπαιζε βιολί και τραγουδούσε, ο οποίος έχει δισκογραφία ως τραγουδιστής με τον πατέρα του να τον συνοδεύει στο κλαρίνο στα 1933 στα τραγούδια 'Θάλασσα βαρεί το κύμα' και 'Τσαρίτσαινη'. Οι αναφορές παλιών τρικαλινών μουσικών που

⁸⁴ Συνέντευξη Σωτήρη Γοργογέτα. 02/11/2012. Τρίκαλα.

⁸⁵ Μπαζιάνας Νίκος. 1982 .«Τρεις εξαιρετοι ερμηνευτές του Δημοτικού τραγουδιού από την περιοχή των Τρικάλων». Λαογραφία. Τρικαλινά. Τ. 2. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. σ. 470.

⁸⁶ Τσιότιο, Τσιότι είναι η παλιά ονομασία του χωριού Φαρκαδόνα.

τον γνώρισαν τον Δημήτρη Λαβίδα ήταν ιδιαίτερα επαινετικές ως προς το επίπεδο κατάρτισης και δεξιοτεχνίας του στο βιολί. Σύμφωνα με τον Νίκο Μπιτέλη «Όταν ήρθα στα Τρίκαλα το 46' (...) βιολιά (...) Ο Λαβίδας, τα παιδιά του συχωρεμένου του Λαβίδα, ο ένας μετά ήταν μετά Αθήνα ο Μήτσιος ήταν πιο καλός».⁸⁷

Τον Κώστα (1913-1980) έπαιζε σαντούρι και έμενε στα Τρίκαλα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μουσικών της περιοχής που τον γνώρισαν κάνουν λόγο για έναν δεξιοτέχνη οργανοπαίχτη. Ο Νίκος Μπιτέλη αναφέρει «Όταν ήρθα στα Τρίκαλα το 46' (...) σαντούρι ένας Λαβίδας είχε ο Κώστας, ο Λαβίδας ήταν καλός».⁸⁸

Τον Αντώνη (1915-;) διακεκριμένο κλαρινίστα που είχε σημαντική δισκογραφία, ενδεικτικά ηχογράφησε τα τραγούδια 'Πρωτομαγιά' και 'Σταυρούλα' με τον Γιώργο Παπασιδέρη τη δεκαετία του 1930 σε δίσκο 45 στροφών, με τον Δημήτρη Ατραϊδη, Μίμη Ανδριανό "Κουλουριώτη" κ.α. Πέρα από την συνεργασία του με μουσικούς της Αθήνας δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή των Τρικάλων, σύμφωνα με τον Κώστα Ακρίβο «Το 1953 που ήρθα στα Τρίκαλα (...) ήταν αυτός ο παλιός, ο καλός που έβγαλε την 'Πρωτομαγιά' τον δίσκο ο Αντώνης ο Λαβίδας».⁸⁹

Τέλος ο Βασίλης (1923-;) έπαιζε βιολί ήταν ο μικρότερος της οικογένειας, έμενε στα Τρίκαλα και ήταν παντρεμένος με την Ευθυμία Μπαρούτα.⁹⁰

Η Ελένη Λαβίδα κόρη του Νίκου ήταν παντρεμένη με τον Μικρασιάτη πρόσφυγα Αντώνη Αθανασίου και έμεναν στα Τρίκαλα. Γιός τους ήταν ο Γιώργος Αθανασίου⁹¹ (1916-1985) γνωστός και με το υποκοριστικό 'Γούλης' που ήταν ένας από τους δύο σαντουριέρηδες του νομού μαζί με τον ξάδερφο του Κώστα Λαβίδα. Ο Γούλης έπαιξε με όλα τα γνωστά κλαρίνα της περιοχής αλλά κύριοι συνεργάτες του ήταν οι κλαριντζήδες Κώστας Φιλίππου Καρακώστας, Ευάγγελος Μπρουσιάκης (Παρδάλης) και Κριτόλαος Ντούτσιας.

Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες για τους Λαβιδαίους εξαιτίας του γεγονότος ότι τα παιδιά των Λαβιδαίων που έμειναν στα Τρίκαλα, η τρίτη γενιά δηλαδή της οικογένειας, δεν συνέχισε το επάγγελμα και έτσι χάθηκαν απ' τα μουσικά πράγματα της πόλης τη δεκαετία του 1980 όλοι τους.

⁸⁷ Συνέντευξη Νίκου Μπιτέλη. 10/9/2010. Τρίκαλα.

⁸⁸ Συνέντευξη Νίκου Μπιτέλη. 10/9/2010. Τρίκαλα.

⁸⁹ Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

⁹⁰ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Μπαρούτα, από το Δενδροχώρι Τρικάλων.

⁹¹ Νινίκας Δημήτριος. 2003. Οι σαντουριέρηδες του νομού Τρικάλων. Συμπόσιο Τρικαλινών Σπουδών. Τρικαλινά. τ. 23. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. Σελ. 376.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Αρχές 1940 πανηγύρι στην Κρασιά ή Πολυθέα. Σαντούρι: Κώστας Λαβίδας, βιολί: Δημήτρης Λαβίδας, κλαρίνο: Θανάσης Λαβίδας.

Στον Αμάραντο επίσης συναντήσαμε το επώνυμο Μπλάνας, συγκεκριμένα υπήρχε ο Κώστας⁹² που έπαιζε κλαρίνο και ήταν γιός του λαουτιέρη Γιώργου. Οι γιοί του Κώστα παίζαν λαούτο. ήταν ο Παναγιώτης και ο Γιώργος γνωστός με το προσωνύμιο 'Μπαλάφας', απ' τις πληροφορίες προκύπτει ήταν γεννημένοι τη δεκαετία του 1920. Οι λαουτιέρηδες Παναγιώτης και ο Γιώργος ήταν κύριοι συνεργάτες τον Ντοκαίων του Αμάραντου. Δεν μπορεί να προσδιοριστεί ακριβώς ο βαθμός συγγένειας των Μπλαναίων του Μαλακασίου και του Αμάραντου, αλλά κατά πάσα πιθανότητα ο Γιώργος απ' το Μαλακάσι με τον Κώστα απ' τον Αμάραντο ήταν πρώτα ξαδέρφια. Λαουτιέρης από την Καστανιά που εντοπίσαμε σε φωτογραφίες από αρχεία και δημοσιεύσεις είναι Αλέξανδρος Μπλάνας. Οι μόνες πληροφορίες που συλλέξαμε είναι πως τη δεκαετία του 1930 συνεργαζόταν με τους Βασίλη Τόγελο, Γιώργο Βούκια και Χρήστο Μπανιάκα από το Γαρδίκι. Επίσης σημαντική προσωπικότητα αποτελεί και ο καλλίφωνος βιολιστής Δημήτρης Μπλάνας⁹³ γνωστός με τα προσωνύμια Τσιτσομήτρος ή Τζαμήτσος από τον Αμάραντο του οποίου ο βαθμός συγγένειας με τους υπόλοιπους δεν μπόρεσε να διευκρινιστεί. Στα 1930 δισκογραφεί στην εταιρία Pathe με τη συνοδεία της ορχήστρας «Τρίο Τσιτσομήτσος» όπως γράφει ο δίσκος, δύο τραγούδια 'Παρά μικρή σ' Αγάπησα' και 'Αγκινάρα'. Δύο ακόμη μουσικοί με το όνομα Μπλάνας που καταγόταν από τον

⁹² Συνέντευξη Θανάση Ν. Ντόκου. 21/10/2012. Καστανιά Τρικάλων.

⁹³ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2002 Απρίλιος. Ο Τρικαλινός Κλαρινίστας Γεώργιος Βούκιας. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 210. Σελ. 379.

Αμάραντο ή την Καστανιά ήταν ο βιολιστής Στέλιος⁹⁴ και ο λαουτιέρης Αχιλλέας⁹⁵ οι οποίοι έμεναν τον χειμώνα στην Καρδίτσα και το καλοκαίρι κυρίως στα βλαχόφωνα χωριά του Ασπροποτάμου.

Άλλος ένα μουσικός που έμενε στον Αμάραντο ήταν ο βιολιστής Βασίλης Μπακόλας⁹⁶ γεννημένος τη δεκαετία του 1910. Ήταν παντρεμένος με την Ευθυμία Αβράμη από την Καστανιά, αδελφή του φημισμένου λαουτιέρη Κώστα Αβράμη. Ο Μπακόλας συνεργαζόταν κυρίως με τους Μπαζιμαίους και τον κουνιάδο του Κώστα Αβράμη.

Τέλος, στον Αμάραντο έμενε και η μουσική οικογένεια Μπαζίμα⁹⁷ την οποία αποτελούσαν οι εξής. Ο Νίκος γεννημένος κοντά στα 1880 και έπαιζε κλαρίνο. Είχε δύο γιούς μουσικούς τον Κώστα και τον Νίκο που έπαιζαν κλαρίνο και ήταν γεννημένοι τη δεκαετία του 1910. Ο Νίκος Μπαζίμας είχε και μια κόρη την Ουρανία που ήταν παντρεμένη με τον κλαριντζή Μιχάλη Ντόκο.

Οι πληροφορίες για τις οικογένειες Μπλάνα, Μπακόλα και Μπαζίμα είναι ελάχιστες για το λόγο ότι δεν συνέχισαν το επάγγελμα του μουσικού τα νεότερα μέλη της οικογένειας αλλά και ότι δεν άφησαν καταγεγραμμένο έργο.

Όπως προαναφέραμε οι οικογένειες του Αμάραντου και της Καστανιάς έχουν ακριβώς το ίδιο δίκτυο και είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους με δεσμά συγγένειας. Πράγμα που διασφαλίζει ακόμα περισσότερο το δίκτυο συνεργασίας σε αυτά τα οικογενειακά συγκροτήματα. Στην Καστανιά οι μουσικές οικογένειες είναι τρεις η οικογένεια Αβράμη, Χαλκιά και Μπράχου.

Ο παλαιότερος εκ των Αβραμαίων⁹⁸ είναι ο Θανάσης γεννημένος γύρω στο 1880, λαουτιέρης απ' το Μέτσοβο, ο οποίος παντρεύτηκε την Σταματία Βαλαχά, κόρη του βιολιστή Μήτρου από το χωριό Καλομοίρα και έμεινε εκεί γύρω στα 1890. Στα 1900 περίπου χάνει την γυναίκα του και πάει γαμπρός στην οικογένεια Μπράχου στην Καστανιά όπου παντρεύεται τη Βασιλική. Μαζί αποκτούν τρία παιδιά τον Κώστα (1905), την Βασιλική (1910) και την Ευθυμία (1912).

⁹⁴ Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

⁹⁵ Χονδρός (2006:55).

⁹⁶ Συνέντευξη Άγγελου Αβράμη. 24/7/2013. Δομοκός Φθιώτιδας.

⁹⁷ Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

⁹⁸ Συνέντευξη Άγγελου Αβράμη. 24/7/2013. Δομοκός Φθιώτιδας.

Ο Κώστας έπαιζε λαούτο και ήταν ένας απ' τους δεξιοτέχνες της περιοχής γνωστός και με το προσωνύμιο 'Ζαπ'. Μόνιμοι συνεργάτες του ήταν ο κλαριντζής Μιχάλης Ντόκος, ο Βιολιστής Νίκος Ντόκος και ο Νίκος Ντόκος που έπαιζε ντέφι. Ο Κώστας Αβράμης παντρεύτηκε την Ζωή Βαλαχά της μουσικής οικογένειας απ' την Καλομοίρα και απέκτησαν τέσσερα παιδιά. Τον Θανάση (1938-1998), την Νίκη (1942) τον Άγγελο (1946) την Άννα (1949).

Ο Θανάσης ή 'Σούλης' όπως ήταν γνωστός στον κύκλο των μουσικών ήταν από τους πιο δυνατούς παίχτες στη μουσική κοινότητα των Τρικάλων. Ο αδελφός του Άγγελος διηγείται τα εξής. *«Έπαιζε ακορντεόν, λαούτο, κιθάρα, μπουζούκι, αρμόνιο και επιδιόρθωνε όργανα κυρίως κιθάρες, λαούτα. (...) Ξεκίνησε δίπλα στον πατέρα και στα αδέρφια της μάνας μου»*. Να παρατηρήσουμε πως η μαθητεία και η επαγγελματική δραστηριότητα ήταν διαδικασίες και πρακτικές αλληλένδετες στα πλαίσια των μουσικών οικογενειών. Με την εκπλήρωση των στρατιωτικών του υποχρεώσεων επιστρέφει στα Τρίκαλα και μένει μόνιμα. Απ' τις αρχές τις δεκαετίας του 1950 μέχρι το τέλος της ζωής του δραστηριοποιήθηκε στο δίκτυο των Γαρδικιωτών⁹⁹ με τους Γιώργο Βούκια, Χρήστο Ζυγοβίνα, Κώστα Ακρίβο, κυρίως όμως τη μεγαλύτερη με τον Σωτήρη Σγούρο.

Η Νίκη Αβράμη είναι το δεύτερο παιδί του Κώστα και της Ζωής Βαλαχά και είναι παντρεμένη με τον κλαριντζή Ηρακλή Γκόγκο από την καλομοίρα οι οποίοι μετά το 1970 εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Καρδίτσα.

⁹⁹ Συνέντευξη Σωτήρη Σγούρου. 14/8/2007. Γαρδίκι Τρικάλων.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Γάμος στην Καστανιά 1955 περίπου. Λαούτο: Κώστας Αβράμης, βιολί: Νίκος Ντόκος, κλαρίνο: Μιχάλης Ντόκος, ντέφι: Νίκος Ντόκος.

Ο γνωστότερος της οικογένειας Αβράμη και ένας απ' τους πιο καταξιωμένους πανελλήνια μουσικούς είναι ο Άγγελος. Ο Άγγελος είχε μεγάλη αγάπη για τη μουσική από μικρός, *«έβλεπα τον πατέρα, τον αδελφό, όλους τους συγγενείς που έπαιζαν μουσική και το ίδιο ήθελα να κάνω και 'γω.(...) Ο πατέρας μου όμως ήταν αντίθετος, ήταν δύσκολα εκείνα τα χρόνια να είσαι μουσικός»*. Περιγράφει τα εξής, *«Μη νομίζεις ότι έπαιρναν τίποτα λεφτά εκείνη την εποχή,(...) πολύ άσχημη συμπεριφορά από τους πελάτες, δεν υπολόγιζαν, ούτε εκτίμηση υπήρχε από την κοινωνία εκείνα τα χρόνια αν έπαιζες όργανο, γι' αυτό τους δεν ήθελε με τίποτα να κάνω αυτό το επάγγελμα»*. Παράλληλα με το σχολείο ο πατέρας του τον έστειλε σε ένα επιπλοιοίό ώστε να μάθει αυτή τη τέχνη και να την κάνει επάγγελμα. Ο μικρός Άγγελος όμως δεν συμβιβάστηκε με αυτό και με τον παρακάτω τρόπο ήρθε σε πρώτη επαφή με το όργανο που θα τον έκανε σήμα κατατεθέν στην δημοτική δισκογραφία των τελευταίων πενήντα ετών. *«Σε ηλικία περίπου δέκα ετών, ο αδελφός μου ο Θανάσης ήταν στρατιώτης, χάλασα την κλειδαριά της βαλίτσας του ακορντεόν και άρχισα και έπαιζα από μόνος μου»*, (...) *«Άκουγα στα μπιλιαρδάδικα που συχνάζαμε σαν παιδιά απ' τα τζουκ-μποξ τα τραγούδια του Καζαντζίδη, του Αγγελόπουλου, του Γαβαλά, του Αναγνωστάκη το ακορντεόν που έπαιζε ο μεγάλος ακορντεονίστας Γιώργος Κουλαζίδης και με εντυπωσίαζε. Αμέσως έφευγα για το σπίτι να πάρω το ακορντεόν και να προσπαθήσω να τα παίξω πριν τα ξεχάσω. Μέσα σε τρεις μήνες είχε περάσει όλες τις εισαγωγές απ' τα λαϊκά του 50', χωρίς να μου έχει δείξει κανείς, τίποτα, μόνο ότι έβλεπα*

απ' τους άλλους μουσικούς το έκανε και 'γω». Μεσολάβησαν κάποια γεγονότα τα οποία τον έβαλαν στο επάγγελμα της μουσικής απ' τα δώδεκα του χρόνια, όχι στο χώρο των πανηγυριών αλλά σε ένα καμπαρέ. *«Γρήγορα ο πατέρας μου ανακάλυψε πως κρυφά έμαθα ακορντεόν, ότι παράτησα το σχολείο και την ξυλουργική και πως έπαιζα ακορντεόν σ' αυτό το μαγαζί. Ένα βράδυ ήρθε εκεί να με βρει χωρίς να ξέρω εγώ τίποτα, μ' άκουσε να παίζω τον έκανε τόσο εντύπωση το ταλέντο μου, δεν το παραδέχτηκε όμως. Δεν μ' άφησε έτσι, με τιμώρησε, (...) γρήγορα κατάλαβε πως αυτός ο δρόμος ήταν για μένα και τελικά μου και με αφήνει να ασχοληθώ με τη μουσική».* Στα δεκαέξι του ο Άγγελος πάει στην Αθήνα μαζί με τον Δήμο Βλαχαγγέλη, Κώστα Φιλίππου Καρακώστα και ηχογραφούν τα κομμάτια 'Όσα πουλάκια στα βουνά' και 'Παιδιά βλαχόπουλα' στην Odeon. *«Εκεί με ακούν ο μεγάλος ακορντεονίστας της εποχής Γιώργος Κουλαζίδης και άλλοι μουσικοί της εποχής και μου ζητάνε να μείνω στην Αθήνα για να πάμε σε δουλειές».* Ο Άγγελος γυρίζει στα Τρίκαλα, πηγαίνει στρατιώτης και με το που απολύεται εγκαθίσταται μόνιμα στην Αθήνα μέχρι και σήμερα. Συμμετέχει περίπου στο 80% της δημοτικής δισκογραφίας απ' τη δεκαετία του 1970 μέχρι και σήμερα και σε μεγάλο ποσοστό της λαϊκής δισκογραφίας παίζοντας ακορντεόν και αρμόνιο. Βασικοί συνεργάτες του είναι ο σολίστας βιολιστής-συνθέτης ο Γιώργος Κόρος που είναι και κουμπάροι, οι τραγουδιστές Ανδρέας Τσαούσης, Κώστας Σκαφίδας και Στάθης Κάβουρας. Βασικός συνεργάτης είναι και ο κιθαρίστας-συνθέτης Κώστας Πίτσος που μαζί με τον κρουστό Βασίλη Βασιλάρη ή 'Βραζιλιάνο' είναι δισκογραφικά αχώριστο τρίδυμο για τουλάχιστον τριάντα χρόνια. Η πορεία και το καλλιτεχνικό αποτύπωμα του Άγγελου Αβράμη τον καθιστού ένα 'ζωντανό θρύλο' του λαϊκού μουσικού πολιτισμού της χώρας.

Το μικρότερο παιδί του Κώστα Αβράμη είναι η Άννα η οποία είναι παντρεμένη με τον κλαριντζή Βαγγέλη Δημητρούλα από το Μαλακάσι. Γιός τους είναι ο Κώστας Δημητρούλας που παίζει ακορντεόν, αρμόνιο και μένουν στο Μαλακάσι.

Η δεύτερη κόρη του Θανάση Αβράμη και αδερφή του Κώστα είναι η Βασιλική η οποία παντρεύτηκε με τον Θανάση Χλίβα από τον Αμάραντο.¹⁰⁰ Ο Χλίβας δεν ήταν μουσικός αλλά σιδηρουργός, παρόλα αυτά ο γιός τους Αλέκος έγινε μουσικός και η κόρη τους παντρεύτηκε με μουσικό, τον λαουτιέρη από την Καλομοίρα Κώστα Γκόγκο. Ο Αλέκος Χλίβας γεννήθηκε στην Καστανιά το 1946 *«στον ξάδερφο τον Σούλη (...) στον Θανάση τον Αβράμη έμαθα ακορντεόν, στα δεκατρία χρόνια ξεκίνησα να παίζω».* Σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών πάει στην Αθήνα για λίγους μήνες και ξεκινάει μαθήματα σε ένα ωδείο. *«Κι από κει έφυγα στην Αθήνα,*

¹⁰⁰ Συνέντευξη Αλέκου Χλίβα. 25/4/2011. Καλαμπάκα.

με έβαλε ο γαμπρός μ' Κώστας Γκόγκος, έπαιζε λίγο λαούτο κι αυτός και δούλευε στην Αθήνα, με έβαλε σε μία σχολή, Κουμουνδούρου ήταν εκεί και πήγαινα κάθε μέρα. Κάθισα έξι μήνες, ήρθα στο χωριό εγώ και μου είπαν εκεί: δεν έρχεσαι να σε πάρουμε για δουλειά στα πανηγύρια;». Επιστρέφει στον Αμάραντο και ξεκινάει τα πρώτα του επαγγελματικά βήματα «Δεκατέσσερα ετών πήγαινα για δουλειά με κάποιον Ντόκο, Ντόκος Μιχάλης κλαρίνο, καλό κλαρίνο, Ντόκος Νικόλαος με το βιολί και στην Καστανιά ο Αβράμης αυτός ο μπάμπας μ', είχαν συγκρότημα τότε αυτοί και έπαιρναν και μένα, τραγουδούσα εγώ τότες μικρό παιδί». Τελειώνει από τη στρατιωτική θητεία και επιστρέφει στα Τρίκαλα, μένει στην πόλη και αρχίζει την επαγγελματική του σταδιοδρομία και με το δίκτυο των Τρικαλινών κοντά στα 1970. Σημειωτέων, ήταν ο πρώτος που έπαιξε αρμόνιο στα Τρίκαλα χάρη στον φίλο και συνάδελφο του κιθαρίστα Γιώργο Ντούτσια. «Εκείνη την περίοδο ο Ντούτσιας δούλευε στην Αθήνα, με τα πρώτα ονόματα στα δημοτικά και ήταν μέσα στα πράγματα, (...) μ' έστειλε το πρώτο αρμόνιο που ήρθε στα Τρίκαλα Farfisa deluxe». Ο Χλίβας περισσότερο συνεργάστηκε με τους κλαριντζήδες Κριτόλαο Ντούτσια, Φούλια Καραγιώργο και Σωτήρη Σγούρο. Σήμερα είναι ο τελευταίος της παλιάς γενιάς εν ενεργεία καλός ακορντεονίστας στην περιοχή, καθώς και από τους τελευταίους της παλιάς γενιάς που γνωρίζουν να τραγουδάν τα βλάχικα τραγούδια του Ασπροποτάμου.

Η μικρότερη αδελφή του Κώστα Αβράμη ήταν η Ευθυμία η οποία παντρεύτηκε τον βιολιστή Βασίλη Μπακόλα από τον Αμάραντο, αλλά τα παιδιά τους δεν συνέχισαν την παράδοση της οικογένειας.¹⁰¹

Άλλοι μουσικοί από το χωριό Καστανιά ήταν τα αδέρφια Χαλκιά,¹⁰² για του οποίους οι πληροφορίες είναι ελάχιστες. Ο Κώστας έπαιζε κλαρίνο γεννημένος κοντά στα 1905 και ήταν παντρεμένος με την Βασιλική Πεξομάτη απ' την μουσική οικογένεια του Μαλακασίου. Αδελφός του Κώστα ήταν ο Λάμπρος ο οποίος έπαιζε ντέφι, ήταν γεννημένος γύρω στα 1910 και είχε παντρευτεί την Ειρήνη Αβράμ της μουσικής οικογένειας από την Πεύκη. Δεν συνέχισε κανείς από τους απογόνους το επάγγελμα του μουσικού και γι' αυτό δεν υπάρχουν πληροφορίες για αυτούς του μουσικούς. Το δίκτυο τους ήταν ίδιο με αυτό των κλαριντζή Στέργιου Δημητρούλα, Γιάννη Ντόκου και του βιολιστή Γιάννη Μπέκα, καθώς είχαν συγγένεια με τον απ' την πλευρά των συζύγων τους, οπότε και συνεργαζόταν.

¹⁰¹ Συνέντευξη Άγγελου Αβράμη. 24/7/2013. Δομοκός Φθιώτιδας.

¹⁰² Συνέντευξη Κυριάκου Κωστούλα. 16/7/2013. Αθήνα.

Τέλος, στην Καστανιά ήταν η οικογένεια Μπράχου¹⁰³ για τους οποίους η έρευνα κατάφερε να συγκεντρώσει ελάχιστες πληροφορίες. Ο Νίκος Μπράχος έπαιζε κλαρίνο και ζούσε στην Καρδίτσα τη χειμερινή περίοδο, συμμετείχε στο δίσκο της Pathe στα 1930 με τα δύο τραγούδια «Παρά μικρή σ' Αγάπησα» και «Αγκινάρα» ως μέλος της ορχήστρας «Τρίο Τσιτσομήτσος». ¹⁰⁴ Αδέρφια του ήταν ο Σωτήρης που έπαιζε λαούτο και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα καθώς και ο Βασίλης που έμενε στα Τρίκαλα, αλλά δεν κατέστη δυνατό να διασταυρώσουμε τι όργανο έπαιζε. Ξάδερφος του ήταν ο κλαριντζής Θανάσης Μπράχος γαμπρός του βιολιστή Γιώργου Βαλαχά, που θα δούμε παρακάτω.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Δεκαετία 1930, πανηγύρι στην Καλομοίρα. Βιολί: Γιώργος Βαλαχάς.

Στο χωριό Καλομοίρα ζούσαν οι οικογένειες μουσικών Βαλαχά που εγκαταστάθηκαν στην Καρδίτσα μετά το 1940, Γκόγκου και Γκίκα που στις αρχές του 1900 εγκαταστάθηκε και έδρασε στα χωριά των Χασίων.

Η μουσική οικογένεια Βαλαχά¹⁰⁵ κατάγεται από το χωριό Καλομοίρα, ο παλαιότερος μουσικός που έδειξε η έρευνα ήταν ο βιολιστής Δημήτρης ή 'Μήτρος' γεννημένος περίπου στα 1875. Συνεργάστηκε με τους κλαριντζήδες Στέργιος Δημητρούλας, Χρήστος Μπανιάκας, ο λαουτιέρης Κώστας Βλαχαγγέλης καθώς δίκτυο μουσικών από την Καρδίτσα¹⁰⁶ από διέμενε

¹⁰³ Συνέντευξη Άγγελου Αβράμη. 24/7/2013. Δομοκός Φθιώτιδας.

¹⁰⁴ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2002 Απρίλιος. Ο Τρικαλινός Κλαρινίστας Γεώργιος Βούκας. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 210. Σελ. 379.

¹⁰⁵ Συνέντευξη Άγγελου Αβράμη. 24/7/2013. Δομοκός Φθιώτιδας.

¹⁰⁶ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2001 Μάιος. Καρδισιώτες λαϊκοί οργανοπαίχτες, η οικογένεια Σισίκη. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 200. Σελ. 505.

εποχικά. Το δίκτυο τους απλωνόταν σε όλα τα βλαχοχώρια του ορεινού όγκου. Ο Μήτρος Βαλαχάς είχε τρία παιδιά τον Γιώργο, την Σταματία και την Ελένη.

Ο Γιώργος (1899-1950) έπαιζε βιολί και σύμφωνα με τις μαρτυρίες των παλιών μουσικών ήταν μεγάλος δεξιότηχνης. Σύμφωνα με του Νίκο Μπιτέλη που τον άκουσε να παίζει, μεταφέρει τα εξής. « Όταν ήρθα στα Τρίκαλα το 46' ήμην δεκαέξι, δεκαεφτά χρονών πήγαινα στο καφενείο μουσικών, πήγαινα με γνωρίσαν, παρακολουθούσα πρώτα, ήταν ένας Βαλαχάς Γιώργος καλός, πολύ καλός». ¹⁰⁷ Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 εγκαθίσταται με την οικογένεια του και τον πατέρα του μόνιμα στην πόλη της Καρδίτσας και συνεργάζεται με τον γαμπρό του κλαριντζή Θανάση Μπράχο. Το δίκτυο του ήταν κυρίως η περιοχή της Καρδίτσας και λιγότερο τα Τρίκαλα, ιδιαίτερα τα βλαχοχώρια της Καλαμπάκας και του Ασπροποτάμου απ' όπου καταγόταν και εκεί δραστηριοποιούνταν ο πατέρας του αλλά και ο ίδιος πριν εγκατασταθεί στην γειτονική πόλη. Όλοι οι μουσικοί της περιοχής μεταφέρουν τα λόγια των παλαιότερων που τον άκουσαν να παίζει και μιλάνε για ένα μουσικό πολύ προχωρημένο, με αρκετές γνώσεις και με ιδιαίτερο προσωπικό χαρακτήρα στο παίξιμο του. Ο Γιάννης Γκουζιώτης μετέφερε την πληροφορία που πήρε από τον πεθερό του Κώστα Φιλίππου Καρακώστα. «Εγώ τον ρώτηζα σε ποιόν έμαθε κλαρίνο απ' τους παλιούς και λέει: δεν έμαθα σε κανέναν κλαρινίστα, έμαθα απ' τον Βαλαχά που έπαιζε βιολί, ήταν ένας Βαλαχάς που έπαιζε βιολί, ήταν τέτοιο βιολί όπως παίζει ο Κόρος και άλλοι μουσικοί καλοί στην Ελλάδα, έπαιζε αυτός τότες,(...) τις νότες που περνούσε μέσα όλες αυτός με το βιολί τις έδειξε, δηλαδή τον χτυπούσε τα χέρια με το δοξάρι για την βγάλει αυτήν την νότα. Έπαιζε πολύ καλό βιολί λεν, απλός αυτός ο Βαλαχάς δεν άφησε τίποτα πίσω να ακούσουμε τι έπαιζε εκείνο τον καιρό». ¹⁰⁸ Παιδιά του Γιώργου Βαλαχά ήταν η Ζωή που γεννήθηκε γύρω στα (1917) και παντρεύτηκε τον Λαουτιέρη Κώστα Αβράμη απ' την Καστανιά. Ο Λεωνίδας που είναι γεννημένος περίπου το (1919), ο Αντώνης που γεννήθηκε κοντά στα (1921) και ο Στέφανος που είναι γεννημένος γύρω στα (1924). Και οι τρεις τους έπαιζαν κιθάρα και τραγουδούσαν σε δημοτικό αλλά και λαϊκό ρεπερτόριο με σημαντικές συνεργασίες. Το δίκτυο τους ήταν στην πρωτεύουσα καθώς έφυγαν από την Καρδίτσα με την ενηλικίωση τους.

Ο Μήτρος πέρα από τον Γιώργο είχε άλλες δύο κόρες την Σταματία που ήταν η πρώτη γυναίκα του λαουτιέρη Θανάση Αβράμη από το Μέτσοβο που μετέπειτα έμεινε στην Καστανιά. Δεύτερη ήταν η Ελένη η οποία ήταν παντρεμένη με τον κλαρινίστα Θανάση Μπράχο και έμεναν στην Καρδίτσα.

¹⁰⁷ Συνέντευξη Νίκου Μπιτέλη. 10/9/2010. Τρίκαλα.

¹⁰⁸ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες μας και για την μουσικοί οικογένεια Γκόγκου¹⁰⁹ το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι έμεναν στην Καλομοίρα και αποτελούνταν από τρία μέλη. Τον Ηρακλή που έπαιζε κλαρίνο και τον Κώστα που έπαιζε λαούτο. Γιός του Κώστα ήταν ο Νίκος ο οποίος ασχολήθηκε με την τέχνη του πατέρα του αλλά όχι σε επαγγελματικό επίπεδο. Ο Ηρακλής Γκόγκος (1937) παντρεμένος με την Νίκη κόρη του λαουτιέρη Κώστα Αβράμη από την Καστανιά και ο Κώστας (1940) παντρεμένος με την αδελφή του ακορντεονίστα από την Καστανιά Αλέκου Χλίβα. Τα δύο αδέρφια δραστηριοποιούνταν στα χωριά και τα χειμαδιά «της τρίτης ενότητας» μέχρι τις αρχές του 1960, έπειτα φύγαν από το χωριό και σταδιακά εγκατέλειψαν το επάγγελμα του μουσικού.

Το χωριό Κρανιά είχε την οικογένεια Καραγιώργου που από τις αρχές του 1900 εγκαταστάθηκαν στο χωριό Μικρό Κεφαλόβρυσο Τρικάλων και θα παρουσιαστεί στο κεφάλαιο «Κάμπος».

Από τη Κρανιά¹¹⁰ καταγόταν η οικογένεια του Νίκου Καρακώστα, ελάχιστες πληροφορίες διασώθηκαν σε τόσο βάθος χρόνου γι' αυτόν αλλά και για άλλους λαϊκούς οργανοπαίχτες των οποίων οι απόγονοι δεν δραστηριοποιήθηκαν στη μουσική. Συγκεκριμένα απ' τους πρώτους πιο αναγνωρισμένους δεξιοτέχνες του κλαρίνου στην Ελλάδα, ο Νίκος Καρακώστας γεννήθηκε στο χωριό Κρανιά στα 1881 και για μικρό χρονικό διάστημα έζησε στα Τρίκαλα. Στα 1896 μαζί με την οικογένεια του εγκαταστάθηκε στον Δομοκό, ο ίδιος μαθαίνει το επάγγελμα του τσαρουχοποιού και σε ηλικία είκοσι ετών ασχολείται με το κλαρίνο αγοράζοντας το πρώτο του όργανο από τα Τρίκαλα.¹¹¹ Το 1921 μένει στην Λαμία και ξεκινάει να δραστηριοποιείται επαγγελματικά σε γάμους και πανηγύρια της περιοχής αλλά και όλης της Θεσσαλίας. Εγκαταλείπει το επάγγελμα του τσαρουχοποιού στα 1926 και ασχολείται αποκλειστικά με το κλαρίνο, έχοντας ήδη δημιουργήσει ένα καλό όνομα ως κλαρινίστας.¹¹² Είχε ενεργό ρόλο στο δίκτυο της περιοχής των Τρικάλων¹¹³ αφού συνεργαζόταν εκεί με την κομπανία του Θανάση Λαβίδα.

¹⁰⁹ Συνέντευξη Αλέκου Χλίβα. 25/4/2011. Καλαμπάκα.

¹¹⁰ Αριστομένης Καλυβιώτης. 1985. Ο οργανοπαίχτης Χρήστος Μπανιάκας. Γνώση και γνώμη Καρδίτσας. Τόμος Δ' Καρδίτσα. Σελ.169.

¹¹¹ Μαζαράκη Δέσποινα. 1984 (1959). Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα, Κέδρος Αθήνα. σελ. 41

¹¹² Μπαζιάνας Νίκος. 1982. «Τρεις εξαιρετικοί ερμηνευτές του Δημοτικού τραγουδιού από την περιοχή των Τρικάλων». Λαογραφία. Τρικαλινά. Τ. 2. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. σ. 470

¹¹³ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2002 Απρίλιος. Ο Τρικαλινός Κλαρινίστας Γεώργιος Βούκας. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 210. Σελ.379.

Στα 1931 εγκαθίσταται μόνιμα στη Αθήνα και ξεκινάει να ηχογραφεί πολλούς δίσκους 78 στροφών πριν τον πόλεμο και μερικούς μεταπολεμικά 45 στροφών. Συνεργάζεται με όλα τα μεγάλα ονόματα του της εποχής του Γεωργία Μηττάκη, Ρίτα Αμπατζή, Ρόζα Εσκενάζυ, Γιώργο Παπασιδέρη, Γιώργο Μείντανά κ.α. Αφού εγκαταστάθηκε στην Αθήνα ξεκινάει να εμφανίζεται στο φημισμένο, μέχρι και σήμερα για την ιστορία του, κέντρο διασκέδασης ‘Ελατος’ ως το τέλος της ζωής του (1951).

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Δεκαετία 1930. Κλαρίνο: Νίκος Καρακώστας με συγκρότημα.

Το παίξιμο του Νίκου Καρακώστα σε συνδυασμό με την έντονη δισκογραφική του παρουσία στα πρώτα κιόλας χρόνια της δισκογραφίας στην Ελλάδα επηρέασε καταλυτικά στην διαμόρφωση και πορεία του λαϊκού κλαρίνου. Ο ιδιαίτερα προσωπικός και δεξιολογικός τρόπος έκφρασης στο παίξιμο του αποτέλεσε ‘σχολή’ για το κλαρίνο, εκτός αυτού έπαιξε σημαντικό ρόλο η χρονική στιγμή που βρέθηκε στο προσκήνιο δισκογραφικά για την καθιέρωση του κλαρίνου σαν κορυφαίο λαϊκό σολιστικό όργανο στη Ελλάδα. Η διάσταση που έχει πάρει το όνομα του είναι τουλάχιστον αξιοσημείωτη, υπάρχει στην ‘πίατσα’ των μουσικών ο όρος ‘Καρακωσταϊίκο’ ο οποίος αναφέρεται σε συγκεκριμένο υφολογικό κώδικα παιξίματος του κλαρίνου «*Το ‘κανε Καρακωσταϊίκο*» (εν. έπαιξε το κομμάτι ή την μουσική φράση με αυτόν τον τρόπο). Πολλές είναι οι περιπτώσεις νεότερων του ανά την Ελλάδα που χρησιμοποίησαν το όνομα ‘Καρακώστας’ για να εντυπωσιάσουν το πελατολόγιο-κοινό τους, οδηγώντας το υποσυνείδητα στην σύνδεση τους (συγγενικά, καλλιτεχνικά) με τον Νίκο Καρακώστα. Σε κάποιες περιπτώσεις κλαριντζήδων το ίδιο το κοινό τους απέδιδε το όνομα ‘Καρακώστας’ σαν αξίωμα για την δεξιολογία τους. Καταλυτικότερη ήταν η συμβολή του στα μουσικά πράγματα της δυτικής Θεσσαλίας και δη των Τρικάλων, αφού το Καρακωσταϊίκο

εξελίχθηκε, αναδιαμορφώθηκε και αποτελούσε πεδίο διαλόγου για στο χώρο του κλαρίνου για πολλά χρόνια.

Στη τέταρτη και τελευταία ενότητα της βλαχόφωνης περιοχής του νομού έχουμε τα εξής σχήματα. Το κεφαλοχώρι Γαρδίκι και τα χωριά Αγ. Παρασκευή και Αθαμανία μέχρι την δεκαετία του 1930 εξυπηρετούνταν μουσικά από τις μουσικές οικογένειες Δημητρούλα και Μπλάνα από το Μαλακάσι. Από την δεκαετία του 1940 και σταδιακά εκτοπίζονται από ντόπιους μουσικούς που μπήκαν στο επάγγελμα. Η αρχή έγινε από το χωριό Γαρδίκι με τους Κώστα Βλαχαγγέλη, Χρήστο Μπανιάκα, Βασίλη Τόγελο, στη συνέχεια θα ακολουθήσει μια νέα γενιά από το χωριό το επάγγελμα για τους οποίους θα γίνει λόγος παρακάτω. Το γεγονός, να ασχοληθούν με την μουσική ως επάγγελμα άτομα που δεν προέρχονται από οικογένειες μουσικών που αποτελεί σημαντική καινοτομία για εκείνη την περίοδο.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Γαρδίκι, πανηγύρι 1931. Βιολί: Αχιλλέας Νταράλας, κλαρίνο: Στέργιος Δημητρούλας, Χρήστος Μπανιάκας, λαούτο: Κώστας Βλαχαγγέλης.

Ο Κωνσταντίνος Βλαχαγγέλης γνωστός και ως ‘Καλαντζής’. Γεννημένος την δεκαετία του 1890 έπαιζε λαούτο και τραγουδούσε πολύ δεξιοτεχνικά σύμφωνα με τις μαρτυρίες νεότερων μουσικών. Έφυγε από τη ζωή στην Πύλη σε ηλικία πενήντα ετών τη δεκαετία του 1940 και δυστυχώς δεν υπάρχει ηχογραφημένο μουσικό υλικό, ο λόγος ο εξής. *«Δεν ήθελε να ακούγετε η φωνή τ’ που θα τραγουδάγε απ’ την πλάκα (εννοεί τον δίσκο) και να γλεντάν στα καμπαρέ».*¹¹⁴

¹¹⁴ Συνέντευξη Σωτήρη Σγούρου. 14/8/2007. Γαρδίκι Τρικάλων.

Συνομήλικος με τον Κ. Βλαχαγγέλη ήταν ο Χρήστος Μπανιάκας¹¹⁵ (1896-1988) που έπαιζε κλαρίνο, συμμετείχε στην Μικρασιατική εκστρατεία, στα μέσα της δεκαετίας το 1930 επιστρέφει μόνιμα από την Αθήνα και εγκαθίσταται στην Καρδίτσα όπως πολύ άλλοι συγχωριανοί του που ξεχείμαζαν εκεί. Όταν ήταν στην Αθήνα αλλά και όταν επέστρεψε στην Καρδίτσα τους καλοκαιρινούς μήνες έμενε στο Γαρδίκι και έπαιζε σε διάφορα γλέντια στο χωριό αλλά και περιστασιακά σε κάποια διπλανά.

Ο τρίτος, της πρώτης γενιάς μουσικών στο Γαρδίκι ήταν ο Βασίλης Τόγελος (1906-1988) που έπαιζε βιολί.¹¹⁶ Περιστασιακά και αυτός εργαζόταν ως μουσικός όπως ο Μπανιάκας, βασικό του επάγγελμα ήταν το παντοπωλείο που είχε στο Γαρδίκι. Ο Β. Τόγελος ηχογράφησε στην εταιρία Parlophone σε LP 45 στροφών, το 1953 το τραγούδι 'Θάλασσα βαρεί τον άμμο'.

Οι τρεις αυτοί συγχωριανοί ήταν από τους πρώτους επ' αμοιβή μουσικούς στο νομό σύμφωνα με την έρευνα οι οποίοι δεν καταγόταν από μουσικές οικογένειες. Παρακινούμενοι από τους τρεις προαναφερόμενους μουσικούς, κάποιοι νέοι της περιοχής οι οποίοι δεν καταγόταν από μουσικές οικογένειες ξεκίνησαν να ασχολούνται με τα όργανα επαγγελματικά. Απ' την κομπανία του Στέργιου Δημητρούλα από το Μαλακάσι που λαούτο ήταν ο Αλέκος Μπλάνας από τον Αμάραντο τη θέση του είχε πάρει ο Κώστας Βλαχαγγέλης και καθιερώθηκε και σαν δεύτερο κλαρίνο σταδιακά ο Χρήστος Μπανιάκας. Ο Στέργιος Δημητρούλας συνεργαζόταν με τους εξής βιολιστές τον Μήτρο Βαλαχά δεξιότηχη από την Καλομοίρα, Τάκη Ζούμπα (γαμπρό του Σ. Δημητρούλα) και Αχιλλέα Νταράλα¹¹⁷ καλό βιολιστή και εξαιρετικά καλλίφωνο από την Καρδίτσα. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1930 πλέον την θέση των παραπάνω πήρε ο γαρδικιώτης Βασίλης Τόγελος.

¹¹⁵ Αριστομένης Καλυβιώτης. 1985. Ο οργανοπαίχτης Χρήστος Μπανιάκας. Γνώση και γνώμη Καρδίτσας. Τόμος Δ' Καρδίτσα.

¹¹⁶ Τόγελος Β. Σωτήρης. 2005. Τραγούδια Παραδοσιακά, Η πορεία του Δημοτικού τραγουδιού. Τύποις. Τρίκαλα.

¹¹⁷ Καλυβιώτης Αριστομένης. 1995. Η οικογένεια Νταλάρα ή Νταράλα. Καρδιτσιώτικα χρονικά. Εταιρία καρδιτσιώτικων μελετών. Ανάτυπο. Καρδίτσα.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Γαρδίκι γάμος 1929. Βιολί: Μήτρος Βαλαχάς, κλαρίνο: Στέργιος Δημητρούλας, Χρήστος Μπανιάκας, Λαούτο: Κώστας Βλαχαγγέλης.

Η δεύτερη γενιά Γαρδικιωτών¹¹⁸ που διαδέχεται τους Κ. Βλαχαγγέλη, Χ. Μπανιάκα και Β. Τόγελο αποτελείται από τους Γ. Βούκια, Δ. Βλαχαγγέλη, Χ. Ζυγοβίνα, Σ. Σγούρο και Κ. Ακρίβο. Όλοι τους έχουν ως κύριο επάγγελμα τη μουσική, συνεργάζονται κυρίως μεταξύ τους και σπάνια με μουσικούς άλλων χωριών μόνο σε περίπτωση που παραστεί ανάγκη. Όλοι τους έχουν δισκογραφία και διευρύνουν το δίκτυο στα γειτονικά χωριά Αγία Παρασκευή, Αθαμανία, Παλαιοχώρι, Δροσοπηγή, Άγιο Νικόλαο, Πύρρα και Δέση. Αναλυτικά όμως θα δούμε την πορεία του καθενός ξεχωριστά.

Ο Γιώργος Βούκας¹¹⁹ γεννήθηκε στο Γαρδίκι το 1910, γόνος πολυμελούς κτηνοτροφικής οικογένειας χωρίς καμία μουσική οικογενειακή παράδοση. Με την ενηλικίωση και την εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων τους χειμερινούς μήνες εγκαθίσταται στην Αθήνα για να εργαστεί ως μικροπωλητής και λούστρος. Στην Αθήνα το 1935 συγκατοικεί με άλλους συγχωριανούς του και ανάμεσα σ' αυτούς τον κλαριντζή Χρήστο Μπανιάκα απ' τον οποίο παίρνει τα πρώτα ερεθίσματα, ξεκινάει να μάθει κλαρίνο και στη συνέχεια ο Γ. Βούκας θα είναι ο διάδοχος του. Παρακολουθεί αρκετά συχνά τον φημισμένο Κώστα Γιαούζο να παίζει με το συγκρότημα του και στα τέλη της ίδιας χρονιάς παίρνει τα πρώτα μαθήματα από τον άλλο φημισμένο κλαριντζή Αποστόλη Σταμέλο χάρη στη μεσολάβηση του Χρήστου Μπανιάκα. Από το 1938 είναι πλέον επαγγελματίας, ηχογραφεί από το 1938 στην Odeon, το 1939 στην Columbia. Μετά τον πόλεμο και τον εμφύλιο εγκαθίσταται μόνιμα στα Τρίκαλα και εγκαταλείπει την κτηνοτροφία οριστικά. Το 1953 ηχογραφεί στην Parlophone με τον Β.

¹¹⁸ Γοργογέτας Σωτήρης. 2004. Ο παραδοσιακός γάμος στο Γαρδίκι Ασπροποτάμου. Ήθη Έθιμα Τραγούδια Λαϊκοί Οργανοπαιχτες. Τύποις, Τρίκαλα.

¹¹⁹ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2002 Απρίλιος. Ο Τρικαλινός Κλαρινίστας Γεώργιος Βούκας. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 210.

Τόγελος και το 1965 στην Lyra με τον Κ. Ακρίβο. Βασικοί συνεργάτες του ήταν οι Β. Τόγελος, Θανάση Μπουρλιάσκος βιολιτζής από την Καρδίτσα, Γιάννης Γκάσος λαουτιέρης, Χρήστος Ζυγοβίνας και περιστασιακά ο Δ. Βλαχαγγέλης. Σταθερή κομπανία απ' τα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε με τους Κώστα Ακρίβο, Σπύρο Αναστασίου λαουτιέρη/κλαριντζή από τη Μηλιά Ασπροποτάμου και Θωμά Γεωργίου, βιολιτζής από τους Σοφάδες Καρδίτσας.

Το δίκτυο¹²⁰ του το καλοκαίρι πέρα απ' το Γαρδίκι ήταν τα χωριά Αγία Παρασκευή, Αθαμανία και στον κάτω Ασπροπόταμο τα χωριά Αετός, Λαφίνα και Παχτούρι. Το χειμώνα βασική του έδρα ήταν τα Τρίκαλα και τα καμποχώρια Οιχαλία και Πετρωτό όπου ξεχειμώνιαζαν οι κάτοικοι των παραπάνω χωριών. Δραστηριοποιούνταν με την κομπανία του μέχρι που σταμάτησε να παίζει κλαρίνο το 1998. Ο Γ. Βούκας έφυγε από τη ζωή το 2006.

Πατινάδα στο Γαρδίκι το 1958. Βιολί: Βασίλης Τόγελος, κλαρίνο: Γιώργος Βούκας Λαού-το: Κώστας Ακρίβος και πίσω αριστερά λαούτο: Γιάννης Γκάσος.

Ο Δημοσθένης Βλαχαγγέλης γεννήθηκε το 1914 στο Γαρδίκι, γιός του καλλίφωνου λαουτιέρη Κώστα Βλαχαγγέλη. Μεγαλώνει με τη μουσική μέσα από το οικογενειακό περιβάλλον και λαμβάνει ερεθίσματα και βιώματα τέτοια που σε συνδυασμό με το έμφυτο ταλέντο του τον κάνουν να ξεχωρίσει από την παιδική του ηλικία. Ο Σωτήρης Τόγελος περιγράφει τα εξής. «Ο συγχωρεμένος ο πατέρας μου συζητούσε με άλλους συγχωριανούς που αγαπούσαν τη μουσική αυτή και έλεγε: Θυμάμαι τον Καλαντζάκο που πήγαινε και αυτός με κοντά παντελόνια δίπλα από μας στους γάμους και τραγουδούσε. Μόλις μεγάλωσε λίγο έπαιρνε το

¹²⁰ Χονδρός (2006:54-56).

λαγούτο και ακομπανιάριζε καλά και τα 'λέγε ακόμα καλύτερα, σαν τον μακαρίτη τον Καλαντζή».¹²¹ Ο Δ. Βλαχαγγέλης συνεργάστηκε όσο ήταν στο Γαρδίκι με τους Χ. Μπανιάκα, Γ. Βούκια, Β. Τόγελου. Συνεργάστηκε¹²² επίσης με τον κορυφαίο της εποχής του δεξιοτέχνη κλαριντζή Κώστα Φιλίππου Καρακώστα και τον βιολιστή Σωτήρη Καραμουλά που έμενε στα Τρίκαλα. Μετά τον πόλεμο περιστασιακά τον χειμώνα μένει στην Αθήνα και στα Τρίκαλα, τα καλοκαίρια περιστασιακά στο χωριό.

Στην πρωτεύουσα γνωρίζει και συνεργάζεται με μουσικούς και από άλλες περιοχές. Οι γνωστότεροι και πιο καταξιωμένοι εξ αυτών με τους οποίους είχε δισκογραφία από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έως τη δεκαετία του 1970 είναι οι εξής. Με τον Βάιο Μαλιάρη από την Λάρισα δύο δίσκους LP 33 στροφών, ένα στη Rca victor (1966) και ένα στη Mellophone (1976), με τον Αριστείδη Βασιλάρη από την Αχαΐα στην Rca victor ένα δίσκο LP 45 στροφών, και με τον Βαγγέλη Σούκα από το Κομπότι της Άρτας στην Parlophone ένα δίσκο LP 45 στροφών. Από το 1960 και μετά εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα, περιστασιακά τους καλοκαιρινούς μήνες που ήταν στο Γαρδίκι συνεργάζεται και με τους δύο νέους εκείνη την περίοδο κλαριντζήδες, Σ. Σγούρο συγχωριανό του και Σπύρο Αναστασίου από το χωριό Μηλιά Τρικάλων με τον οποίο ηχογραφεί στη Lyra τέσσερις δίσκους LP 45 στροφών.

Μόνιμος συνεργάτης Δ. Βλαχαγγέλη μέχρι τα τελευταία τους, καθώς έφυγαν από τη ζωή και οι δύο το 1999 με διαφορά λίγων μηνών, ήταν ο Κώστας Φιλίππου Καρακώστας. Κατά κοινή ομολογία όλης της μουσικής κοινότητας της περιοχής ήταν το καλύτερο μουσικό δίδυμο που έβγαλε τα Τρίκαλα στο δημοτικό τραγούδι. Μαζί ηχογράφησαν δύο δίσκους LP 45 στροφών, ένα στην Minos και ένα στην Odeon που απ' τη μια πλευρά περιέχει το θρυλικό κομμάτι 'Όσα πουλάκια στα βουνά'. Με την εκτέλεση αυτή καθιερώθηκαν πανελλαδικά ως μουσικοί «πρώτης κατηγορίας» στη συνείδηση των συναδέλφων τους και του κόσμου.

Από το 1980 και μετά ο Δ. Βλαχαγγέλης αποσύρεται σταδιακά από το επάγγελμα και πλέον εμφανίζεται επιλεκτικά σε πανηγύρια, χορούς και εκδηλώσεις όχι με κριτήριο της χρηματικές απολαβές αλλά την προσωπική του ευχαρίστηση. Η εμφανίσεις του αυτές προβάλλουν το προσωπικό του γούστο, σε ότι έχει να κάνει με τους μουσικούς που θα συνεργαστεί και το ρεπερτόριο που ζητά το κοινό.¹²³ Μεγάλο ρεπερτόριο είχε σε

¹²¹ Συνέντευξη Σωτήρη Τόγελου. 3/11/2012. Τρίκαλα.

¹²² Μπαζιάνας Νίκος. 1982 .«Τρεις εξαιρετοι ερμηνευτές του Δημοτικού τραγουδιού από την περιοχή των Τρικάλων». Λαογραφία. Τρικαλινά. τ. 2. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. σ. 482.

¹²³ Συνέντευξη Ξενοφώντα Τσιούνη. 10/4/2011. Τρίκαλα.

ακυκλοφόρητα από την δισκογραφία επιτραπέζια τραγούδια. Ο ίδιος ηχογράφησε δύο τέτοια που ως δημιουργός λέγεται¹²⁴ πως ήταν ο πατέρας του, ‘Ο Εύζωνας’ και ‘Η Σιάννα’.

Το δίκτυο του Δ. Βλαχαγγέλη ήταν το Γαρδίκι, η Πύρρα, η Δέση, ο Άγιος Νικόλαος και το Δροσοχώρι. Την χειμερινή περίοδο ήταν στην Αθήνα. Συμμετέχει σε δύο τηλεοπτικές εκπομπές της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης, «Το Δημοτικό Τραγούδι» της ΕΡΤ-1 με Θεσσαλικούς χορούς και τραγούδια (1986) και στο «Μουσικό οδοιπορικό» της ΕΡΤ-1 (1994). Βιντεοσκοπημένα αποσπάσματα από το αρχείο του έχει δημοσιεύσει ο συλλέκτης και τραγουδιστής από το Γαρδίκι Σωτήρης Γοργογέτας με τον Δ. Βλαχαγγέλη να τραγουδά και να παίζει λαούτο στο σπίτι του στο Γαρδίκι. Αδιαμφισβήτητα ο Δ. Βλαχαγγέλης σαν τραγουδιστής αποτελεί ένα μεγάλο μουσικό κεφάλαιο για την περιοχή των Τρικάλων αλλά και γενικότερα για το δημοτικό τραγούδι.

Ελάχιστες είναι η πληροφορίες που έχουμε για τον λαουτιέρη και τραγουδιστή από το Γαρδίκι Χρήστο Ζυγοβίνα (1927-1989),¹²⁵ ο οποίος ξεκίνησε να παίζει λαούτο μιμούμενος τον Κώστα Βλαχαγγέλη. Γόνος κτηνοτροφικής οικογένειας χωρίς κανένα άλλο μέλος πριν απ’ αυτόν να ασχολείται με τη μουσική ορμώμενος από μεράκι και αγάπη για το τραγούδι ξεκίνησε δίπλα στον Χ. Μπανιάκα και στα τέλη της δεκαετίας του 1940 γίνεται μόνιμο μέλος της κομπανίας του Γ. Βούκια μέχρι και το τέλος της καριέρας του. Παράλληλα στο Γαρδίκι και τα γύρω χωριά συνεργαζόταν περιστασιακά αλλά πολύ σπάνια με τους Σ. Σγούρο και Σ. Αναστασίου. Ο Χ. Ζυγοβίνας ηχογράφησε τη δεκαετία του 1960 στην Lyra έξι κομμάτια με κλαρίνο τον Σ. Αναστασίου και άλλα δύο την ίδια περίοδο με τον κλαριντζή Σ. Σγούρο ένα στην Lyra και ένα στην Odeon. Επίσης είναι δημιουργός σε τρία κομμάτια που ηχογράφησαν οι Σ. Αναστασίου και Σ. Σγούρος με τον γαρδικιώτη τραγουδιστή Κ. Ακρίβο στις εταιρίες που αναφέρονται παραπάνω. Το δίκτυο του ήταν κοινό με αυτό του Γ. Βούκια καθώς ήταν συγκρότημα για σχεδόν σαράντα χρόνια.

¹²⁴ Συνέντευξη Σωτήρη Τόγελου. 3/11/2012. Τρίκαλα.

¹²⁵ Συνέντευξη Σωτήρη Τόγελου. 3/11/2012. Τρίκαλα.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Γαρδίκι. Γάμος το 1952. Κλαρίνο: Χ. Μπανιάκας, Κ. Φιλίππου-Καρακώστας, λαούτο: Δ. Βλαχαγγέλης Βιολί: Β. Τόγελος.

Ο γνωστότερος και πιο δεξιότηχης απ' τους γαρδικιώτες κλαριντζήδες ήταν ο Σωτήρης Σγούρος.¹²⁶ Γεννήθηκε στο Γαρδίκι στα 1929, γιός κτηνοτρόφου/βιοτέχνη, ο πατέρας του διατηρούσε μια μικρή βιοτεχνία στον Πειραιά και τον χειμώνα όπως μια μεγάλη μερίδα συγχωριανών ξεχειμώνιαζαν εκεί. Από την ηλικία των 10 ετών εκδηλώνει την κλήση του στη μουσική παίζοντας φλογέρα και αυτοσχέδια κλαρίνα που κατασκεύαζε ο ίδιος και η συνομήλικοί του. Το 1941 εγκαθίσταται μόνιμα στα Τρίκαλα με την οικογένεια του, αφού έκλεισε η βιοτεχνία του πατέρα του λόγω της κατοχής, και αγοράζει το πρώτο του κλαρίνο που περισσότερο έμοιαζε με ζουρνά. Το 1943 πηγαίνει στην Αθήνα με σκοπό να βρει καλό όργανο και δάσκαλο. Εκεί συναντά τον Νίκο Καρακώστα από την Κρασιά που τότε εμφανιζόταν στο κέντρο 'Ελατος' και εκείνος του βρίσκει και αγοράζει ένα κλαρίνο 'σι μπεμόλ'.

¹²⁶ Συνέντευξη Σωτήρη Σγούρου. 14/8/2007. Γαρδίκι Τρικάλων.

Επιστρέφει στα Τρίκαλα και μαθητεύει τέσσερις μήνες στον Αντώνη Τσιάπη, κλαριντζή και επισκευαστή μουσικών οργάνων που καταγόταν από την Κόνιτσα και διατηρούσε κατάστημα μουσικών οργάνων στην πόλη. Δίπλα του μαθαίνει να διαβάσει παρτιτούρα και ο Σγούρος αποφασίζει να γραφτεί στη Φιλαρμονική ορχήστρα Τρικάλων, αλλά ο Τσιάπης τον αποτρέπει και τον παροτρύνει να ασχοληθεί επαγγελματικά με το λαϊκό κλαρίνο. Απ' το 1947 και έπειτα ξεκινά να μπαίνει δειλά στο επάγγελμα σαν δεύτερο κλαρίνο στις κομπανίες των Γ. Βούκια και Χ. Μπανιάκα. Όπως αναφέρει ο ίδιος, ένα βασικό του μέλημα σε εκείνη την πρώιμη περίοδο της μουσικής του σταδιοδρομίας ήταν να πάρει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία τεχνικής του οργάνου, παρακολουθώντας τους παλιότερους μουσικούς «δεν κοιτούσα τα λεφτά αλλά το 'κλέψιμο' από 'κείνον που έπαιζε (...) για να μάθω, εγώ δεν είχα άλλον να με δείξει, πατέρα, μπάρμπα όπως οι άλλοι, ούτε ωδεία αλλά ούτε και λεφτά να πάω σε δάσκαλο».¹²⁷

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Τρίκαλα 1962. Λαούτο: Χρήστος Ζυγοβίνας, ακορντεόν: Σούλης Αβράμης, κλαρίνο: Σωτήρης Σγούρος, τραγούδι: Δημήτρης Ζάχος, βιολί: Νίκος Μπιτέλης.

Απ' το 1954 φτιάχνει το δικό του συγκρότημα και για μια δεκαπενταετία περίπου συνεργάζεται με τους Κ. Ακρίβο λαουτιέρη και τραγουδιστή από το Γαρδίκι και Γιώργο Κ. Γκίκα λαουτιέρη και τραγουδιστή από το Γερακάρι. Βιολί στο συγκρότημα του έπαιζαν, ο συγχωριανός του Β. Τόγγελος αλλά και ο Βασίλης Λαβίδας και ο Γιώργος Πλακιάς από την Αύρα. Δραστηριοποιείται στα το χωριά Γαρδίκι, Αγία Παρασκευή και Αθαμανία, καθώς και, το χειμώνα κυρίως, στους συνοικισμούς γύρω απ' την πόλη των Τρικάλων όπου ξεχειμάζαν οι κάτοικοι των παραπάνω χωριών.

¹²⁷ Συνέντευξη Σωτήρη Σγούρου. 14/8/2007. Γαρδίκι Τρικάλων.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργογέτα. Τρίκαλα 1962. Λαούτο: Χρήστος Ζυγοβίνας, ακορντεόν: Σούλης Αβράμης, κλαρίνο: Σωτήρης Σγούρος, τραγουδι: Δημήτρης Ζάχος, βιολί: Νίκος Μπιτέλης.

Στη δεκαετία του 1960 προσπαθώντας να διευρύνει το δίκτυο του συνεργάζεται με έναν μουσικό, απ' τις μεγαλύτερες μορφές στη μουσική ζωή των Τρικάλων, τον βιολιστή Νίκο Μπιτέλη. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι από τη δεκαετία του 1960 στις κομπανίες μπαίνει και το ακορντεόν. Ακορντεονίστες στο συγκρότημα του Σγούρου είναι ο Χριστόφορος Λάκης από το χωριό Διαλεχτό, ο Αλέκος Χλίβας από το χωριό Αμάραντος και ο Γρηγόρης Μπασιούρης από το χωριό Κλεινοβός. Ο Μπιτέλης πέρα από τις μουσικές γνώσεις, την δεξιοτεχνία και την τεχνική διδασκαλίας που είχε σε πολλά όργανα, ήταν ο μουσικός που μπορούσε να σταθεί ως πρωταγωνιστής σε πολλά ρεπερτόρια εκείνη την εποχή. Ο Σγούρος με τον Μπιτέλη γίνονται από εκείνη την περίοδο μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 συγκρότημα με πολύ μεγάλη επιτυχία στο κοινό που πλέον ήταν πέρα απ' τα όρια του δικτύου που είχαν έως τότε οι υπόλοιποι Γαρδικιώτες μουσικοί εξαιρουμένου του Δ. Βλαχαγγέλη. Εισχωρεί δηλαδή, στον κάμπο τις Καρδίτσας, των Φαρσάλων, των Τρικάλων και στα χωριά στον κάμπο της Θεσσαλίας πριν τον Δομοκό όπου είχαν ως τότε άλλες κομπανίες ακολουθούμενος πάντα από το κοινό του που ήταν Βλάχοι του Ασπροποτάμου, κάτοικοι των λεγόμενων χωριών της περιοχής από το Βαθύρεμα ως τη Μεσοχώρα. Το κοινό του αποτελούνταν επίσης από Σαρακατσάνους που έμεναν στα πεδινά τους χειμερινούς μήνες. Παράλληλα οι Σγούρος και Μπιτέλης, στα τέλη της δεκαετίας του 1960, υπογράφουν σύμβαση αορίστου χρόνου με τον Δήμο Τρικκαίων ως μόνιμοι μουσικοί του χορευτικού τμήματος του Δήμου.

Τη δεκαετία του 1970 ξεφεύγει από το τοπικό ρεπερτόριο του δικτύου του και εμπλουτίζει το ρεπερτόριο και τις συνεργασίες του καλύπτοντας τις ανάγκες της εποχής. Νεοδημοτικά κομμάτια καλλιτεχνών όπως οι Γιώργος Τζαμάρας, Στάθης Κάβουρας, Τάκης Καρναβάς, Φιλιά Πυργάκη, που γινόταν γνωστά στο κοινό από τους δίσκους. Συνεργάζεται με τραγουδιστές όπως ο Γιάννης Ζάχος από τα Τρίκαλα και αλλάζει τα όργανα του συγκροτήματος αντικαθιστώντας το λαούτο με ηλεκτρική κιθάρα και το ακορντεόν με αρμόνιο σταδιακά μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Συνεργάτες του εκείνη την περίοδο είναι οι δύο μουσικοί από το χωριό Βαλτινό. Ο Γιάννης Γεωργίου που έπαιζε αρμόνιο και ο Γιώργος Καλαμπάκας που έπαιζε ηλεκτρική κιθάρα.

Από εκείνη την περίοδο, μέχρι που αποσύρεται (αρχές του 2000), διατηρεί το δίκτυο και το εμπλουτίζει με τα καμποχώρια των Τρικάλων τα οποία ήταν η Οιχαλία, η Φαρκαδόνα και το Πετρωτό. Τα προαναφερθέντα χωριά την περίοδο 1980 μέχρι τα τέλη του 1990 ήταν κατά κοινή ομολογία της μουσικής κοινότητας εκείνης της περιόδου τα χωριά που έδιναν στους μουσικούς τις μεγαλύτερες απολαβές, εξαιτίας των πολλών οικονομικών μεταναστών που είχαν στην Ευρώπη. Στα 1983 κάνει μόνιμο συγκρότημα για δέκα χρόνια με τον τραγουδιστή Ξενοφώντα Τσιούνη, τον Γιάννη Γεωργίου αρμονίστα/τραγουδιστή και τον κιθαρίστα Σούλη Αβράμη.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο Ν. Μπιτέλης αποσύρεται από το συγκρότημα και ασχολείται με εκδηλώσεις στα Τρίκαλα που όπως ο ίδιος έλεγε είχαν «λαϊκό» και «ελαφρολαϊκό» ρεπερτόριο.¹²⁸ Με το θάνατο του Σ. Αβράμη, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τη θέση του παίρνει ο κιθαρίστας από το χωριό Παλαιοχώρι Γιώργος Ρίζος. Την θέση του Ξ. Τσιούνη, ο οποίος αποχωρεί από το συγκρότημα, παίρνουν τότε ο Χρήστος Λόζιος από το χωριό Αγία Παρασκευή και πιο σπάνια ο γαρδικιώτης τραγουδιστής Κώστας Μπατατόλης.

Ο Σγούρος είναι ο μουσικός με τη μεγαλύτερη δισκογραφία στο νομό, τρεις δίσκους LP 45 στροφών, δύο δίσκους LP 33 στροφών, και πάνω από τριάντα κασέτες και CD εκ των οποίων σε κάποια λιγοστά τραγουδάει και ο ίδιος. Δισκογραφικά συνεργάστηκε με τους τραγουδιστές Κ. Ακρίβο, Χ. Ζυγοβίνα, Ξ. Τσιούνη, Γ. Γεωργίου, Χ. Λόζιο, Π. Ζωσιμά, Γ. Ζάχο, Σ. Μπόνια, Τ. Μαλιαχόβα, Γ. Γκόβαρη, Δ. Χατζηπλή και Β. Σερμπέζη. Το ρεπερτόριο που πρόβαλε είναι αυτό που στη γλώσσα των λαϊκών μουσικών καθιερώθηκε να λέγεται «Σαρακατσάνικο» και «Καμπίσιο». Ο Σ. Σγούρος διαμόρφωσε στην εποχή του ένα ρεπερτόριο

¹²⁸ Συνέντευξη Νίκου Μπιτέλη. 10/9/2010. Τρίκαλα.

που έχει καθιερωθεί ως τοπικό στη συνείδηση του κοινού που τον ακολουθούσε. Έφυγε από τη ζωή το 2010 στα Τρίκαλα.

Ο Κώστας Ακρίβος¹²⁹ είναι γεννημένος το 1931 στο Γαρδίκι γόνος και αυτός κτηνοτροφικής οικογένειας. Από την ηλικία των 13 ετών και ενώ ξεχείμαζε με την οικογένεια του στο χωριό Παλαμά Καρδίτσας, ξεκινάει να μαθαίνει λαούτο παρατηρώντας πως έπαιζαν οι μουσικοί που ερχόταν στα γλέντια εκείνη την εποχή. Από το 1947 ξεκινάει ερασιτεχνικά μαζί με τον σχεδόν συνομήλικο συγχωριανό του Σ. Σγούρο. Παράλληλα με το λαούτο μαθαίνει τραγούδια και από το 1954 εντάσσεται πλέον στην κομπανία του Σγούρου. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ξεκινάει να συνεργάζεται με τον Βούκια με τον οποίο κάνουν και συγκρότημα μέχρι τις αρχές του 1990 όταν ο Βούκιας αποσύρεται σταδιακά από το επάγγελμα και ο Ακρίβος συνεργάζεται με τον κλαριντζή Σ. Αναστασίου.

Χαρακτηριστικό πλεονέκτημα του Ακρίβου για την εποχή που ξεκινούσε την επαγγελματική του δραστηριότητα ήταν η έκταση της φωνής του, γεγονός που του έδινε μεγάλη άνεση να τραγουδάει τα κομμάτια σε ψηλές τονικότητες εξαιτίας του κουρδίσματος του Ντο κλαρίνου. Αυτός ήταν και ένας από τους βασικότερους λόγους που οι μουσικοί της περιοχής τον παρότρυναν να τραγουδάει. Τη δεκαετία του 1960 ηχογράφησε στην Lyra πέντε κομμάτια σε LP 45 στροφών, τρία με τον Σ. Αναστασίου, ένα με τον Σ. Σγούρο και ένα με τον Γ. Βούκια. Από το 1980 με τους ίδιους κλαριντζήδες έχουν κυκλοφορήσει και άλλες ηχογραφήσεις κυρίως ζωντανές σε δίσκους και κασέτες στις εταιρίες G.S.F. κ.ά. Από το 2010 ο Κ. Ακρίβος έχει αποσυρθεί από τη μουσική ζωή της περιοχής.

Το άλλο δίκτυο της τέταρτης ενότητας είναι στα χωριά Δέση, Πύρα, Άγιος Νικόλαος και Δροσοχώρι. Όπως προαναφέραμε, όλη η περιοχή ανήκε στις ορεινές οικογένειες μουσικών. Απ' τη δεκαετία του 1940 και μετά ο Κ. Φίλιππου Καρακώστας ήταν αυτός που κυριάρχησε μέχρι τα τέλη του 1990 όταν έφυγε από τη ζωή. Μέχρι το 1960 βασικοί συνεργάτες του ήταν ο Δ. Βλαχαγγέλης, ο αδελφός του Γιώργος και τα ξαδέλφια του Αλέκος, Θρασύβουλος, Γιώργος και Νίκος. Από τότε και ύστερα ο βιολιτζής Μίλτος Παρασκευάς από την Δεσκάτη που μένει στην Καλαμπάκα, οι γαμπροί του Γ. Γκουζιώτης και Χ. Γκίκας καθώς και οι γιοί του. Από το 1980 και μετά ο τραγουδιστής Ξενοφώντας Τσιούνης

Το χωριό Μηλιά ανήκει στην «τρίτη ενότητα» της βλαχόφωνης περιοχής του νομού όπου και συναντάμε τα αδέρφια Αναστασίου.¹³⁰ Ο λόγος που συγκαταλέγεται η οικογένεια

¹²⁹ Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

¹³⁰ Συνέντευξη Σπύρου Αναστασίου. 2/9/2011. Τρίκαλα.

Αναστασίου με τους μουσικούς της «τέταρτης ενότητας» είναι γιατί έδρασε σε αυτό το δίκτυο. Ο πρώτος που ασχολήθηκε με την μουσική σε ερασιτεχνικό επίπεδο ήταν ο Στέργιος Αναστασίου του οποίου το βασικό επάγγελμα ήταν η κτηνοτροφία. Επηρεασμένος από την ενασχόληση του πατέρα του με τη μουσική ακολουθεί τα χνάρια του ο πρώτος γιός του Στέργιου, ο Σπύρος (1930). Ξεκινάει αρχικά να ασχολείται με το λαούτο και τα πρώτα μαθήματα στους δακτυλισμούς των συγχορδιών και στο τεμπάρισμα τα παίρνει από τον γαρδικιώτη λαουτιέρη-τραγουδιστή Κώστα Βλαχαγγέλη. Σε ηλικία 15 ετών, ενώ παράλληλα δούλευε σαν λαουτιέρης ξεκινάει να μάθει κλαρίνο μιμητικά δίπλα στον μαλακασιώτη κλαριντζή Στέργιο Δημητρούλα οπού έπαιζε στο Γαρδίκι και τα γύρω χωριά μέχρι τέλη δεκαετίας του 1940, αφότου και εκτοπίστηκε από τους γαρδικιώτες κλαριντζήδες που έβγαιναν στο επάγγελμα εκείνη την εποχή. Στα 1950 μπαίνει στο επάγγελμα σαν κλαριντζής και συνεργάζεται με όλους τους μουσικούς που δραστηριοποιούνταν σε αυτό το δίκτυο. Τη δεκαετία του 1960 διαγράφει λαμπρή πορεία δισκογραφικά αφού κυκλοφορούν 23 δίσκοι 45 στροφών όπου παίζει κλαρίνο και στους περισσότερους είναι δημιουργός των κομματιών. Τραγουδιστές στους δίσκους είναι οι Γαρδικιώτες Δημοσθένης Βλαχαγγέλης, Κώστας Ακρίβος, Χρήστος Ζυγοβίνας, Νίκος Γκίκας και άλλοι εκτός Τρικάλων. Τη δεκαετία του 1980 λόγω προβλήματος υγείας σταματάει το κλαρίνο και δουλεύει σαν λαουτιέρης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όπου η κατάσταση της υγείας του επιτρέπει να πάει σε δουλειά με το κλαρίνο. Από τότε μέχρι και σήμερα δουλεύει πολύ περιστασιακά λόγω προχωρημένης ηλικίας με τον παλιό γαρδικιώτη τραγουδιστή Κώστα Ακρίβο όπου πλέον αποσύρεται από το επάγγελμα.

Δεύτερος γιός του Στέργιου Αναστασίου ο Τάκης (1937) παίζει ακορντεόν και αρμόνιο και μπαίνει στο επάγγελμα μαζί με τον αδελφό του Σπύρο. Στη συνέχεια γίνεται μόνιμο συγκρότημα με τον μικρότερο αδελφό της οικογένειας τον Βασίλη (1942) που παίζει κλαρίνο.

Ο Βασίλης επηρεασμένος από τον μεγάλο αδελφό του Σπύρο ξεκινάει να παίζει λαούτο σε ηλικία 10 ετών και μπαίνει στη δουλειά σαν λαουτιέρης. Στα 1960 παίρνει μαθήματα από τον Νίκο Μπιτέλη όσο αφορά την έκταση του οργάνου χρωματικά και τις ονομασίες των φθόγγων, να ξεχωρίζει τα κομμάτια σε ματζόρε και μινόρε, τραγούδια και βασικούς δρόμους. Το 1963 μπαίνει στο επάγγελμα συνεργαζόμενος με όλους σχεδόν τους παλιούς γαρδικιώτες μουσικούς. Στα 1970 κάνει μόνιμο συγκρότημα με τον τραγουδιστή Κώστα Μπατατόλη από το Γαρδίκι μέχρι και σήμερα, απευθύνονται κυρίως σε γαρδικιώτες και λιγότερο σε κοινό απ' τα γύρω χωριά Αγία Παρασκευή και Αθαμανία.

Ξεχωριστή περίπτωση χωριών που δημιουργήθηκαν και κατοικούνται από βλάχους είναι η Κόρη με καταγωγή των κατοίκων της από τη Σαμαρίνα Γρεβενών και η Κορομηλιά με καταγωγή των κατοίκων από το Περιβόλι Γρεβενών. Για αυτά τα δύο χωριά ελάχιστα είναι τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι δεν υπάρχει σταθερό δίκτυο μουσικών αλλά περιστασιακές κομπανίες που αποτελούνταν από μουσικές οικογένειες του κάμπου ή των ορεινών βλαχόφωνων χωριών.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργόετα. Γαρδίκι 1968. Αναπαράσταση γαρδικιώτικου Γάμου. Κλαρίνο: Σπύρος Αναστασίου, τραγούδι: Γιώργος Πελέκης, ακορντεόν/τραγούδι: Σούλης Αβράμης.

II. Ασπροποταμίτες

Τα ελληνόφωνα χωριά της περιοχής του Ασπροποτάμου ξεκινώντας απ' τα σύνορα με το νομό Άρτας είναι η Κορυφή (Καπρόϊ), Μεσοχώρα (Βετσίστα), Αρματολικό (Μπούκουρο), Αετός (Δοβρόϊ), Παχτούρι (Λαμπρινό), Νεραΐδα (Γρεβενοσέλι). Τα χωριά από τη Πύλη (Πόρτα) μέχρι το Νεραΐδοχώρι (Βετερνίκο) είναι Άγιος Βησσαρίωνας (Δούσικο), Κοτρώνι (Δραμίτσι), Βροντερό (Λάντζου), Ελάτη (Τίρνα), Καλόγηροι. Τα χωριά από την Πύλη μέχρι την Μεσοχώρα που μαζί με τα Στουρναραΐικα είναι τα δύο μεγαλύτερα χωριά της περιοχής που περιγράφουμε, είναι τα εξής Άνω-Κάτω- Μέση Παλαιοκαρυά, Ρωποτό, Άγιος Κωνσταντίνος, Πετροχώρι (Βίτσενα), Άγιος Προκόπιος (Ζιόλι), Καλόγηροι, Βλάχα, Στουρναραΐικα (Κούτσαινα), Βαλκάνο, Πολυνέρι (Κοθώνι), Βαθύρεμα, Λιβαδοχώρι (Γκιόνθι), Παράμερο (Βαρδάρι), Νέα Πεύκη (Πλόπι), Μοσχόφυτο (Κορνέσι), Πλατανάκια είναι τα υπόλοιπα χωριά του Νομού που ανήκουν σε ένα διαφορετικό μουσικό δίκτυο. Εξαιρέση αποτελούν τα χωριά Μυρόφυλο, Γκολφάρι, Λαφίνα (Σκλίβενο) και Γλίστρα όπου τα μουσικά τους χαρακτηριστικά συμπίπτουν με τα ορεινά γειτονικά σε αυτά χωριά του Νομού Άρτας με αποτέλεσμα το ίδιο να γίνετε και με τα δίκτυα τους.

Η περιοχή των ελληνόφωνων χωριών του Ασπροποτάμου ασχολείται αποκλειστικά με την κτηνοτροφία, τον χειμώνα ξεχειμάζουν τα κοπάδια στα πεδινά των νομών Τρικάλων, Άρτας και το καλοκαίρι στα χωριά τους. Οι δύο νομοί αυτοί μαζί με τη περιοχή της Αττικής αποτέλεσαν από το 1970 και μετά τους τόπους εσωτερικής μετανάστευσης της περιοχής. Το ρεπερτόριο της περιοχής των ελληνόφωνων χωριών του Ασπροποτάμου για την πρώτη περίοδο είναι τα πανελλήνια κομμάτια, τη δεύτερη έχουμε στροφή στο ρεπερτόριο του Σγούρου και των νεοδημοτικών της εποχής αυτής με ιδιαίτερη κλίση στα κομμάτια των Τάκη Καρναβά, Γιάννη Κωνσταντίνου και Στάθη Κάβουρα. Την Τρίτη περίοδο συμβαίνει ότι ακριβώς στον υπόλοιπο νομό, ένα κοινό πανελλαδικό ρεπερτόριο παλιών δημοτικών τραγουδιών με νεοδημοτικά του 1960-1970 και το ρεπερτόριο Σγούρου, το οποίο αναλύσαμε παραπάνω.

Το ίδιο συμβαίνει ρεπερτοριακά και στα υπόλοιπα χωριά με λιγότερη προτίμηση στο ρεπερτόριο του Σγούρου από τη νοητή γραμμή Στουρναραΐικα-Βλάχα και τα υπόλοιπα μέχρι την Πύλη. Ο πληθυσμός της περιοχής Στουρναραΐικα –Βλάχα και ως την Πύλη ασχολούνται με την υλοτομία, την κτηνοτροφία και μένουν μόνιμα όλο το χρόνο στα χωριά. Απ' τη δεκαετία 1960-1970 αποτελούν μαζί με τους Χασιώτες το εργατικό δυναμικό του κάμπου για την συγκομιδή του βαμβακιού. Όρος ετεροπροσδιοριστικός για τους κατοίκους της νοτιοδυτικής

πλευράς του νομού είναι ο όρος ‘Κατσακιώρηδες’¹³¹ που χρησιμοποιείτε από της υπόλοιπες εθνοτοπικές ομάδες για τους κατοίκους των ορεινών της Πύλης μέχρι τα σύνορα με τα χωριά της Άρτας.

Χάρτης νομού Τρικάλων, νότια πλευρά του νομού ‘ Ασπροποταμίτες’.

Στην περιοχή έχουμε τέσσερις μεγάλες οικογένειες μουσικών του Πλακιά, Κόκια, Φίλου και Μπρουσιάκη. Η οικογένεια Πλακιά ξεκίνησε από το χωριό Κοτρώνη και στη συνέχεια τα παρακλάδια της απλώθηκαν σε όλα τα δίκτυα του νομού, γι’ αυτό τον λόγο εντάσσεται στον κάμπο όπου έδρασε κυρίως. Οι οικογένειες Φίλου και Κόκια είναι από το χωριό Στουρναραΐικα και είναι οι μουσικοί που είχαν δράση στο δίκτυο μέχρι και τα μισά της δεύτερης περιόδου, περίπου στα μέσα του 1970. Από τότε και μετά νέοι μουσικοί βγαίνουν στο δίκτυο που δεν κατάγονται από μουσικές οικογένειες όπως ο Λευτέρης Σχορτσιανίτης (βιολί), ο Αποστόλης Μπουραζάνας (κλαρίνο) και στις αρχές του 1990 ο τραγουδιστής Θανάσης Μανίκας.

Στα Στουρναραΐικα συναντάμε τις μουσικές οικογένειες Κόκια και Φίλου που παράλληλα ήταν και σιδεράδες. Η παλαιότερη πληροφορία που έχουμε για την οικογένεια Κόκια¹³² φτάνει στον Σταύρο (1905~1957) ο οποίος έπαιζε βιολί. Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησαν και οι δύο γιοι του ο Μιχάλης (1928-2008) που έπαιζε κλαρίνο και ο Κώστας (1930) που έπαιζε βιολί. Ο Μιχάλης έχει παίξει σε ένα δίσκο με τη Γεωργία Μηττάκη στις αρχές του στα 1959 το τραγούδι ‘Γρίβα σε θέλει ο Βασιλιάς’. Στα μέσα τις δεκαετίας του 1960 μετανάστευσαν στην Αμερική και επέστρεψαν τη δεκαετία του 1990 όταν πλέον δεν εξασκούσαν το επάγγελμα του μουσικού.

¹³¹ Χονδρός (2006:41).

¹³² Συνέντευξη Μίμη Οικονόμου. 26/10/12. Τρίκαλα.

Φωτογραφία Μίμη Οικονόμου. Πανηγύρι στα Στουρναραΐικα 1944. Κλαρίνο: Δημήτρης Φίλος ή Καραμήτσιος, δίπλα από τον Δημήτρη Φίλο κλαρίνο: Ηλίας Μπρουσιάκης, λαούτο: Δημοσθένης Βλαχαγγέλης.

Η άλλη μουσική οικογένεια του χωριού είναι αυτή του Φίλου,¹³³ ο παλαιότερος μουσικός ήταν ο Δημήτρης (1906-1951) που έπαιζε κλαρίνο και ήταν παντρεμένος με την Ελένη Πλακιά από το Κοτρώνι.

Τα παιδιά τους ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού και είναι ο Αλέκος (1932) κλαρινίστας ο οποίος σήμερα μένει στο Μουζάκι Καρδίτσας.

Ο Γιώργος (1936) λαουτιέρης, ο οποίος έχει δύο γιούς μουσικούς, τον Δημήτρη (1971) που παίζει κλαρίνο και ζει στα Στουρναραΐικα και τον Μίλτο (1973) που είναι λαϊκός τραγουδιστής και ζει στην Αθήνα.

Ο τρίτος γιός του Δημήτρη είναι ο Ηλίας ο οποίος δεν ήταν μουσικός αλλά σιδεράς και η κόρη του Ελένη είναι παντρεμένη με τον Αποστόλη Κασιάρα, κλαρινίστα από τα Γρεβενά.

Από τα Στουρναραΐικα κατάγεται και η μουσική οικογένεια Μπρουσιάκη,¹³⁴ οι οποίοι μετοίκησαν στα πεδινά του νομού τη δεκαετία του 1920. Η έρευνα φτάνει στον Ευάγγελο που έπαιζε κλαρίνο, ήταν γεννημένος κοντά στα 1905 και έμενε στο χωριό Πηγή.

¹³³ Συνέντευξη Δημήτρη Φίλου. 29/10/12. Τρίκαλα.

¹³⁴ Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

Ο άλλος μουσικός με το επώνυμο Μπρουσιάκης ήταν ο Ηλίας, σιδεράς, έπαιζε κλαρίνο και ήταν γεννημένος κοντά στα 1907. Οι τρεις γιοί του ασχολήθηκαν και συνέχισαν το επάγγελμα του μουσικού. Ήταν ο Γιώργος, παντρεμένος με την Φρειδερίκη Λάκη¹³⁵ ο οποίος έπαιζε κλαρίνο, ο Θανάσης που έπαιζε λαούτο και ο Δημήτρης που έπαιζε ακορντεόν. Και οι τρεις τους είναι γεννημένοι στα τέλη της δεκαετία του 1930.

Φωτογραφία Μίμη Οικονόμου. Χορός στη πλατεία στα Στουρναραΐικα 1961. Κλαρίνο: Αλέκος Φίλος, σαντούρι: Γιώργος Αθανασίου Γούλης.

Σημαντική μουσική προσωπικότητα για την περιοχή των Τρικάλων και της περιοχής της δυτικής Θεσσαλίας είναι ο τραγουδιστής Θανάσης Μανίκας από το χωριό Ρωποτό γεννημένος το 1954. Ασχολήθηκε με το τραγούδι από μεράκι χωρίς να έχει κάποια παράδοση με το επάγγελμα του μουσικού. Συνεργάστηκε με τους πιο διακεκριμένους μουσικούς και τραγουδιστές της περιοχής και όλης της Ελλάδας, όπως οι Κριτόλαος Ντούτσιας, Φούλιας Καραγιώργος, Δημήτρης Μπαρούτας, Μάκης Μπέκος, Γιάννης Βασιλόπουλος, Τάκης Καρναβάς, Λευτέρης Ζέρβας, Κώστας Πίτσος κ.α. Στην περιοχή των Τρικάλων συγκρότημα είχε με τους εξής κλαριντζήδες Δημήτρη Μπαρούτα, Νίκο Κατσίκα την περίοδο 1980-2000. Εδώ και μια δεκαετία συνεργάζεται σε τοπικό επίπεδο με τον κλαριντζή από το Ρίζωμα Ανδρέα Ζυγογιάννη και σε υπερτοπικό με τον κλαριντζή Κώστα Μπάο. Βασικοί συνεργάτες του είναι οι αρμονίστας Τριαντάφυλλος Αβράμ, οι κιθαρίστες Άρης Ντίνας, Γιώργος Παρασκευάς από

¹³⁵ Κατάγεται από την μουσική οικογένεια Λάκη.

τον Τύρναβο και ο ντράμερ Γρηγόρης Μπέτσιος . Ο Θανάσης Μανίκας ανήκει στη σχολή του δημοτικού τραγουδιού της δεκαετίας του 1970 που εκφράζεται δισκογραφικά από τις ερμηνείες του Τάκη Καρναβά, Γιάννης Κωνσταντίνου, Κώστα Σκαφίδα. Θεωρείται κορυφαίος τραγουδιστής όσο αφορά τις τραγουδιστικές και ρεπερτοριακές του δυνατότητες, χωρίς όμως να τυγχάνει μεγάλης αναγνωσιμότητας σε πανελλήνιο επίπεδο από το κοινό εξαιτίας του ότι επέλεξε να μην διευρύνει το δίκτυο του εκτός της ευρύτερης περιοχής.

Φωτογραφία Δημήτρη Καραθανάση. Γάμος στα Τρίκαλα. 1993. Κλαρίνο: Δημήτρης Μπαρούτας, Τραγούδι: Θανάσης Μανίκας.

Τα αδέρφια Μπιτέλη¹³⁶ καταγόταν από το χωριό Ρωποτό, ο Βαγγέλης (1906-1935) έπαιζε κλαρίνο, ο Νίκος (1928-2011) έπαιζε βιολί, ο Γιώργος (;) έπαιζε ακορντεόν/αρμόνιο και βασικός συνεργάτης του αδελφού του Νίκου μέχρι τη δεκαετία του 1980. Κανένα μέλος της οικογένειας, ούτε και συγγενικό πρόσωπο δεν είχε σχέση με το επάγγελμα του μουσικού και με τη μουσική γενικότερα. Πρώτος ξεκίνησε να παίζει ο Βαγγέλης, ο Νίκος Μπιτέλης

¹³⁶ Συνέντευξη Νίκου Μπιτέλη. 10/9/2010. Τρίκαλα.

αναφέρει τα εξής. «Περνούσαν τότες τσιγγάνοι, αυτοί έρχονταν με τα μαϊμούλια ξέρω γω, καθόταν έπλεκαν καλάθια, σίτες, που τα λέμε κόσκινα, έμεναν στην εκκλησία, έρχονταν γνωρίζαν με τον πατέρα μ'. Ένας απ' αυτούς είχε κλαρίνο, ένα κλαρίνο και τον λέει: παρ' το Μπαρμπατάσο το κλαρίνο. Τι να το κάνω λέει ο πατέρας το κλαρίνο, δεν το θέλω, δεν μου χρειάζεται. Εσύ τραγουδάς λέει, άφτο να το θες. Όχι λέει, δεν το θέλω, δεν μου χρειάζεται. Και τον επίμεινε, τον επίμεινε α που λες τον πατέρα μου και τον έδωσε μια οκά γκάζι, το πετρέλαιο το λέγαν γκάζι τότες και το πήρε, και μάλιστα δεν είχε το ντο, δεν ήταν κλειδί ήταν βουζί που το λεν , ένα βουζί έτσι δηλαδή έμπαινε το δάχλο απάν' και το 'κλεινε, εξείχε, ντο βέβαια Γαλλικό καλό». Ο Βαγγέλης έφυγε στρατιώτης στην Κομοτηνή, εκεί συναντήθηκε με άλλους μουσικούς και γνώρισε πράγματα για το κλαρίνο. Τελειώνοντας την θητεία έμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα στην Κομοτηνή εργαζόμενος σαν κλαρινίστας σε ένα κέντρο διασκέδασης της εποχής με 'αλά τούρκα' ρεπερτόριο. Γυρνώντας ο Βαγγέλης στο Ρωποτό αφού, επηρέασε τον αδελφό του Νίκο και ξεκινά σε ηλικία έξι ετών να παίζει λαούτο, κλαρίνο και αργότερα ασχολείται με το βιολί μέχρι που πάει στρατιώτης. Εκεί μαθαίνει τεχνικές στο κλασικό βιολί και έχει την πρώτη του επαφή με το πεντάγραμμο βοηθούμενος από άλλους μουσικούς. Επιστρέφοντας στα Τρίκαλα ασχολείται με την ελαφρό αστικό ρεπερτόριο της εποχής (Αττίκ, Γούναρη), με το λαϊκό και κατεξοχήν δημοτικό ρεπερτόριο της εποχής. Συνεργάστηκε με όλους τους λαϊκούς μουσικούς του δημοτικού ρεπερτορίου της περιοχής, συγκεκριμένα με τους κλαριντζήδες Αλέκο Φιλίππου, Κυριάκο Κωστούλα, Φούλια Καραγιώργο, Νίκο Σιαφλιάκη, Κριτόλαο Ντούτσια, Νίκο Καλαμπάκα, Νίκο Κατσίκα κ.α. Με τον γαρδικιώτη κλαριντζή Σωτήρη Σγούρο είχε για πάνω από δεκαπέντε χρόνια μόνιμο συγκρότημα. Στα τέλη τις δεκαετίας του 1960, υπογράφουν σύμβαση αορίστου χρόνου με τον Δήμο Τρικκαίων ως μόνιμοι μουσικοί του χορευτικού τμήματος του Δήμου.

Εκτός από τις δημοτικές κομπανίες συνεργάστηκε με όλους τους τύπους ορχήστρας που υπήρχε στην πόλη των Τρικάλων, όπως λαϊκού, ελαφρού και ξένου ρεπερτορίου την περίοδο 1950-1970. Έχει δισκογραφία με πολλούς από τούς παραπάνω δημοτικούς μουσικούς και εμφανίσεις σε όλα τα κέντρα διασκέδασης από τα μέσα του 1950 μέχρι και τα τέλη του 1980 καθώς και στα χορευτικά συγκροτήματα του νομού. Ως πολυπράγμων μουσικός που γνώριζε κλίμακες, μουσικούς δρόμους, σημειογραφία ακόμα και τεχνική απάνω σε άλλα όργανα (κλαρίνο, λαούτο και κιθάρα) υπήρξε δάσκαλος για όλους σχεδόν τους μουσικούς της περιοχής, όπως και οι ίδιοι αναφέρουν. Οι πιο διακεκριμένοι από τους μαθητές του ήταν οι κλαριντζήδες, Κώστας Ζέρβας, Πάνος Πλακιάς, Κώστας Μπάος, Αποστόλης Πεξομάτης (Μετσοβίτης), Ανδρέας Ζυγογιάνης. Βιολιστές οι Βασίλης Έξαρχος, Ζήσης Κασιάρας, Γιώργος Ζέρβας. Οι κιθαρίστες Βαγγέλης Φιλίππου, Θανάσης Πλακιάς, Άρης Ντίνας.

Ο Νίκος Μπιτέλης αποτελεί για τα Τρίκαλα, σύμφωνα με την πλειοψηφία των δημοτικών μουσικών, τον πιο καταρτισμένο και μελετημένο μουσικό και κάτοχο μεγάλου όγκο πληροφοριών όσο αφορά την μουσική και το ρεπερτόριο απ' τα τέλη της δεκαετίας του 1940, μέχρι τα τέλη δεκαετίας 1990, όπου και εγκατέλειψε τις καλλιτεχνικές του εμφανίσεις.

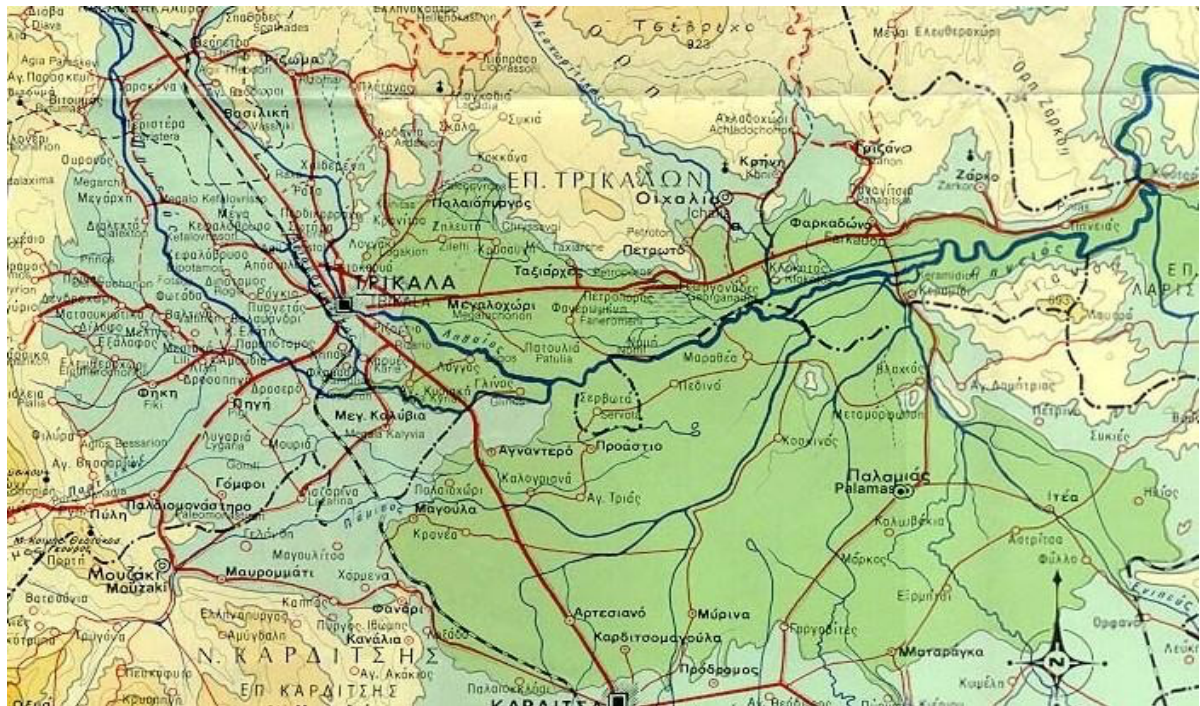
Φωτογραφία Γιώργου Καλαμπάκα. Πανηγύρι στο Λόγγο. 1969. Βιολί: Νίκος Μπιτέλης, φωνή: Γιάννης Ζάχος, λαουτοκιθάρα/φωνή: Βασίλης Παπαϊωάννου, φωνή: Παλιούρινα, αρμόνιο: Γιώργος Μπιτέλης, κλαρίνο: Νίκος Καλαμπάκας.

3. Κάμπος – Καραγκούνηδες

Στη νοτιοανατολική πλευρά του νομού συναντάμε τον τρικαλινό κάμπο που συνορεύει με τους νομούς Λάρισσας και Καρδίτσας και αποτελεί κομμάτι του κάμπου της Θεσσαλίας. Εκεί λοιπόν είναι η πόλη των Τρικάλων πρωτεύουσα και διοικητικό κέντρο του νομού που περιτριγυρίζεται σε ακτίνα 25 χιλιομέτρων κατά μέγιστο από πλήθος χωριών. Την έρευνα απασχολούν κυρίως τα χωριά όπου ήταν και το πεδίο δράσης των μουσικών και των δικτύων σε σχέση με την πόλη. Δεν παύει όμως η πόλη να αποτελεί τον τόπο συγκέντρωσης, ανταλλαγής πληροφοριών, κοινωνικής δικτύωσης και επικοινωνίας της μουσικής κοινότητας μεταξύ της, με γειτονικές και με το πελατειακό κοινό.

Τα χωριά αυτά είναι, ξεκινώντας από τα σύνορα με το νομό Λαρίσης και φτάνοντας στην Καλαμπάκα, Πηνειάδα (Ζάρκο Μαρί), Κεραμίδι, Ζάκρο, Κλοκοτός, Φαρκαδώνα (Τσιότι), Παναγίτσα (Τσιοτούλι), Αχλαδοχώρι (Βόργιανη), Γριζάνο, Κρήνη (Βοστίδι), Οιχαλία (Νεοχώρι), Πετρωτό (Μπάγια), Γεωργανάδες, Νομή, Φανερωμένη (Κουρμπαλί), Πατουλιά, Σερβωτά, Ταξιάρχες (Κριτσίνι), Μεγαλοχώρι (Μπουχούνιστα), Γλίνος, Λόγγος, Ριζαρειό, Χρυσαιγή (Τουρναβοί), Ζηλευτή (Ζούλιανη), Κρινίτσα, Λογγάκι, Λεπτοκαρυά (Σελίμογλου), Ράξα, Ρίζωμα (Σκλάτενα), Σωτήρα, Χαιδεμένη (Τολπίτσα), Πλάτανος (Βάνια), Αρδάνι, Βασιλική (Βοεβόδα), Άγιοι Θεόδωροι, Θεόπετρα (Κουβέλτσι).

Από την Καλαμπάκα μέχρι την Πύλη και τα σύνορα με την Καρδίτσα έχουμε τα εξής χωριά Σαρακήνα, Αγία Παρασκευή, Βιτουμάς (Μετόχι) , Περιστέρα (Τσάσι), Καλονέρι (Νικλίτσι), Ουρανός, Μεγάρχη, Γενέσι, Πρόδρομος, Γοργογύρι, Ξυλοπάροικο, Φιλύρα (Λεσιανά), Πιαλεία (Λεπενίτσα), Πρίνος (Τόσκεσι), Διαλεχτό (Διάλεσι), Δίλοφο (Μπλιτσαϊκά), Εξάλοφος (Κωσταρελαϊκά), Φήκη (Βαρμπόπη), Ελευθεροχώρι (Βακούφι), Δροσοπηγή, Λιλή, Αμμουδιά (Ζγκάρι), Βαλτινό (Βαλτσινό), Δενδροχώρι (Παπαράντζα), Μελίγος, Φωτάδα (Τσάρα), Βαλομάνδρι, Παραπόταμος (Τσιαγαλί), Πυργετός, Πύργος, Λυγαριά (Γορζί), Μουριά (Μικρή Πουλιάνα), Πηγή (Πουλιάνα), Δροσερό (Στεφανοσαίοι), Φλαμούλι, Καρυές, Αγία Κυριακή, Διπόταμος (Λέσταινο), Μεγάλο Κεφαλόβρυσο (Μέρτσι), Μικρό Κεφαλόβρυσο (Μικρό Μέρτσι), Ρόγγια και Άγιοι Απόστολοι (Ζαπτσαίος), Μεγάλα Καλύβια, Λαζαρίνα, Γόμφοι (Ραψίστα).

Χάρτης νομού Τρικάλων. Περιοχή του Κάμπου.

Τα παραπάνω χωριά, ιδίως στα σύνορα με το νομό Καρδίτσας κατοικούνται από Καραγκούνηδες¹³⁷ ενώ στα υπόλοιπα παρατηρούνται πληθυσμοί και από άλλες εθνοτοπικές ομάδες. Οι καραγκούνηδες και γενικότερα οι κάτοικοι του κάμπου ασχολούνται¹³⁸ με την γεωργία και την κτηνοτροφία και μόνο στην πόλη πριν την δεκαετία του 1990 με άλλα επαγγέλματα (τεχνίτες, δημόσιοι υπάλληλοι κ.α.) Παρά το γεγονός ότι ο πληθυσμός και τα χωριά είναι υπερδιπλάσια αριθμητικά των άλλων τριών περιοχών του νομού δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές στα δίκτυα της περιοχής. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα κοινό μουσικό δίκτυο με κάποιες μικρές αλλαγές ανάλογα με το ποια μουσική οικογένεια έμενε στο κάθε χωριό στη διάρκεια όλων των περιόδων που πραγματεύεται η έρευνα: Α. από το 1930 έως το 1960 Β. από το 1960 έως το 1980 και Γ. από το 1980 μέχρι σήμερα.

Εισροές μουσικών από τα δίκτυα των Βλάχων παρατηρούνται τους χειμερινούς μήνες την πρώτη και περισσότερο τη δεύτερη περίοδο εξαιτίας του ότι στον κάμπο ξεχειμάζαν τα κοπάδια τους οι Βλάχοι. Κατά την τρίτη περίοδο ο κάμπος έχει προσμίξεις πληθυσμιακές από όλες τις περιοχές του νομού με αποτέλεσμα να υπάρχει στην περίπτωση αυτή ένα κοινό δίκτυο από ολό το νομό για τα καμποχώρια. Ο λόγος που έχουμε στον κάμπο ένα κοινό δίκτυο είναι ότι οι μετακινήσεις των μουσικών ήταν πολύ πιο εύκολες σε σχέση με τα ορεινά.

¹³⁷ Αρσενίου Λάζαρος, 1988. Κοινωνικές ομάδες στον Νομό Τρικάλων. Τρικαλινά. τ. 8. Φ.Ι.ΛΟ.Σ.Τρίκαλα.

¹³⁸ Κλιάφα Μαρούλα. 1981. Θεσσαλία 1881-1981 «Εκατό Χρόνια Ζωή». Κέδρος. Αθήνα.

Οι οικογένειες μουσικών που συνθέτουν το δίκτυο του κάμπου τις δύο περιόδους (1930-1960) και (1960-1980) είναι οι οικογένειες Ντούτσια, Καραγιώργου, Λάκη, Μπαρούτα, Ζυγογιάννη, Μάκα, Καλαμπάκα, Μίχου, Κουφοδημόπουλου, Σαφλιάκη, Μπαντή, Φιλλίπου, Τζιμούρτου καθώς και ο κλαριντζής Ευάγγελος Μπρουσιάκης 'Παρδάλης'. Στη πόλη των Τρικάλων έμεναν επίσης αρκετοί μουσικοί της οικογένειας Λαβίδα που στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Αθήνα. Στα Τρίκαλα ήταν επίσης ο Σαντουριέρης Γιώργος Αθανασίου 'Γούλης', καθώς και ο δεξιότεχνης και πρακτικός δάσκαλος, κατά κοινή ομολογία της μουσικής κοινότητας της περιοχής για 40 και πλέον χρόνια Νίκος Μπιτέλης. Τη δεκαετία του 1960 προστίθενται οι οικογένειες Κιτσόπουλου, Πλακιά από το Μουζάκι. Οι ιδιαίτερα δεξιότεχνες τραγουδιστές Βασίλης Παπαϊωάννου από την Μαγούλα Καρδίτσας, Γιάννης Ζάχος από τα Τρίκαλα, Γιάννης Γκουζιώτης και Γιώργος Γκίκας.

Τη δεκαετία του 1970 και μετά, οι τραγουδιστές που κυριαρχούν στην περιοχή του κάμπου είναι ο Νίκος Κουφοδημόπουλος, ο Θανάσης Μανίκας, ο Γιάννης Ζάχος και ο Γιάννης Γκουζιώτης. Συνεργάστηκαν με τα μεγάλα ονόματα της Αθήνας κατά τις δεκαετίες 1970-1990. Καταγράφονται επίσης οι τραγουδιστές που κατάγονται και έδρασαν στον κάμπο, Αποστόλης Γκολίτος, Τάκης Βλάστος και Παναγιώτης Ζωσιμάς από το Καστράκι Καλαμπάκας. Ας δούμε όμως αναλυτικά την κάθε οικογένεια και τα μέλη της ξεχωριστά.

Η μεγαλύτερη μουσική οικογένεια στον κάμπο των Τρικάλων είναι η μουσική οικογένεια Ντούτσια. Η πρώτη γενιά αποτελείται από τα τρία αδέρφια, τον Προκόπη που έπαιζε βιολί και έμενε στο χωριό Άγιοι Απόστολοι, τον Γιώργο που έπαιζε λαούτο και έμενε στο χωριό Βασιλική και τον Βαγγέλη που έπαιζε λαούτο και έμενε στο Διαλεχτό, γεννημένοι όλοι τους κοντά στα 1870-1880. Ο Βαγγέλης άλλαξε το επίθετο του από Ντούτσιας σε Λάκης.¹³⁹ Κύρια απασχόληση¹⁴⁰ τους ήταν η μουσική, ενώ παράλληλα, αν και αυτό αφορά στην πρώτη γενιά της οικογένειας, ήταν και σιδηρουργοί. Για τους πιο παλιούς δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες, ούτε για την ακριβή ημερομηνία γέννησης, ούτε για την καταγωγή τους. Επικρατέστερη ωστόσο εκδοχή, σύμφωνα με τα λεγόμενα των εν ζωή απογόνων είναι πως ο πατέρας των Προκόπη, Γιώργου και Βαγγέλη ονομαζόταν Νικόλαος έπαιζε βιολί και έμενε στο χωριό Άγιοι Απόστολοι. Το επάγγελμα του μουσικού το συνέχισε η δεύτερη και η τρίτη

¹³⁹ Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

¹⁴⁰ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

γενιά. Ας δούμε όμως λεπτομερέστερα την πορεία του γενεαλογικού δένδρου της οικογένειας Ντούτσια.

Φωτογραφία Γιώργου Καλαμπάκα. Γάμος στη Ζηλευτή 1960. Βιολί: Θανάσης Ντούτσιας, κλαρίνο: Νίκος Καλαμπάκας, ακορντεόν: Γιώργος Καλαμπάκας.

Παιδιά του Προκόπη ήταν οι Θανάσης, Νίκος, Αλέξανδρος και Βαγγέλης. Ο Θανάσης¹⁴¹ (1906-1972) έπαιζε βιολί. Αφού παντρεύτηκε, έζησε για 15 χρόνια στο χωριό Κανάλια Καρδίτσας και συνεργάστηκε με τοπικούς μουσικούς της περιοχής. Το 1944 εγκαταστάθηκε μόνιμα με την οικογένεια του στο χωριό Ριζαριό Τρικάλων, παιδιά του είναι.

Ο Κριτόλαος (1935-2005) που έπαιζε κλαρίνο και έμενε στο Ριζαρειό. Την δεκαετία του 1970 δούλευε στην Αθήνα σε κέντρα διασκέδασης δημοτικής μουσικής και συνεργάστηκε με τους Τ. Καρναβά, Δ. Ζάχο κ.ά. Το ύφος παιξίματός του δεν είχε ιδιαίτερη σχέση με το τοπικό ύφος αλλά περισσότερο με το πανελλήνιο της εποχής 1960-1970. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για αυτό το ύφος στο κλαρίνο είναι ο κλαρινίστας και συνθέτης Γιάννης Βασιλόπουλος που δισκογραφεί από το 1950 με όλους σχεδόν τους γνωστούς και καταξιωμένους τραγουδιστές της εποχής. Ο καινοτόμος τρόπος παιξίματος και το εκτελεστικό του ύφος αποτελούν σχολή στο κλαρίνο και επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη του οργάνου στην Ελλάδα. Ο Κριτόλαος Ντούτσιας πέρα από τοπικούς τραγουδιστές, ήταν το κλαρίνο που

¹⁴¹ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

συνόδευε τους τραγουδιστές και τις τραγουδίστριες των Αθηνών σε πανηγύρια στα Τρίκαλα και την Καρδίτσα από το 1970 έως τα τέλη του 1980.

Η Βασιλική Ντούτσια (1935) είναι το δεύτερο παιδί του Θανάση και είναι παντρεμένη με τον τραγουδιστή Γιώργο Γκίκα από το Γερακάρι.

Ο Κώστας Ντούτσιας (1940) τρίτος κατά σειρά παίζει ακορντεόν/αρμόνιο, από την δεκαετία του 1960 μένει και εργάζεται στην Αθήνα. Εκεί συνεργάστηκε με όλα τα μεγάλα ονόματα του δημοτικού και λαϊκού τραγουδιού, όπως οι Κώστας Σκαφίδας, Τασία Βέρα, Πέτρος Αναγνωστάκης, Πάνος Γαβαλάς, Μανώλης Αγγελόπουλος κ.ά.

Τελευταίος κατά σειρά είναι ο Γιώργος Ντούτσιας (1945) κιθαρίστας, που σήμερα έχει αποσυρθεί από το επάγγελμα του μουσικού και έχει το καφενείο μουσικών στα Τρίκαλα. Από το 1965 έζησε και εργάστηκε στην Αθήνα. Μουσικός με μεγάλη δισκογραφική πορεία και συνεργασίες με τους πιο καταξιωμένους μουσικούς και τραγουδιστές της περιόδου 1960-1980 όπως Α. Τσαούση, Δ. Ζάχο, Φ. Πυργάκη, Σ. Κολλητήρη, Μ. Μπέκο, Γ. Βασιλόπουλο, Γ. Μάγκα, Γ. Σαλέα, Α. Αβράμη, Α. Μόσχο κ.ά. Ο Γιώργος Ντούτσιας είναι ο πρώτος που έφερε και έπαιξε ηλεκτρική κιθάρα στα Τρίκαλα και ο μοναδικός μουσικός της γενιάς του που ασχολήθηκε μόνο με την κιθάρα σε αντίθεση με τους υπολοίπους που μεταπήδησαν από το λαούτο στην κιθάρα. *«Το 1958 ήμουν ο πρώτος που έπαιξε κλασική κιθάρα, μου την είχε στείλει ένας συγγενής από την Αθήνα, τότε πρωτοέπαιξε κιθάρα σε κομπανία με κλαρίνα στα Τρίκαλα. (...) Το 1966 έφερα την πρώτη ηλεκτρική κιθάρα, μάρκα Eko και ο πρώτος ενισχυτής τρανζίστορ μάρκα Farfisa 40watts. (...) Όταν υπηρετούσα στρατιώτης στην Αθήνα ότι έπαιραν ηλεκτρική κιθάρα τα δημοτικά συγκροτήματα, και αυτό έκανα και γώ».*¹⁴²

Παιδιά του Προκόπη Ντούτσια¹⁴³ ήταν οι παρακάτω μουσικοί.

Ο Νίκος (1903-1966), έπαιξε κλαρίνο και έμενε στο χωριό Άγιοι Απόστολοι. Είχε γιο τον Θόδωρο (1928-1995) που ήταν λαουτιέρης και παντρεμένος με την Κούλα Πλακιά.¹⁴⁴ Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησε ο Νίκος Ντούτσιας (1955), γιος του Θόδωρου, που παίζει ντραμς και ζει στην Πύλη.

Ο Βαγγέλης Ντούτσιας (1910-1976) έπαιξε κλαρίνο έμενε στο χωριό Άγιοι Απόστολοι και ήταν παντρεμένος με την Ευαγγελία Στεργίου.¹⁴⁵

¹⁴² Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

¹⁴³ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

¹⁴⁴ Της μουσικής οικογένειας Πλακιά από τη Δεσκάτη Γρεβενών.

¹⁴⁵ Της μουσικής οικογένειας Στεργίου από τη Μεγάραχη Τρικάλων.

Ο Αλέξανδρος Ντούτσιας (1912- 1974) έπαιζε λαούτο και μετανάστευσε στην Αυστραλία.

Παιδιά του Γιώργου Ντούτσια που έμενε στο χωριό Βασιλική ήταν ο Δημήτρης, η Φανή, ο Νέστορας, ο Κώστας γνωστός με το προσωνύμιο ‘Σαμαράς’ και ο Αχιλλέας.¹⁴⁶

Ο Δημήτρης (1911-1981) έπαιζε βιολί, ζούσε στη Λάρισα και ήταν παντρεμένος με την Ευαγγελία Γιαννιώτη¹⁴⁷, γιους τον ήταν ο Λευτέρης και ο Γιώργος. Ο Δημήτρης Ντούτσιας ήταν απ’ τους φημισμένους μουσικούς στην περιοχή της Θεσσαλίας και συνεργάστηκε με όλους σχεδόν τους μουσικούς της περιοχής. Σταθμός στην καριέρα του ήταν η δεκαετής συνεργασία με τον γνωστό κλαρινίστα Βάϊο Μαλιάρα από τον Πυργετό της Λάρισας. Συμμετέχει σε δισκούς της Columbia με τον Θεοχάρη Παντίδη στα 1951 και τον Βάϊο Μαλλιάρη την ίδια εποχή.

Ο Λευτέρης (1940-2007) ήταν ο πρώτος γιος του Δημήτρη Ντούτσια. Εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα τη δεκαετία του 1960 και δούλεψε με λαϊκές ορχήστρες και τους Πέτρο Αναγνω-στάκη, Νίκο Ξανθόπουλο, Ρίτα Σακελαρίου κ.ά. Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησε και ο γιος του Σπύρος (1977) ο οποίος είναι ντράμερ σε λαϊκές ορχήστρες.

Ο δεύτερος γιος του Δημήτρη, ο Γιώργος δεν ήταν επαγγελματίας μουσικός, αλλά τα δύο παιδιά του ακολούθησαν την μουσική ως επάγγελμα. Ο Δημήτρης (1957) λαϊκός τραγουδιστής και ο Παρασκευάς (1963) λαϊκός κιθαρίστας. Δραστηριοποιήθηκαν στην Αθήνα ως μουσικοί ενώ παράλληλα συμμετέχουν στην δισκογραφία.

Η Φανή (1916-2007), το δεύτερο παιδί του Γιώργου Ντούτσια, ήταν παντρεμένη με τον λαουτιέρη Ευάγγελο Καλαμπάκα.¹⁴⁸

Ο Νέστορας¹⁴⁹ (1918-1990) ήταν ο δεύτερος γιος του Γιώργου, έπαιζε κλαρίνο και ζούσε στο χωριό Βασιλική. Ήταν παντρεμένος με γυναίκα από μουσική οικογένεια της Καρδίτσας. Οι δύο γιοι τους έγιναν μουσικοί και η κόρη τους παντρεύτηκε μουσικό. Συγκεκριμένα, ο Αποστόλης (1950) που έπαιζε κλαρίνο και ζει στη Γερμανία, ο Γιώργος (1953) που έπαιζε ακορντεόν και ζει στο χωριό Βασιλική. Τέλος η Δήμητρα (1948) που παντρεύτηκε τον κλαρινίστα Δημήτρη Μάκα και μένουν στο χωριό Βασιλική. Να

¹⁴⁶ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

¹⁴⁷ Αδελφή του Θανάση Γιαννιώτη τραγουδιστή/λαουτιέρη από την Καλαμπάκα.

¹⁴⁸ Συνέντευξη Γιώργου Καλαμπάκα. 25/9/2012. Βαλτινό Τρικάλων.

¹⁴⁹ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

σημειώσουμε¹⁵⁰ ότι η κόρη του Νέστορα Ντούτσια, Δήμητρα είναι παιδί που απέκτησε από τον πρώτο του γάμο με την Στεργιανή Ζυγογιάννη, των Ζυγογιαννέων που έμεναν στο χωριό Αρδάνι.

Ο τρίτος γιος του Γιώργου Ντούτσια ήταν ο Κώστας¹⁵¹ (1920-1989), γνωστός με το προσωνύμιο ‘Σαμαράς’ ο οποίος έπαιζε λαούτο και έμενε στο χωριό Βασιλική.

Τελευταίος γιός του Γιώργου ήταν ο βιολιστής Αχιλλέας (1922-1987).¹⁵² Παντρεύτηκε και εγκαταστάθηκε στο χωριό Κόρδα Καρδίτσας. Τα παιδιά του ασχολήθηκαν με το επάγγελμα του μουσικού. Ήταν ο Θανάσης (1942) που έπαιζε κλαρίνο, ο Θόδωρος (1945) που έπαιζε βιολί και ο Ζήσης (1950) που έπαιζε ακορντεόν. Ο γιος του Θόδωρου ο Δημήτρης (1970), ακολούθησε το επάγγελμα του μουσικού. Παίζει ντραμς και ζει στο χωριό Κόρδα Καρδίτσας.

Ο τρίτος και τελευταίος της πρώτης γενιάς της μουσικής οικογένειας Ντούτσια είναι ο Βαγγέλης¹⁵³ που έμενε στο χωριό Διαλεχτό και άλλαξε το επίθετο του σε Λάκης. Παιδιά του Βαγγέλη ήταν ο Αποστόλης, ο Νικόλας και ο Γιώργος, που από Ντούτσιας πλέον ονομάζονται Λάκης.

Ο Αποστόλης (1910-1978) έπαιζε κλαρίνο, ήταν παντρεμένος με την Μαρία Καραγιώργου¹⁵⁴ και έμενε στο χωριό Διαλεχτό. Απέκτησαν δύο παιδιά τον Χριστόφορο και τη Φρειδερίκη. Ο γιος τους Χριστόφορος (1944) παίζει ακορντεόν και αρμόνιο και ζει στο χωριό Διαλεχτό. Η κόρη τους Φρειδερίκη (1947) παντρεύτηκε τον κλαρινίστα Γιώργο Μπρουσάκη.

Ο Νικόλας (1912-1989), δεύτερος γιος του Βαγγέλη, έπαιζε κλαρίνο και έμενε στο χωριό Διαλεχτό. Οι δύο γιοί του είναι μουσικοί και μένουν στα Τρίκαλα. Ο Δημήτρης (1945) παίζει κλαρίνο και ο Κώστας (1951) παίζει ακορντεόν/αρμόνιο και δραστηριοποιήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας. Έχουν δισκοπωλείο στα Τρίκαλα με την επωνυμία ‘Μουσικός Οίκος Λάκη’, πέρα από την μεγάλη συλλογή δημοτικών τραγουδιών σε (δίσκους βινυλίου, κασέτες, ηλεκτρονικούς δίσκους) της δεκαετίας του 1960 ως και σήμερα κατέχει μεγάλο αριθμό ζωντανών ηχογραφήσεων που έκανε ο ίδιος. Η συντριπτική πλειοψηφία οργανοπαιχτών και τραγουδιστών που δραστηριοποιήθηκαν από την δεκαετία του 1970 ως και σήμερα έχουν ηχογραφήσει στον ‘Μουσικό Οίκο Λάκη’.

¹⁵⁰ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

¹⁵¹ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

¹⁵² Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

¹⁵³ Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

¹⁵⁴ Της μουσικής οικογένειας Καραγιώργου από το χωριό Μεγάλο Κεφαλόβρυσο.

Κόρη του Νικολάου Λάκη είναι η Ζωή (1948), παντρεμένη με τον κλαρινίστα Δημήτρη Μπαρούτα από το Δενδροχώρι.

Ο Γιώργος¹⁵⁵ (1915-1982), ο τρίτος και τελευταίος γιος του Βαγγέλη, έπαιζε λαούτο, έμενε στο χωριό Διαλεχτό και είχε τα εξής παιδιά.

Τον Βαγγέλη (1937-1999) λαουτιέρη/τραγουδιστή. Τον Στέφανο (1940), που έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με γόνο της μουσικής οικογένειας Μίχου από την Μεγάρχη. Τον Φώτη (1946-2000) που έπαιζε ακορντεόν.

Τελευταία κατά σειρά από τα παιδιά του Γιώργου Ε. Λάκη ήταν η Δήμητρα (1948) η οποία είναι παντρεμένη με τον κλαρινίστα Αντώνη Παρασκευά από τη Δεσκάτη Γρεβενών.

Φωτογραφία Φούλια Καραγιώργου. Γάμος στο Διαλεχτό 1965. Αριστερά πάνω: Φώτης Λάκης: ακορντεονίστας, γαμπρός: Ευάγγελος Λάκης λαουτιέρης, Κώστας Λάκης: ακορντεόν. Αριστερά κάτω: Φούλιας Καραγιώργος: κλαρίνο, Μιχάλης Καραγιώργος: ακορντεόν, Δημοσθένης Παρασκευάς: λαούτο, Μίλτος Παρασκευάς: βιολί.

Μουσική οικογένεια στην περιοχή με το όνομα Ντούτσιας, πέρα από την οικογένεια που είδαμε παραπάνω, υπήρχε στο χωριό Μικρό Κεφαλόβρυσο. Δεν γνωρίζει κανείς απ' τις δύο πλευρές, τον βαθμό συγγένειας που έχουν αλλά και οι δύο την επιβεβαιώνουν. Ο Σωτήρης¹⁵⁶ (1903-1936) ήταν ο παλαιότερος μουσικός στον οποίο οδηγήθηκε η έρευνα για την οικογένεια αυτή. Ήταν σιδεράς και δεν έπαιζε όργανο. Ήταν παντρεμένος με την Μαρία

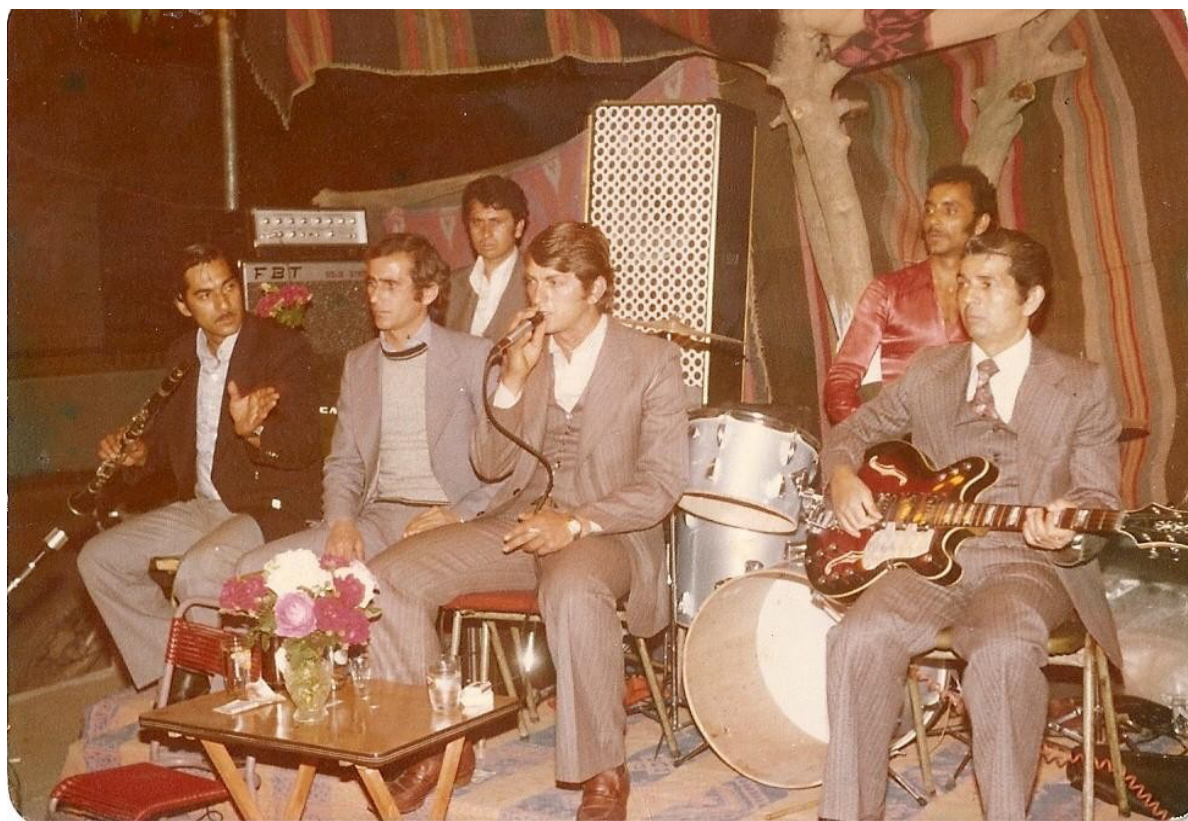
¹⁵⁵ Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

¹⁵⁶ Συνέντευξη Φώτη Ντούτσια. 10/9/2011. Μεγαλοχώρι Τρικάλων.

Ζυγογιάννη από το χωριό Πλάτανος και είχαν τα εξής παιδιά που ήταν μουσικοί. Τον Βασίλη (1929-1977) που έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με τη Κυριακή Πόχου,¹⁵⁷ τον Βάϊο (1932-2006) που έπαιζε λαούτο, παντρεύτηκε και έμενε στο χωριό Φωτάδα και τον Χρήστο (1934-2000) που έπαιζε λαούτο και έμενε στα Τρίκαλα.

Μόνο τα παιδιά του Βασίλη ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού. Είναι ο Φώτης (1946) που παίζει ακορντεόν και αρμόνιο και έχει γιο τον Βασίλη (1969) ο οποίος παίζει και αυτός ακορντεόν και αρμόνιο και μένουν στο χωριό Μεγαλοχώρι.

Ο Δημήτρης (1953) δεύτερος γιος του Βασίλη, παίζει ακορντεόν, αρμόνιο και μένει στη Γερμανία και τέλος η Σωτηρία (1948) η οποία είναι παντρεμένη με τον κλαριντζή Φώτη Μάκα από τη Βασιλική και ζουν στη Γερμανία.

Φωτογραφία Φώτη Ντούτσια. Πεδινό Καρδίτσας. Πανηγύρι 1980. Κλαρίνο: Τζιμούρτος Δημήτρης, αρμόνιο: Φώτης Ντούτσιας, ντραμς: Πλακιάς Κώστας, λαουτοκιθάρα: Καραγιώργος Κώστας. Φωνές από αριστερά: Καμινιώτης Κώστας, Κυριάκος Κώστας.

Ο Σωτήρης Ντούτσιας πέθανε σε ηλικία 33 ετών και η γυναίκα του Μαρία Ζυγογιάννη παντρεύτηκε κατόπιν τον κλαριντζή Κώστα Μπαντή από το χωριό Γοργογύρι, με τον οποίο απέκτησε τη τραγουδίστρια Μαρία (1940) σύζυγο του κλαρινίστα Νίκου Λίτσιου. Το επαγγελματικό δίκτυο τους μετά τον θάνατο του Σωτήρη και το δεύτερο γάμο της μητέρας

¹⁵⁷ Κατάγεται από μουσική οικογένεια Πόχου από την Πορτή Καρδίτσας.

τους άλλαξε κατά πολύ, όσο αφορά τα παιδιά του Σωτήρη Ντούτσια και της Μαρίας Ζυγογιάννη, εξαιτίας των νέων συγγενών/συνεργατών που είχαν διαφορετικό δίκτυο.

Διαπιστώνουμε πολλές αλλαγές μελετώντας τις συγγενικές και τις επαγγελματικές σχέσεις ανάμεσα στις μουσικές οικογένειες. Να παρατηρήσουμε πως τα επαγγελματικά δίκτυα αναδιαμορφώνονται μέσα από αυτές τις διαφοροποιήσεις των συγγενικών σχέσεων σε ό,τι αφορά στις περιοχές που δραστηριοποιούνται αλλά και τους μουσικούς που απαρτίζουν τις κομπανίες.

Την μουσική οικογένεια Καλαμπάκα την συναντάμε στα χωριά Βαλτινό και Μικρό Κεφαλόβρυσο. Η πρώτη γενιά ασκούσε το επάγγελμα του σιδερά και του μουσικού παράλληλα. Αλλά ας δούμε όμως ποιοι ακριβώς ήταν.

Ο Ευάγγελος Καλαμπάκας¹⁵⁸ (1914-1983) ήταν σιδεράς και παντρεύτηκε την Φανή Ντούτσια από το χωριό Βασιλική, τα αδέρφια της οποίας ήταν επίσης μουσικοί. Εξαιτίας αυτού ασχολήθηκε με το επάγγελμα και ο γαμπρός τους Ευάγγελος Καλαμπάκας, αφού του έμαθαν λαούτο. Οι δύο γιοί τους ακολούθησαν το επάγγελμα του μουσικού. Ο Νίκος (1944) που παίζει κλαρίνο και ο Γιώργος (1947) που παίζει ακορντεόν και στη συνέχεια κιθάρα. Από τους απογόνους μόνο ο γιος του Νίκου, ο Κώστας (1970) συνέχισε το επάγγελμα των προγόνων του και παίζει ντραμς.

Ο Νίκος Καλαμπάκας ήταν ένα από τα καλά και φημισμένα κλαρίνα του νομού αλλά και της δυτικής Θεσσαλίας την περίοδο 1970-1990. Δεξιοτέχνης ως οργανοπαίχτης και ιδιαίτερα καινοτόμος ως επαγγελματίας, υιοθέτησε πρακτικές που εφαρμόζαν οι φίρμες της Αθήνας, όπως αφίσα, φωτογραφίες, καθιέρωση τραγουδιστή και τραγουδίστριας στο πάλκο, πρακτικές που τη δεκαετία του 1970 δεν ακολουθούσε η μουσική κοινότητα της περιοχής έως τότε. Συνεργάστηκε με τους δημοφιλέστερους τραγουδιστές εκείνης της περιόδου όπως τους Νίκο Κουφοδημόπουλο, Γιάννη Ζάχο, Γιάννη Γκουζιώτη, Αποστόλη Γκολίτο, Βασίλη Παπαϊωάννου κ.ά.

¹⁵⁸ Συνέντευξη Γιώργου Καλαμπάκα. 25/9/2012. Βαλτινό Τρικάλων.

Φωτογραφία Γιώργου Καλαμπάκα. Πανηγύρι στο Λόγγο 1963: Κιθάρα-φωνή: Γιώργος Καλαμπάκας, κλαρίνο: Νίκος Καλαμπάκας, αρμόνιο: Κώστας Καλαμπάκας.

Η άλλη οικογένεια Καλαμπάκα μουσικών βρίσκεται στο Μικρό Κεφαλόβρυσο αποτελείται από τους εξής.¹⁵⁹

Τον Ευάγγελο (1917-1978), έπαιζε λαούτο και είχε δύο γιούς μουσικούς τον Κώστα (1941) που παίζει ακορντεόν/αρμόνιο και τον Νίκο (1943) που παίζει κλαρίνο.

Αδέλφια του Ευάγγελου ήταν ο Αποστόλης (1919-1985) που έπαιζε κλαρίνο και ο Γιώργος (1922-1992) που έπαιζε επίσης κλαρίνο και έμενε στο χωριό Διπόταμος.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα των απογόνων της μουσικής οικογένειας Καλαμπάκα, πατέρας του Ευάγγελου, του Απόστολου και του Γιώργου ήταν ο Νίκος, έπαιζε κλαρίνο και ήταν γεννημένος στα τέλη του 1890.

Στο χωριό Βαλτινό συναντάμε την μουσική οικογένεια Μαντέλα. Ο παλαιότερος μουσικός της οικογένειας είναι ο λαουτιέρης Δημήτριος Μαντέλας¹⁶⁰ (1919-1993). Ήταν παντρεμένος με την αδελφή του πατέρα του ακορντεονίστα/αρμονίστα Γιάννη Γεωργίου (1951) από το Βαλτινό. Ο γιος του Δημήτρη Μαντέλα είναι ο Ηλίας (1944) που έπαιζε ακορντεόν/αρμόνιο και ζει στο Βαλτινό.

Ο Γιάννης Γεωργίου συνεργάστηκε για πάνω από τριάντα χρόνια με τον κλαριντζή από το Γαρδίκι Σωτήρη Σγούρο σαν μόνιμος μέλος (αρμόνιο, τραγούδι) του συγκροτήματός του και εδώ και δεκαπέντε περίπου χρόνια είναι μόνιμος συνεργάτης του τραγουδιστή

¹⁵⁹ Συνέντευξη Γιώργου Καλαμπάκα. 25/9/2012. Βαλτινό Τρικάλων.

¹⁶⁰ Συνέντευξη Γιάννη Γεωργίου. 25/9/2012. Βαλτινό Τρικάλων.

Ξενοφώντα Τσιούνη. Η μητέρα του Γιάννη Γεωργίου Αρετή, κατάγεται από τη μουσική οικογένεια Καμινιώτη από το χωριό Καλογριανά Καρδίτσας.

Πανηγύρι στο Βαλτινό 1987. Αρμόνιο: Ηλίας Μαντέλας, κλαρίνο: Δημήτρης Τζιμούρτος, ντραμς: Κώστας Καλαμπάκας, τραγούδι: Γιώργος Καλαμπάκας, κιθάρα: Βαγγέλης Νασσιόπουλος.

Στα χωριά Δενδροχώρι και Πρίνος υπήρχε η μουσική οικογένεια Μπαρούτα¹⁶¹. Σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσαν νεότερα μέλη της οικογένειας, ο παλαιότερος μουσικός ήταν ο Δημήτρης ο οποίος ήταν σιδηρουργός, έπαιζε βιολί και έμενε στο χωριό Μικρό Κεφαλόβρυσο. Είχε δύο γιους μουσικούς που έπαιζαν βιολί τον Χαράλαμπο (1890-1950) που έμενε στον Πρίνο και τον Γιώργο (1895- 1970) που πήγε γαμπρός στο Δενδροχώρι.

Ο Χαράλαμπος Μπαρούτας πήγε γαμπρός στο χωριό Πρίνος και είχε ένα γιο μουσικό τον Δημήτρη που έπαιζε λαούτο και ήταν γεννημένος στις αρχές του 1930. Ο Γιώργος εγκαταστάθηκε στο Δενδροχώρι αφού έγινε γαμπρός ενός μουσικού από το χωριό, του βιολιστή Νικόλα Γούτσιου. Οι πληροφορίες που έχουμε για την οικογένεια Γούτσιου είναι μηδαμινές. Τα μόνα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα είναι ότι ο Νικόλας Γούτσιος είχε γιο τον Κώστα που έπαιζε λαούτο και κόρη την Βασιλική που παντρεύτηκε τον Γιώργο Μπαρούτα και πέθανε το 1960.

Παιδιά του Γιώργου Μπαρούτα ήταν ο Ηρακλής (1933-2011) που έπαιζε βιολί, ο Χρήστος (1939-2009) και ο Δημήτρης (1945-2011) που έπαιζαν κλαρίνο. Επίσης η κόρη του Γιώργου Μπαρούτα Ευθυμία (1936), ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Βασίλη Λαβίδα .

¹⁶¹ Συνέντευξη Γεωργίας Τσιασιώτη. 07/08/2013.

Φωτογραφία Γιώργου Καλαμπάκα. Γάμος στο Βαλομάνδρι 1965. Βιολί: Ηρακλής Μπαρούτας, κλαρίνο: Δημήτρης Μάκας, ακορντεόν: Γιώργος Καλαμπάκας.

Εξέχουσα μουσική προσωπικότητα της μουσικής οικογένειας Μπαρούτα αλλά και όλης της δυτικής Θεσσαλίας ήταν Ο Δημήτρης Γ. Μπαρούτας ο οποίος ήταν παντρεμένος με την Ζωή Λάκη (1948). Ο γαμπρός και χρόνια συνεργάτης του Κώστας Λάκης αναφέρει τα εξής. «Ο Μπαρούτας ξεκίνησε με βιολί για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ο γαμπρός του που έπαιζε βιολί, ο Βασίλης ο Λαβίδας τον έστρεψε στο κλαρίνο.(...) Πρώτος δάσκαλος του Δημήτρη αναλαμβάνει ο πατέρας του γαμπρού του ο Θανάσης ο Λαβίδας ο παλιός και έπειτα ο αδερφός του γαμπρού του Αντώνης Λαβίδας. Μετά από τους Λαβιδαίους ο Μπαρούτας κάνει και κάποια μαθήματα με τον Βασίλη Σούκα στην Αθήνα».¹⁶² Τα εφόδια, το ταλέντο αλλά και η συστηματική μελέτη τον κάνει κλαριντζή με πολύ διευρυμένο ρεπερτόριο και προσωπική αισθητική στο παίξιμό του.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 μέχρι και το τέλος της ζωής του συνεργάστηκε με τους τρικαλινούς τραγουδιστές Γιώργο Γκίκα, Γιάννη Γκουζιώτη, Αποστόλη Γκολίτο, Γιάννη Ζάχο, Θανάση Γρηγορίου. Με τοπικούς τραγουδιστές από την Καρδίτσα τον Βασίλη Νταράλα, την Τζένη Ζέρβα, από την Λάρισα τον Γιώργο Παρασκευά, τον Γιώργο Πινακά, την Σούλα Δέλιου, αλλά και με τραγουδιστές πανελλήνιας εμβέλειας όπως οι Γιώργος Μπέκιος, Τάσος Κρυστάλλης, Νίκος Τρομάρας, Αντώνης Κυρίτσης, Γεωργία Παριανού κ.ά. Κατά τη δεκαετία του 1980 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 είχε συγκρότημα με τους τραγουδιστές Νίκο Κουφοδημόπουλο, για επτά χρόνια, Θανάση Μανίκα από το χωριό Ρωποτό για δέκα χρόνια, και Παναγιώτη Ζωσιμά για τρία χρόνια. Ο Δημήτρης Μπαρούτας ήταν από τα διακεκριμένα κλαρίνα της εποχής, συνδύαζε στο παίξιμο του υφολογικά στοιχεία του τοπικού ηχοχρώματος

¹⁶² Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

και νεωτερικά για την εποχή του στοιχεία ρεπερτορίου και τεχνικής, επηρεασμένος κυρίως από τους κλαριντζήδες Μάκη Μπέκο και Νίκο Γούβα.

Ο Μπαρούτας αν και έχει αφήσει αρκετό υλικό σε ζωντανές ηχογραφήσεις, ελάχιστες είναι οι παραγωγές σε τοπικές δισκογραφικές εταιρίες. Επίσης έχει πολλές εμφανίσεις σε εκδηλώσεις πολιτιστικών συλλόγων, σε νυχτερινά κέντρα διασκέδασης (κλαρινάδικα) αλλά και τηλεοπτικές εκπομπές ψυχαγωγικού χαρακτήρα με δημοτικά τραγούδια σε τοπικά κανάλια της Θεσσαλίας. Βασικοί μουσικοί συνεργάτες του ήταν, απ' τα μέσα τις δεκαετίας του 1970 και μετά, ο γαμπρός του Κώστας Λάκης ακορντεόν/πλήκτρα. Οι κιθαρίστες Σούλης Γκιουλέκας, Χρήστος Αδάμος και Θανάσης Πλακιάς από την Αύρα. Επίσης οι βιολιστές, Βασίλης Έξαρχος, Μίλτος Παρασκευάς και Λευτέρης Σχορτσιανίτης.

Η μουσική οικογένεια Καραγιώργου είναι απ' τις παλαιότερες της περιοχής και με διακεκριμένα μέλη.¹⁶³ Ο παλαιότερος της οικογένειας ήταν ο Κώστας ο οποίος ήρθε από το χωριό Κρασιά Ασπροποτάμου στο χωριό Μεγάλο Κεφαλόβρυσο, τόπο διαμονής των απογόνων μέχρι σήμερα. Οι δύο πρώτες γενιές έκαναν την δουλειά του σιδηρουργού και παράλληλα του οργανοπαίκτη. Ο Κώστας (1884-1934) έπαιζε βιολί, ήταν παντρεμένος με την Καλλιόπη Φιλίππου¹⁶⁴ και είχαν τρεις γιους μουσικούς και δύο κόρες παντρεμένες με μουσικούς.

Τον Σπύρο (1908-1972) που έπαιζε βιολί, τον Βασίλη (1910-1980) που έπαιζε κλαρίνο και τον Νίκο (1912-1975) που έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με την Σμαραγδή Μίχου.¹⁶⁵ Κόρες του Κώστα ήταν η Μαρία που ήταν παντρεμένη με τον κλαριντζή Απόστολο Λάκη και η Γιαννούλα που ήταν παντρεμένη με τον Νίκο Κουφοδημόπουλο από την Μεγάρχη, παππού του σύγχρονου τραγουδιστή Νίκου Κουφοδημόπουλου.

Μόνο τα παιδιά του Βασίλη από τους γιους της οικογένειας Καραγιώργου συνέχισαν το επάγγελμα του μουσικού και είναι οι εξής. Ο Κώστας (1931-2011) λαουτιέρης και μετέπειτα κιθαρίστας, ο Στέφανος γνωστός με το υποκοριστικό 'Φούλιας' (1940) που παίζει κλαρίνο, ο Μιχάλης (1946) που έπαιζε ακορντεόν αλλά αργότερα εγκατέλειψε το επάγγελμα και ο Θανάσης (1953-1974) έπαιζε λαούτο και τραγουδούσε, σε αλλά σε ηλικία εικοσιένα ετών όντας στρατιώτης στην Κύπρο έχασε την ζωή του με την εισβολή του Τουρκικού στρατού.

¹⁶³ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

¹⁶⁴ Κατάγεται από μουσική οικογένεια Φιλίππου από το Μουζάκι Καρδίτσας.

¹⁶⁵ Της μουσικής οικογένειας Μίχου από τη Μεγάρχη Τρικάλων.

Υπάρχουν κάποιες συγγένειες της οικογένειας Καραγιώργου για τις οποίες αρκετά στοιχεία παραμένουν αδιευκρίνιστα. Αναφέρονται όπως συλλέχθηκαν κατά την έρευνα. Η γυναίκα του Βασίλη Καραγιώργου,¹⁶⁶ η γυναίκα του βιολιστή Γιώργου Ζυγογιάννη¹⁶⁷ από το Ρίζωμα και η γυναίκα του λαουτιέρη Βαγγέλη Μίχου από το χωριό Μεγάρχη ήταν αδελφές και είχαν το επώνυμο Λάσκου. Σύμφωνα με την έρευνα η οικογένεια Λάσκου δεν ασχολούνταν με την μουσική αλλά με τη σιδηρουργία. Συγγένεια υπήρχε ανάμεσα στην οικογένεια Καραγιώργου και την οικογένεια Γιαννιώτη από την Καλαμπάκα, ο λαουτιέρης/τραγουδιστής Θανάσης Γιαννιώτης και ο κλαριντζής Φούλιας Καραγιώργος ήταν δεύτερα ξαδέλφια. Να σημειώσουμε ότι η κόρη του βιολιστή Σπύρου Καραγιώργου ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Γιώργο Πλακιά 'Μαμάρα' από το χωριό Φιλύρα.

Σημαντική ήταν η καλλιτεχνική σταδιοδρομία του Βασίλη και του γιου του Φούλια στη μουσική ζωή της περιοχής της δυτικής Θεσσαλίας. Ο Βασίλης σύμφωνα με τις μαρτυρίες παλιών μουσικών αλλά και κατοίκων ήταν από τους γνωστότερους και καλύτερους κλαρινίστες της εποχής στον Κάμπο των Τρικάλων και της Καρδίτσας. Ο Φούλιας Καραγιώργος αναφέρει για την μαθητεία του πατέρα σου τα παρακάτω. *«Εκεί στα δέκα ετών που πρώτο έπιασε κλαρίνο τον έδειχνε λίγα πράγματα ο πατέρας του με το βιολί όπως μου έλεγε. (...) Δεκατέσσερα ετών τον έδειξε κλαρίνο ο Νίκος ο Καρακώστας ο παλιός, από την Κρασιά κρατούσε κι αυτός, τότε έμεινε στον Δομοκό αλλά ερχόταν για δουλειές στα Τρίκαλα»*.¹⁶⁸ Το δίκτυο του Βασίλη Καραγιώργου, πέρα από τα καμποχώρια των Τρικάλων, ήταν τα καραγκουνοχώρια της Καρδίτσας που συνόρευαν με τα Τρίκαλα.

Κλαριντζήδες στους οποίους έδειξε ο Βασίλης Καραγιώργος ήταν τα ανίψια του Ανδρέας Ζυγογιάννης από το Ρίζωμα, Κώστας και Γιώργος Μίχος από τη Μεγάρχη, αλλά και ο γιος του συνεργάτη και φίλου του Θανάση Ντούτσια, ο Κριτόλαος από το Ριζαρείο. Κατά κοινή ομολογία των παλιότερων εν ζωή μουσικών, ο κλαριντζής/μαθητής που κληρονόμησε το παίξιμό του στο μεγαλύτερο βαθμό είναι γιος του Φούλιας.

Ο Φούλιας Καραγιώργος αποτελεί, σε τοπικό αλλά και πανελλήνιο επίπεδο από τα τέλη του 1960 μέχρι και σήμερα, έναν από τους πιο πιστούς εκφραστές του λαϊκού κλαρίνου της Θεσσαλίας. Αν και ο Φούλιας διακρίνεται για την ταχύτητα του παιξίματός του, υπάρχει ωστόσο μια άλλη σημαντικότερη πτυχή στο παίξιμό του. Ο Φούλιας μπορούσε να διαχειριστεί πολύ καλά το παίξιμο του τεχνικά και υφολογικά, έχοντας ως κριτήριο την αισθητική και το

¹⁶⁶ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

¹⁶⁷ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

¹⁶⁸ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

χρώμα του τοπικού κοινού και του ρεπερτορίου που διαπραγματευόταν. Με λίγα λόγια μπορούσε να παίξει ‘στακάτα’ ή ‘μαλακότερα’ (ασυγκέραστα), ανάλογα με το κομμάτι, την περιοχή και το κοινό στο οποίο απευθύνονταν. Με άλλα λόγια, επέλεγε κάθε φορά τον τρόπο με τον οποίο θα έπαιζε. Κατά κοινή ομολογία διακεκριμένων συναδέλφων του κλαριντζήδων, όπως οι Μανώλης Παπαγεωργίου, Βάϊος Μαλιάρας, Μάκης Μπέκος, Γιώργος Μάγκας, ο Φούλιας ήταν ένας δεξιοτέχνης της εποχής του στο κλαρίνο με εντελώς προσωπικό χαρακτήρα, που αντιπροσωπεύει απόλυτα την μουσική ταυτότητα του κάμπου των Τρικάλων και τις Καρδίτσας αλλά και των Καραγκούνιδων.

Ο Φούλιας συνεργάστηκε με τα αδέλφια του μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, από κει και πέρα για μια δεκαετία συνεργάστηκε με τα αδέρφια Γκίκα Γιώργο, Νίκο και Χρήστο. Τη δεκαετία του 1980 έχει μόνιμο συγκρότημα με τον δεξιοτέχνη τραγουδιστή και ανιψιό του Νίκο Κουφοδημόπουλο από το χωριό Μεγάρχη. Παράλληλα συνεργάστηκε με τους Γιάννη Ζάχο, Αποστόλη Γκολίτο, Τάκη Βλάστο από το χωριό Αγία Τριάδα Καρδίτσας. Για μια εικοσαετία συνεργάτης του ήταν επίσης και ο λαουτιέρης Λευτέρης Πλακιάς. Τη δεκαετία του 1990 συνεργάζεται με τους τραγουδιστές Γιάννη Γκουζιώτη από το χωριό Αχελινάδα και Ξενοφώντα Τσιούνη από το χωριό Καλογριανή. Ο Φούλιας κληρονόμησε και διατήρησε το δίκτυο του πατέρα του αλλά εξαπλώθηκε στα βλαχοχώρια Πύρρα και Δέση. Από το 2010 έχει αποσυρθεί από το επάγγελμα.

Άλλη μια μεγάλη μουσική οικογένεια της περιοχής είναι η οικογένεια Φιλίππου που κατάγεται από το Μουζάκι Καρδίτσας αλλά ο τόπος διαμονής τους κατέληξε να είναι τα Τρίκαλα. Το επαγγελματικό δίκτυο της οικογένειας ήταν κυρίως η περιοχή των Τρικάλων. Η παλαιότερη πληροφορία που έχουμε για την οικογένεια Φιλίππου¹⁶⁹ φτάνει στη δεκαετία του 1870 όταν γεννήθηκαν ο Γιώργος Φιλίππου και η αδελφή του Καλλιόπη η οποία παντρεύτηκε με τον βιολιστή Κώστα Καραγιώργο.¹⁷⁰ Γιοι του Γιώργου, γεννημένοι στις αρχές του 1900, ήταν ο Βαγγέλης που έπαιζε κλαρίνο και ο Ηλίας που έπαιζε λαούτο. Ο Βαγγέλης είχε δύο γιους μουσικούς, τον Κώστα και τον Γιώργο.¹⁷¹

Ο πλέον καταξιωμένος και δημοφιλέστερος απόγονος της οικογένειας που κυριάρχησε στην περιοχή των Τρικάλων ήταν ο Κώστας Φιλίππου Καρακώστας. Γεννήθηκε το 1920, στο

¹⁶⁹ Φίλιππος Χρ. Πλακιάς, 1999. «Λαϊκοί οργανοπαίχτες της περιοχής». Στο: Πολιτισμός και Τοπική Ιστορία της Δυτικής Θεσσαλίας. Μουζάκι: Πρακτικά συνεδρίου, Δημοτικό Κινηματοθέατρο Μουζακίου, Αρχαιολογικός Λαογραφικός Πολιτιστικός Σύλλογος Μουζακίου «Οι Γόμφοι», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μουζακίου. σ. 137.

¹⁷⁰ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

¹⁷¹ Συνέντευξη Αικατερίνη Κ. Φιλίππου. 2/8/2012. Τρίκαλα.

Μουζάκι Καρδίτσας. Το δίκτυο της οικογένειας είναι αυτό που συνθέτει την εξέλιξη, την πορεία και την σταδιοδρομία μουσικά και επαγγελματικά σε μεγάλο βαθμό για ένα μουσικό. Υπάρχει ένα συνεχές αλισβερίσι ανάμεσα στο μουσικό και την οικογένεια, τα δίκτυα και την κοινότητα πόσο μάλλον όταν πρόκειται για μουσικούς της κλάσης τον Κώστα Φιλίππου. Η μαθητεία του Κώστα Φιλίππου ξεκινά με τον κλαριντζή Χρήστο Παλιούρα,¹⁷² που έμενε στην Καρδίτσα, και ολοκληρώθηκε δίπλα στον Γιώργο Βαλαχά γνωστό και φημισμένο για την δεξιοτεχνία του βιολιστή. Ο ίδιος είχε αναφέρει στον γαμπρό του Γιάννη Γκουζιώτη πως τον ιδιαίτερο τρόπο παιξίματος του τον πήρε από τον Βαλαχά.¹⁷³ Ο Κώστας Φιλίππου ανήκει στην πρώτη γενιά μουσικών για τους οποίους μπορούμε να έχουμε πληροφορίες και αποδείξεις από προφορικές μαρτυρίες, τη δισκογραφία, καθώς φωτογραφικό υλικό και βίντεο.

Φωτογραφία ημερολογίου 2002 μουσικού σχολείου Τρικάλων. Κώστας Φιλίππου Καρακάστας.

Μπορούμε να χωρίσουμε τη δράση του σε δύο χρονικές περιόδους με βάση τις εμφανίσεις του, το δίκτυο συνεργατών-περιοχών, τη δισκογραφία και το ρεπερτόριο. Η πρώτη περίοδος είναι από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 όταν αρχίζει να δραστηριοποιείται σε

¹⁷² Μπαζιάνας Νίκος. 1982 .«Τρεις εξάαιρετοι ερμηνευτές του Δημοτικού τραγουδιού από την περιοχή των Τρικάλων». Λαογραφία. Τρικαλινά. τ. 2. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. σ. 467.

¹⁷³ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

γάμους και πανηγύρια και να γίνεται γνωστός μέχρι τις αρχές του 1960. Σε αυτή την πρώτη περίοδο συνεργάζεται με καρδιτσιώτες οργανοπαίχτες όπως Σωτήρης Τσιτσιρίγκας, Ηλίας Καραπατάκης, Θωμάς και Χρήστος Σισίκης.¹⁷⁴ Με τρικάλινους τον Δημοσθένη Βλαχαγγέλη, τον Αλέκο Μπλάνα (λαούτο), τον Βασίλη Τόγελο (βιολί), τον Χρήστο Μπανιάκα και Γιώργο Βούκια (κλαρίνο) στα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου, από το Νεραϊδοχώρι ως το Γαρδίκι. Το δίκτυο των χωριών Πύρα, Δέση, Τυφλοσέλι και Καμναί έμεινε σε αυτόν κράτησε μέχρι το τέλος της καριέρας του και το παρέδωσε στους μουσικούς απογόνους του.

Τα Καραγκουνοχώρια και τα πεδινά χωριά της Καρδίτσας που βρίσκονται κοντά Τρίκαλα ήταν το άλλο μεγάλο πεδίο δράσης του. Εκεί συνεργαζόταν με πολλούς μουσικούς περιστασιακά αν και κύριοι συνεργάτες του ήταν οι δεξιοτέχνες στη φωνή Σωτήρης Καραμουλάς (βιολί/φωνή) από τα Τρίκαλα και Αχιλλέας Νταράλας (βιολί/φωνή) από την Καρδίτσα. Το δίκτυο του Φιλίππου στον κάμπο σε σχέση με αυτό του βουνού ήταν πολύ ρευστό και δύσκολο στην διατήρηση του εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης, κινητικότητας αλλά και επαγγελματικής ανταγωνιστικότητας που υπήρχε. Στον κάμπο λόγω του μεγάλου πληθυσμού και κατά συνέπεια της μεγάλης ζήτησης σε σχέση με τα ορεινά έδρασαν πολλοί διακεκριμένοι οργανοπαίχτες. Άλλα κλαρίνα που προ υπήρχαν του Κώστα Φιλίππου Καρακώστα ήταν ο Βαγγέλης Μπρουσιάκης (Παρδάλης), οι Λαβίδας Θανάσης και Αντώνης, ο Βασίλης Καραγιώργος, ο Θανάσης Πλακιάς (Μαμάρας). Την δεκαετία του 1960 και έπειτα εμφανίστηκαν και καθιερώθηκαν οι Αλέκος Φιλίππου, Δημήτρης Πλακιάς, Φούλιας Καραγιώργος, Κριτόλαος Ντούτσιας, Δημήτρης Μπαρούτας, Νίκος Καλαμπάκας, Δημήτρης Τζιμούρτος, Νίκος Σιαφλιάκης, Νίκος Κατσίκας, Νίκος Λίτσιος.

Έως τότε το ρεπερτόριο ήταν το καθαρά τοπικό για την κάθε περιοχή. Για παράδειγμα οι ορχήστρες, για το βλαχόφωνο¹⁷⁵ κοινό έπρεπε να παίζουν βλαχόφωνα ή οργανικά με βλάχικους τίτλους όπως το 'Λα πάτρου τσίντζι μάρμαρι', που ηχογράφησε τη δεκαετία του 1930 ο Ν. Καρακώστας, για τους Βλάχους. Για τον Κάμπο κομμάτια όπως τα «Γιούργια» ή το «Ρογκατσάρικο». Πέρα από τα τοπικά τραγούδια, διαμορφωνόταν ένα ρεπερτόριο από την τότε δισκογραφία των Ν. Καρακώστα, Θ. Λαβίδα, Κ. Ρούκουνα, Γ. Παπασιδέρη κ.α.

Η δεύτερη περίοδος εκτείνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Εδώ έχουμε μεγάλες διαφορές στο δίκτυο συνεργασίας, στο οργανολόγιο,

¹⁷⁴ Αριστομένης Καλυβιώτης. 2001 Μάιος. Καρδιτσιώτες λαϊκοί οργανοπαίχτες, η οικογένεια Σισίκη. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 200.

¹⁷⁵ Αυδίκος Γ. Ευάγγελος. 2008. Ο Ασπροποτάμος στο χώρο και το χρόνο. Πρακτικά 9ου συμποσίου ιστορίας-λαογραφίας και βλάχικης παραδοσιακής μουσικής και χορού. Φ.Α.Τ.Α. Αθήνα.

το ρεπερτόριο, στον τρόπο και τον τόπο εργασίας σε σχέση με πριν. Πολύ μικρότερες ήταν οι διαφορές στο δίκτυο περιοχών που δραστηριοποιούνταν την δεύτερη από την πρώτη περίοδο. Το 1961 μπαίνει στη δισκογραφία συνεργαζόμενος με τους Βαγγέλη Περπινιάδη, Δημοσθένη Βλαχαγγέλη και Γεωργία Μηττάκη. Τη δεκαετία του 1960¹⁷⁶ ο Φιλίππου Καρακώστας φτιάχνει την δική του μόνιμη οικογενειακή κομπανία, όπως οι περισσότερες μουσικές οικογένειες και απαρτίζεται από τους δύο γαμπρούς του, τα δύο του παιδιά και τον ίδιο φυσικά. Βιολί και λαούτο έπαιζε ο Χρήστος Κ. Γκίκας και τραγουδούσε ο Γιάννης Γκουζιώτης. Τα άλλα δύο μέλη ήταν οι γιοι του Βαγγέλης (1944-1996) που έπαιζε ακορντεόν, αρμόνιο και κλαρίνο και ο Νίκος (1950-2004) που έπαιζε λαούτο και μετέπειτα ντραμς. Τραγουδιστές που συνεργάζονταν συχνά από τα τέλη του 1980 μέχρι το τέλος ήταν ο Γιώργος Κ. Γκίκας, ο λαουτιέρης και τραγουδιστής Ξενοφώντας Τσιούνης, και ο Θανάσης Ρέμπελος.

Δισκογραφικά συνεργάστηκε, στη δεύτερη περίοδο, με τους τραγουδιστές Γιάννη Γκουζιώτη, Ξενοφόντα Τσιούνη, Χρήστο Φωτίου αλλά και την Κρυσταλλία Καλιάρα από τα Τρίκαλα η οποία δεν ήταν επαγγελματίας τραγουδίστρια. Δισκογραφικά αλλά και στις περισσότερες τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εμφανίσεις μόνιμος συνεργάτης του ήταν ο Μιλτιάδης Παρασκευάς.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 έρχεται η μεγάλη 'επανάσταση' με την ηλεκτροδότηση της ελληνικής επαρχίας, που φυσικά δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη και την μουσική εξέλιξη της περιοχής. Ο ήχος αλλάζει μπαίνουν οι πρώτοι ενισχυτές, τα πρώτα μικρόφωνα, οι μαγνήτες στα όργανα και έτσι περνάμε από την προ ηλεκτρική στη πρώτη ηλεκτρική εποχή. Αρχισε να αλλάζει το στήσιμο και η θέση της ορχήστρας από το κέντρο του χορού στα πάγκα που ήταν, είτε από ξύλινες τάβλες στερεωμένες σε κιβώτια ποτών, είτε καρότσες μεταφοράς αγροτικών προϊόντων. Αρχίζει η καθιέρωση αποκλειστικά των τραγουδιστών (αργότερα των τραγουδιστριών) και στη συνέχεια των ηλεκτρικών οργάνων κιθάρας και πλήκτρων. Τάσεις που ακολούθησε ο Φιλίππου όντας επαγγελματίας και ενεργότατο μέλος στη μουσική κοινότητα. Να αναφέρουμε πως τη δεκαετία του 1960 ήταν πρόεδρος του σωματείου μουσικών της πόλης και μέλος στα μετέπειτα σωματεία του 1973 και του 1991.¹⁷⁷

Ο Φιλίππου δεν επεδίωξε να εκ μοντερνίσει το παίξιμο του και το ρεπερτόριο του πράγμα που κάνανε οι περισσότεροι μουσικοί την εποχή εκείνη. Δεν πρόβαλε νεοδημοτικά

¹⁷⁶ Συνέντευξη Χρήστου Κ. Γκίκας. 2/8/2012. Τρίκαλα.

¹⁷⁷ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

τραγούδια, τσιφτετέλια, ρούμπες και τσάμικα που χρειαζόταν άλλο τρόπο παιξίματος πιο μοντέρνο αλλά αυτά που μοιάζανε στο γνωστό ως τότε δημοτικό ύφος. Η επικρατέστερη εκδοχή γι' αυτή του τη στάση είναι πως είχε ισχυρή ταυτότητα καλλιτεχνικά και ένα κοινό που τον ακολουθούσε.¹⁷⁸ Πρέπει να αναφέρουμε ότι η περιοχή των Τρικάλων σε σχέση με περιοχές όπως τα Γιάννενα, το Αγρίνιο, η Πάτρα κ.ά., άργησε πολύ να ενσωματώσει και να δεχτεί το νέο ρεπερτόριο. Πράγμα που μπορεί να διαπιστώσει ένας απλός ακροατής ακόμα και σήμερα πηγαίνοντας σε πανηγύρια, γάμους ή παρακολουθώντας ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές και κρίνοντας από το τι κομμάτια επιλέγει να ζητήσει το κοινό από τις ορχήστρες.

Ο Φιλίππου πέρα από γάμους, πανηγύρια και δισκογραφία τη δεκαετία του 1980 συμμετέχει σε φεστιβάλ παραδοσιακών χορών, σε χοροεσπερίδες πολιτιστικών συλλόγων, ανταμώματα Θεσσαλών, παραστάσεις παραδοσιακών χορευτικών συγκροτημάτων και αναπαραστάσεις παραδοσιακών εθίμων σε όλη την Ελλάδα. Συμμετέχει σε ραδιοφωνικές εκπομπές, σε ηχογραφήσεις παραδοσιακών τραγουδιών με την επιμέλεια του Σίμωνα Καρά. Τηλεοπτικές εμφανίσεις είχε σε αφιερώματα τις δημόσιας τηλεόρασης στις εκπομπές 'Το Δημοτικό Τραγούδι' της ΕΡΤ-1, σε επιμέλεια-κείμενα Νίκου Μπαζιάνα και σκηνοθεσία Χρήστου Ράλλη, στους Θεσσαλικούς χορούς και τραγούδια (1986), 'Μουσικό οδοιπορικό' της ΕΡΤ-1 (1994). Έφυγε από τη ζωή στις 28 Ιουλίου του 1999 σε ηλικία 79 ετών στα Τρίκαλα.

Ο έτερος γιος του Βαγγέλη Φιλίππου ήταν ο Γιώργος (1930-2003) που έπαιζε κλαρίνο, ήταν παντρεμένος με την Ελένη Σισίκη και έμενε στην Καρδίτσα.¹⁷⁹ Γιος τους είναι ο Βαγγέλης (1957) που παίζει λαούτο, κιθάρα και έχει δισκογραφική συνεργασία με αναγνωρισμένους πανελλαδικά μουσικούς στο χώρο του δημοτικού τραγουδιού καθώς έχει και συνθετικό έργο στο νεοδημοτικό τραγούδι. Επίσης έχει πτυχίο αρμονίας, αντίστιξης και ενοργάνωσης. Ο Βαγγέλης Γ. Φιλίππου θεωρείται σήμερα ένας από τους καλύτερους κιθαρίστες πανελλαδικά, κάποιιοι από τους βασικούς συνεργάτες του είναι ο δεξιότηχνης κλαριντζής από το Μέτσοβο Κώστας Μπάος και η γνωστή τραγουδίστρια από τη Λαμία Λούλα Παπά.

Ο δεύτερος γιος του Γιώργου Φιλίππου ήταν ο Ηλίας (1905 περίπου) έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με την Φωτεινή Καραμέρη.¹⁸⁰ Είχε τέσσερις γιους μουσικούς και δύο κόρες. Τον Γιώργο (1924-1985) λαουτιέρη, τον Αλέκο (1931- 1995) κλαρινίστα, τον Θρασύβουλο (1938) λαουτιέρη και κιθαρίστα, παντρεμένο με την Μαρία Ντόκου, κόρη του

¹⁷⁸ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

¹⁷⁹ Συνέντευξη (τηλεφωνική) Βαγγέλη Γ. Φιλίππου 10/9/2012.

¹⁸⁰ Συνέντευξη Ηλία Πλακιά. 13/10/2011. Τρίκαλα.

βιολιστή Νίκου Ντόκου, και τον Νίκο (1940) που παίζει ακορντεόν και αρμόνιο. Από τις κόρες του, η Βασιλική παντρεύτηκε τον Ιπποκράτη Αβράμ από το χωριό Πεύκη Καλαμπάκας και η νεότερη Αρετή που ήταν παντρεμένη με τον Δημήτρη Πλακιά, που θα δούμε παρακάτω.

Το συγκρότημα των αδελφών Φιλίππου ήταν ένα από τα δημοφιλέστερα συγκροτήματα της περιοχής από τη δεκαετία του 1960 έως και του 1980. Αυτοί που ξεχώριζαν μουσικά από τα αδέρφια ήταν ο κλαριντζής Αλέκος και λαουτιέρης Θρασύβουλος, οι οποίοι είχαν και δισκογραφική πορεία. Δεξιοτέχνες οργανοπαίκτες και ενεργά μέλη στη μουσική κοινότητα εκ των οποίων ο Θρασύβουλος θα διατελέσει πρόεδρος του σωματείου από το 1970 μέχρι το 1990.¹⁸¹ Οι 'Φιλιππαίοι' όπως είναι γνωστοί στην πιάτσα των μουσικών, συμμετείχαν σε εκπομπές της κρατικής τηλεόρασης όπως 'Το Δημοτικό Τραγούδι' αλλά και σε δισκογραφικές παραγωγές όπως 'Τραγούδια της Θεσσαλίας' μέρος πρώτο του Συλλόγου «Προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής» του Σίμωνα Καρα. Από την δεκαετία του 1970 ηχογραφούν στην Paninar νέες συνθέσεις αλλά και παλιότερα κομμάτια του τοπικού ρεπερτορίου στην Intersound το 1984. Από τους περισσότερους συναδέλφους τους επισημάνθηκε πως το συγκρότημα των αδελφών Φιλίππου επέβαλε και είχε κερδίσει την αποδοχή και τον σεβασμό των πελατών πράγμα που δεν ήταν αυτονόητο και δεδομένο την εποχή εκείνη.

Φωτογραφία Νίκου Μπιτέλη. Τρίκαλα 1968. Εορταστική εκδήλωση. Βιολί: Νίκος Μπιτέλης, Κλαρίνο: Αλέκος Φιλίππου, Λαουτοκιθάρα: Θρασύβουλος Φιλίππου.

Η οικογένεια Τζιμούρτου¹⁸² κατάγεται και μένει στο χωριό Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων. Τα μέλη της ασχολούνται μέχρι την τέταρτη γενιά με την μουσική, καθώς και τις αγροτικές εργασίες και την σιδηρουργική. Πρέπει να αναφερθεί, ότι μουσική οικογένεια με το

¹⁸¹ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

¹⁸² Συνέντευξη Κρίτωνα Τζιμούρτου. 10/10/2012. Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων.

ίδιο όνομα υπάρχει και στο χωριό Αγναντερό Καρδίτσας με τους οποίους δεν υπάρχει συγγένεια εξ αίματος με αυτούς στα Μ. Καλύβια αλλά μόνο εξ αγχιστείας. Πρέπει να επισημανθεί επίσης πως οι δύο οικογένειες δεν συνεργαζόταν επαγγελματικά.

Η πρώτη γενιά, στη δεκαετία 1840, είναι αυτή του Βαγγέλη που έπαιζε βιολί και του Λάμπρου που έπαιζε ντέφι. Τη δεύτερη γενιά, εντοπισμένη στη δεκαετία του 1860, αποτελούν οι δύο γιοί του Βαγγέλη, ο Γιώργος που έπαιζε ντέφι και ο Χρήστος που έπαιζε βιολί. Παιδιά του Γιώργου που συνέχισαν το επάγγελμα ήταν η Παρασκευή, η οποία ήταν γυναίκα του Κώστα Στεργίου μουσικού από την Μεγάρχη για τον οποίο δεν υπάρχουν καθόλου πληροφορίες, ο Κώστας (1916-2008) και ο Χαράλαμπος (1921-2007) λαουτιέρηδες και οι δύο. Ο Χαράλαμπος ήταν παντρεμένος με την Μαρία Ε. Τζιμούρτου από το χωριό Αγναντερό και ο γιος τους Δημήτρης (1942-2002) έπαιζε κλαρίνο. Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησε και ο γιος του Δημήτρη Κρίτωνας (1966) ο οποίος παίζει ντράμς, λαούτο και κιθάρα.

Ο Δημήτρης Τζιμούρτος ήταν ο διακεκριμένος μουσικός της οικογένειας. Δεξιοτέχνης κλαριντζής με τοπικό χρώμα στο παίξιμό του που, συγκαταλέγεται στα κλαρίνα της σχολής Φούλια Καραγιώργου. Συνεργάστηκε με όλους σχεδόν τους τραγουδιστές απ' την δεκαετία του 1970 και μετά, συγκρότημα είχε με τον Νίκο Κουφοδημόπουλο για επτά χρόνια. Βασικοί του συνεργάτες από το 1970 μέχρι το τέλος της ζωής του ήταν ο τραγουδιστής-ακορντεονίστας Φώτης Ντούτσιας από το Μεγαλοχώρι, ο ντραμίστας Κώστας Πλακιάς και ο λαουτιέρης Κώστας Καραγιώργος. Ο Δημήτρης Τζιμούρτος έχει αφήσει ελάχιστο δείγμα δουλειάς του μόνο σε ζωντανές ηχογραφήσεις και σε εκπομπές ψυχαγωγικού χαρακτήρα σε τοπικά κανάλια της Θεσσαλίας.

Παιδιά του Χρήστου Τζιμούρτου ήταν ο Στέργιος (1900-1970) που έπαιζε βιολί, ο Δημήτρης (1902-1940) που έπαιζε κλαρίνο και ο Αχιλλέας (1911-1974) που έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με την Αναστασία Μίχου από τη μουσική οικογένεια της Μεγάρχης. Ο Στέργιος είχε γιο τον Νικόλα (1926-2002) που έπαιζε λαούτο. Ο Δημήτρης έβγαλε δύο γιούς μουσικούς: τον Βαγγέλη (1932) κλαρινίστα και τον Θόδωρο (1934-2007) που έπαιζε ακορντεόν.

Στο χωριό Μεγάρχη συναντάμε δύο μουσικές οικογένειες μέλη των οποίων συναντάμε μέχρι και σήμερα στη μουσική ζωή της περιοχής. Αναφερόμαστε στη οικογένεια Μίχου και Κουφοδημόπουλου. Μέσω της έρευνας καταγράψαμε τέσσερις γενιές μουσικών μέχρι σήμερα. Ας δούμε αναλυτικά τι συμβαίνει με την κάθε μία ξεχωριστά.

Οι παλαιότεροι μουσικοί της οικογένειας Μίχου είναι τα τρία αδέρφια Σταύρος, Αθανάσιος, Ευάγγελος και η αδελφή τους Σμαραγδή που παντρεύτηκε μουσικό. Η οικογένεια αυτή δεν ήταν μουσικοί αλλά σιδεράδες. Το γεγονός όμως ότι συγγένεψαν με άλλες μουσικές οικογένειες (σε πρώτη φάση με τις οικογένειες Ζυγογιάννη,¹⁸³Καραγιώργου), τους έδωσε τη δυνατότητα να ασχοληθούν και να μάθουν όργανα. Μέλλοι της οι Σταύρος, Αθανάσιος, Ευάγγελος. Ο Σταύρος (1895-1945) έπαιζε κλαρίνο και είχε παιδιά τον Χαράλαμπο (1928-2006) που έπαιζε λαούτο, τον Γιώργο (1930) που έπαιζε κλαρίνο, την Αναστασία (1918-1991) που ήταν γυναίκα του λαουτιέρη από τα Μεγάλα Καλύβια Αχιλλέα Τζιμούρτου¹⁸⁴ και την Μαριγώ που ήταν παντρεμένη με τον λαουτιέρη Στέφανο Λάκη από το Διαλεχτό.¹⁸⁵

Ο Αθανάσιος¹⁸⁶ (1904-1958) έπαιζε λαούτο και είχε παιδιά τον Κώστα (1932) που έπαιζε κλαρίνο και την Ρεβέκκα (1928) γυναίκα του βιολιστή Περικλή Κουφοδημόπουλου από το ίδιο χωριό.

Ο Βαγγέλης (1921-2010) έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με την Αφροδίτη Κουφοδημόπουλου αδελφή του βιολιστή Περικλή.

Τελευταία κατά σειρά ήταν η Σμαραγδή Μίχου ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Νίκο Καραγιώργο από το Μεγάλο Κεφαλόβρυσο.¹⁸⁷

Φωτογραφία Δημήτρη Καραθανάση. Γάμος στα Τρίκαλα 1980. Βιολί: Μιλτιάδης Παρασκευάς, αρμόνιο: Κώστας Λάκης, φωνή αριστερά: Νίκος Κουφοδημόπουλος, κλαρίνο: Μπαρούτας Δημήτρης, φωνή δεξιά: Φάνης Κουφοδημόπουλος.

¹⁸³ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

¹⁸⁴ Συνέντευξη Κρίτωνα Τζιμούρτου. 10/10/2012. Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων.

¹⁸⁵ Συνέντευξη Κώστα Λάκη. 14/9/10. Τρίκαλα.

¹⁸⁶ Συνέντευξη Νίκου Κουφοδημόπουλου. 12/10/2011. Τρίκαλα.

¹⁸⁷ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

Άλλη μια οικογένεια μουσικών που έμενε στο χωριό ήταν αυτή του Νικολάου Κουφοδημόπουλου,¹⁸⁸ ο οποίος δεν έπαιζε κάποιο όργανο και ήταν παντρεμένος με την Γιαννούλα Καραγιώργου αδελφή του κλαριντζή Βασίλη από το Μεγάλο Κεφαλόβρυσο. Γιος τους ήταν ο Περικλής (1926-2008) που έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με την Ρεβέκκα Μίχου. Οι δύο γιους τους είναι τραγουδιστές ο Νίκος (1953) και ο Φάνης (1955). Το επάγγελμα του μουσικού ακολουθεί και ο γιος του Νίκου, ο Δημήτρης (1987), που παίζει ντραμς και κρουστά.

Ο Νίκος Κουφοδημόπουλος ξεκίνησε το 1969 επαγγελματικά σαν τραγουδιστής στην Γερμανία με τον κλαρινίστα απ' το χωριό Χρυσομηλιά Γιώργο Ζαχαρόπουλο. Το 1973 επιστρέφει στα Τρίκαλα και σαν επαγγελματίας πλέον τραγουδιστής συνεργάζεται με τα καλύτερα κλαρίνα της εποχής σε όλο τον τρικαλινό κάμπο και στα караγκουνοχώρια της Καρδίτσας και των Φαρσάλων. Με τον Φούλια Καραγιώργο έχει εννιά χρόνια συγκρότημα, ενώ με τους Δημήτρη Τζιμούρτο, Δημήτρη Μπαρούτα και Νίκο Λίτσιο επτά χρόνια με τον κάθε ένα ξεχωριστά. Παράλληλα έκανε εμφανίσεις σε πανηγύρια σε όλη την Ελλάδα με τον μέχρι τώρα συνεργάτη κλαρινίστα από τα Τρίκαλα Παναγιώτη Πλακιά και με τους κλαρινίστες Μάκη Μπέκο, Γιάννη Βασιλόπουλο, Βαγγέλη Κοκκώνη, Κώστα Ζέρβα, Νίκο Γούβα, Κυριάκο Γευγελή (Ντομάτα), με τον βιολιστή Λευτέρη Ζέρβα κ.ά. Στα 1978-1979 δούλεψε σε κλαρινάδικο στην Αθήνα που το είχε ο τραγουδιστής Νίκος Τρομάρας, ενώ το 1981-1983 εμφανιζόταν στο κλαρινάδικο «Ψάθα» στη Θεσσαλονίκη με τον κλαρινίστα Γρηγόρη Καψάλη και την τραγουδίστρια Νίτσα Τσίτρα. Στη Θεσσαλονίκη εμφανιζόταν επίσης στο κέντρο «Δρίζος» με τον κλαρινίστα Αντώνη Ζόρα (Ρίγκο) από ην Γουμένισσα του Κιλκίς και τον τραγουδιστή Νίκο Τρομάρα από την Λάρισα, καθώς και στο κέντρο «Βοσκοπούλα» με τον Παναγιώτη Πλακιά. Δισκογραφικά συνεργάστηκε με τους Μάκη Μπέκο, Παναγιώτη Πλακιά και Κώστα Σούκα. Υπάρχει πλήθος ζωντανών ηχογραφήσεων με τους τρικαλινούς κλαριντζήδες που προαναφέρθηκαν. Ο Νίκος Κουφοδημόπουλος, τουλάχιστον στη συνείδηση των συναδέλφων του, είναι μια από τις καλύτερες φωνές που πέρασαν από το δημοτικό τραγούδι από τα τέλη του 1970 μέχρι τα τέλη του 1990. Διακρίνεται για την δεξιοτεχνία, την έκταση, το μεγάλο φάσμα ρεπερτορίου, την ευχέρεια στους αμανέδες και τη χρήση μαλακών διαστημάτων κατά την ερμηνεία.

Το επώνυμο Πλακιάς για ένα αιώνα και πλέον στη περιοχή της δυτικής Θεσσαλίας είναι από τα πιο γνωστά στον χώρο τον λαϊκών οργανοπαικτών. Πρόκειται για δύο μουσικές

¹⁸⁸ Συνέντευξη Νίκου Κουφοδημόπουλου. 12/10/2011. Τρίκαλα.

οικογένειες με το επώνυμο Πλακιάς η μία στο χωριό Κοτρώνι και η άλλη στο χωριό Δροσοπηγή Καρδίτσας. Σύμφωνα με τα λεγόμενα κάποιων απογόνων τους Βασίλη Γ. Πλακιά, Ανδρέα Γ. Ζυγογιάννη και Λάμπρου Πλακιά, ενδεχομένως να έχουν κάποια παλιά συγγένεια χωρίς όμως να προκύπτει κάτι τέτοιο από την έρευνα.

Στο χωριό Κοτρώνι συναντάμε τα δύο αδέρφια Πλακιά¹⁸⁹ που ήταν γεννημένα τη δεκαετία του 1880, τον Λάμπρο που ήταν σιδεράς και δεν έπαιζε όργανο και τον Δημήτρη (Μήτηρο) ο οποίος έπαιζε βιολί, ήταν σιδεράς και ήταν παντρεμένος δύο φορές. Ο Μήτηρος με την πρώτη του γυναίκα είχε τον Θανάση και τη Σάββα και με την δεύτερη του γυναίκα είχε τον Νίκο και τον Γιάννη.¹⁹⁰

Ο Θανάσης (1903-1981) έπαιζε λαούτο και ντέφι, ενώ παράλληλα ήταν και σιδεράς. Πήγε γαμπρός στην μουσική οικογένεια Καραμπάση στο χωριό Αύρα. Παντρεύτηκε την Βασιλική και απέκτησαν την Παναγιώτα, γυναίκα του βιολιστή Γιώργου Γκίκα από την Αγριελιά, την Ευαγγελία που παντρεύτηκε τον λαουτιέρη Κώστα Κιτσόπουλο και τον Γιώργο (1927-2010) που έπαιζε βιολί, σιδηρουργός και ήταν παντρεμένος με την Μαρία Μάκα γόνο της μουσικής οικογένειας από τη Βασιλική. Παιδιά του Γιώργου Πλακιά και της Μαρίας Μάκα είναι ο Θανάσης (1955-2012) φημισμένος λαουτιέρης και κιθαρίστας παντρεμένος με την κόρη του κλαρινίστα Αντώνη Δήμου από την Αύρα και ο Βασίλης (1964) που ξεκίνησε με λαούτο, κιθάρα και τα τελευταία είκοσι χρόνια παίζει βιολί. Ο Βασίλης είναι και αυτός παντρεμένος με τη Μαρία Μάκα, από μουσική οικογένεια από τη Βασιλική. Ο Θανάσης και ο Βασίλης Πλακιάς γιοι του Γιώργου είναι γνωστοί μουσικοί στην περιοχή της Θεσσαλίας με έντονη επαγγελματική δραστηριότητα και αρκετές συμμετοχές σε δισκογραφικές παραγωγές τοπικών εταιριών αλλά και σε εκπομπές-αφιέρωματα για το δημοτικό τραγούδι.

Η Σάββα (1897-;) ήταν παντρεμένη με τον κλαρινίστα Βασίλη Κολάτσιο από την Καρδίτσα και γιος τους ήταν Μέλλος γεννημένος κοντά στα 1920, ο οποίος έπαιζε λαούτο και ζούσε στα Τρίκαλα

Ο Νίκος Πλακιάς (1925-1990) ήταν από τους καλύτερους λαουτιέρηδες της περιοχής σύμφωνα με τις μαρτυρίες των παλιών μουσικών. Παντρεύτηκε την Φρόσω Γκίκα και γιος τους είναι ο Λάκης (1954) που παίζει κλαρίνο.

¹⁸⁹ Συνέντευξη Λάμπρου Πλακιά. 19/10/2012. Ελάτη Τρικάλων.

¹⁹⁰ Συνέντευξη Βασίλη Πλακιά. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

Τέλος, ο μικρότερος γιος του Δημήτρη ήταν ο Γιάννης (1927) ο οποίος δεν ήταν μουσικός αλλά σιδεράς και έβγαλε δύο γιους μουσικούς, τον Λευτέρη (1945-2006) που έπαιζε λαούτο/κιθάρα και με τον Κώστα (1947) που παίζει ντραμς και πλέον ζει στη Δεσκάτη. Ο πρώτος ήταν βασικός συνεργάτης του κλαριντζή Φούλια Καραγιώργου¹⁹¹ και ο δεύτερος του κλαριντζή Δημήτρη Τζιμούρτου.¹⁹²

Σήμερα συναντάμε δύο παλιούς μουσικούς, που είναι αδέρφια, με το επώνυμο Πλακιάς στο χωριό Ελάτη, τον Λάμπρο (1933) που παίζει κλαρίνο και τον Φώτη (1936) που παίζει λαούτο.¹⁹³ Είναι γνωστοί στα όρια του χωριού όπου και δραστηριοποιούνται από τη δεκαετία του 1960. Συμμετέχουν στη δισκογραφική παραγωγή του Δήμου Τρικκαίων σε συνεργασία με το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής για τη καταγραφή της δημοτικής παράδοσης του Νομού. Αδελφή τους είναι η Στυλιανή γυναίκα του Θανάση Πλακιά γνωστό με το προσωνύμιο Μαμάρας από το χωριό Φιλύρα. Ο Πατέρας τους Γιώργος ήταν γεννημένος στις αρχές του 1900 και ήταν σιδεράς, είχε δύο αδελφές την Ελένη γυναίκα του κλαρινίστα Δημήτρη Φίλου¹⁹⁴ από τα Στουρναραΐικα και την Ζωή σύζυγο του κλαριντζή Ανδρέα Ζυγογιάννη από το Ρίζωμα.¹⁹⁵

Φωτογραφία Λάμπρου Πλακιά. Γλέντι στην Ελάτη αρχές τις δεκαετίας 1960. Κλαρίνο: Λάμπρος Πλακιάς, λαούτο: Φώτης Πλακιάς.

¹⁹¹ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

¹⁹² Συνέντευξη Κρίτων Τζιμούρτου. 10/10/2012. Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων.

¹⁹³ Συνέντευξη Λάμπρου Πλακιά. 19/10/2012. Ελάτη Τρικάλων.

¹⁹⁴ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

¹⁹⁵ Συνέντευξη Δημήτρη Φίλου. 29/10/12. Τρίκαλα.

Στο χωριό Φιλύρα ζούσαν τρία αδέρφια, τα δύο μουσικοί, που είχαν το επώνυμο Πλακιάς(Μαμάρας).¹⁹⁶ Ο Θανάσης Πλακιάς (1902-;) ήταν φημισμένος κλαρινίστας της εποχής, ήταν παντρεμένος με την Στυλιανή Πλακιά από το χωριό Κοτρώνι. Ο Θανάσης έμαθε κλαρίνο στον αδελφό της γυναίκας του Λάμπρο Πλακιά. Αδελφός του Θανάση ήταν ο Θύμιος (1905-;) βιολιστής, είχε δύο παιδιά τον Γιώργο (1925-;) που έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με την Βασιλική Καραγιώργου¹⁹⁷ και την Στεργιανή (1922) που ήταν παντρεμένη με τον βιολιστή Νίκο Ντόκο. Η αδελφή του Θανάση και του Θύμιου ήταν η Φωτεινή, σύζυγος του Αχιλλέα και μητέρα του φημισμένου τραγουδιστή Δημήτρη Μπίρου από το χωριό Προάστιο Καρδίτσας.

Η άλλη μουσική οικογένεια με το επώνυμο Πλακιάς που συναντάμε είναι αυτή του Παναγιώτη που έπαιζε κλαρίνο και ήταν σιδηρουργός από το χωριό Κρυσπηγή Καρδίτσας.¹⁹⁸ Ήταν γεννημένος στις αρχές της δεκαετίας του 1910. Οι δύο γιοι του ήταν μουσικοί, ο Βασίλης (1930) λαουτιέρης και ο Δημήτρης (1935-19) ένα από τα φημισμένα κλαρίνα της εποχής που δούλευε κυρίως στα χωριά των Τρικάλων. Ήταν παντρεμένος με την Αρετή Φιλίππου που καταγόταν από τη μουσική οικογένεια Φιλίππου. Το επάγγελμα του μουσικού ακολούθησαν και οι δύο γιοι του Δημήτρη, ο Παναγιώτης (1957) που παίζει κλαρίνο και ο Ηλίας (1958) που παίζει ντραμς.

Ο Παναγιώτης Πλακιάς από τα μέσα του 1980 μέχρι κι σήμερα παίζει σημαντικό ρόλο στη δισκογραφία, τα νυχτερινά κέντρα και τα πανηγύρια σε όλη την Ελλάδα. Βασικοί συνεργάτες για πολλά χρόνια στα «πατάρια» και την δισκογραφία ήταν οι Μάκης Χριστοδουλόπουλος, Γιάννης Κωνσταντίνου, Γιώργος Τζαμάρας, Γιώργος Κόρος, Κώστας Σούκας, Ανδρέας Κωνσταντινόπουλος, Κώστας Μετζελόπουλος, Στάθης Κάβουρας, Γιάννης Σιέτος, Λευτέρης Ζέρβας, Φιλιώ Πυργάκη, Βάσω Χατζή, Άννα Τσιαχάλου κ.ά. Το εκτελεστικό ύφος και ο τρόπος παιξίματος του, απεικονίζουν αισθητικά αυτό που σήμερα αποκαλείται νεοδημοτικό τραγούδι. Συγκαταλέγεται στα πρωτοκλασάτα ονόματα των δεξιοτεχνών του λαϊκού κλαρίνου στην Ελλάδα, συνεχίζοντας την παράδοση των διακεκριμένων μουσικών της περιοχής αλλά και της οικογένειας του. Ο Παναγιώτης Πλακιάς έμαθε κλαρίνο από την ηλικία των δέκα ετών δίπλα στον πατέρα του και στον αδελφό της μητέρας του Αλέκο Φιλίππου. Στα πρώτα του επαγγελματικά βήματα ξεκίνησε δίπλα στον Νίκο Κουφοδημόπουλο με τον οποίο

¹⁹⁶ Συνέντευξη Λάμπρου Πλακιά. 19/10/2012. Ελάτη Τρικάλων.

¹⁹⁷ Συνέντευξη Φούλια Καραγιώργου. 25/10/2012. Κεφαλόβρυσο Τρικάλων.

¹⁹⁸ Συνέντευξη Ηλία Πλακιά. Τρίκαλα 13/10/2011.

συνεργάστηκε και δισκογραφικά στη συνέχεια. Σημαντικό για την μετέπειτα εξέλιξή του ήταν το γεγονός ότι πήρε κάποια μαθήματα στο κλαρίνο και από τον φημισμένο δεξιότεχνη κλαριντζή Μάκη Μπέκο στα τέλη τις δεκαετίας του 1970. Σταθμός στην καριέρα του ήταν η συνεργασία του με τον φημισμένο δεξιότεχνη τραγουδιστή Μάκη Χριστοδουλόπουλο και αλλά και τον κιθαρίστα/συνθέτη Κώστα Σούκα. Ο Κώστας Σούκας πρωταγωνίστησε ως συνθέτης αλλά και ως εκτελεστής στη διαμόρφωση του νεοδημοτικού τραγουδιού από τη δεκαετία του 1970 μέχρι και σήμερα. Σημαντική είναι και η πορεία του Ηλία Πλακιά ως ντραμίστα, συνεργάστηκε με τα σημαντικότερα δημοτικά συγκροτήματα σε τοπικό αλλά και πανελλήνιο επίπεδο. Κατά κοινή ομολογία θεωρείται από τους καλύτερους εκτελεστές στον χώρο με ιδιαίτερα υφολογικά χαρακτηριστικά στο παίξιμό του.

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. Γάμος στην Καλαμπάκα 1985. Κλαρίνο: Παναγιώτης Πλακιάς, ντράμς: Ηλίας Πλακιάς, φωνή αριστερά: Θανάσης Γρηγορίου, φωνή δεξιά: Μάκης Μπεκιάρης, κιθάρα Θρασύβουλος Φιλίππου.

Την μουσική οικογένεια Μπαντή¹⁹⁹ στο νομό Τρικάλων την εντοπίζουμε στο χωριό Δενδροχώρι. Ο Κώστας Μπαντής (1900-1970) έπαιζε κλαρίνο και είχε παντρευτεί την Μαρία Ζυγογιάννη, παιδιά τους είναι η Μαρία (1940) τραγουδίστρια και γυναίκα του κλαρινίστα Λίτσιου Νίκου, καθώς και ο Θόδωρος (1938) κλαρινίστας. Ο άλλος μουσικός της οικογένειας ήταν ο Βαγγέλης (1902-1965) που έπαιζε βιολί, πατέρας τους ήταν ο Θανάσης ο οποίος ήταν σιδεράς και δεν ήταν μουσικός.

¹⁹⁹ Συνέντευξη Μαρίας Μπαντή. 4/8/2012. Φωτάδα Τρικάλων.

Φωτογραφία Νίκου Λίτσιου. Πανηγύρι στην Ελασσόνα 1969. Κλαρίνο: Νίκος Λίτσιος, φωνή αριστερά: Μαρία Μπαντή, φωνή δεξιά: άγνωστη, βιολί: Βασίλης Έξαρχος, κιθάρα: άγνωστος, μπουζούκι: άγνωστος.

Ο Νίκος Λίτσιος²⁰⁰ (1940) κατάγεται από το χωριό Ευαγγελισμός Ελασσόνας και είναι γόνος μεγάλης μουσικής οικογένειας της περιοχής. Μέχρι την ηλικία των δεκαέξι ετών έμαθε κλαρίνο μέσα απ' την οικογένεια του, από εκεί και μετά μαθήτευσε δίπλα στους κλαριντζήδες από την περιοχή της Λάρισας: Βάιο Μαλιάρα, Μανώλη Παπαγεωργίου, Βασίλη Τρομάρα και Γιάννη Μπέτζιο, όλοι τους καταξιωμένοι και ονομαστοί στην περιοχή της Θεσσαλίας και όχι μόνο. Στα τέλη τις δεκαετίας του 1960 εγκαταστάθηκε στα Τρίκαλα αφού παντρεύτηκε την τραγουδίστρια Μαρία Μπαντή, έδρασε στην περιοχή των Τρικάλων και για τον λόγο αυτό συγκαταλέγεται στους Τρικαλινούς οργανοπαίχτες. Συνεργάστηκε με τους τραγουδιστές Γιάννη Ζάχο, Νίκο Κουφοδημόπουλο, τον Μάκη Μπεκιάρη από Προάστιο Καρδίτσας, τον Θανάση Γρηγορίου, τον Γιώργο Γεωργούλη από την Κατερίνη Πιερίας και την Σούλα Δέλιου από την Λάρισα. Βασικοί του συνεργάτες ήταν ο κιθαρίστας Θανάσης Πλακιάς, ο αρμονίστας Κώστας Καμπάκας και ο ντραμίστας Κώστας Πλακιάς. Ο Λίτσιος σε ηλικία τριάντα ετών πήγε στην Αθήνα για μία πενταετία, εκεί συνεργάστηκε με πολλά από τα μεγάλα ονόματα του δημοτικού τραγουδιού όπως οι Αλέκος Κιτσάκης, Γιάννης Κωνσταντίνου, Γιώργος Τζαμάρας, Τάκης Καρναβάς, Φιλώ Πυργάκη, Άννα Τσιαχάλου κ.ά.

Ο Νίκος Λίτσιος θεωρείται ένα από τα καλά κλαρίνα της περιοχής των Τρικάλων αλλά και όλης της Θεσσαλίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετά. Μουσικός με μεγάλη

²⁰⁰ Συνέντευξη Νίκου Λίτσιου. 4/8/2012. Φωτάδα Τρικάλων.

ευχέρεια στο γρήγορο, στακάτο αλλά και στο πιο ασυγκέραστο παίξιμο. Κατείχε μεγάλο φάσμα ρεπερτορίου πολλών περιοχών αλλά και του εκτελεστικού ύφους που χρειάζονται για να αποδοθούν ανάλογα. Δεν έχει μεγάλη δισκογραφία σε εταιρίες, όσο σε ζωντανές ηχογραφήσεις. Καταγράφεται ωστόσο σε αρκετές τηλεοπτικές εκπομπές με θέμα την παρουσίαση τοπικών δημοτικών συγκροτημάτων. Έχει πλέον αποσυρθεί από το επάγγελμα λόγω ηλικίας.

Μουσικούς με το επίθετο Ζυγογιάννης συναντάμε στα χωριά Πλάτανος, Ρίζωμα και Αρδάνι. Οι ρίζες των Ζυγογιαννέων είναι από τον Πλάτανο, εκεί όπου ήταν τα δύο αδέρφια ο Δημήτρης και ο Νίκος.²⁰¹ Ο Νίκος έπαιζε ντέφι και ήταν σιδηρουργός ενώ το ίδιο διπλό επάγγελμα ακολούθησε και ο γιος του Βαγγέλης ο οποίος έπαιζε βιολί. Το επάγγελμα του μουσικού συνέχισαν οι δύο γιοί του Βαγγέλη, ο Χρήστος (1934) που έπαιζε βιολί και ο Λάζαρος (1936) που έπαιζε λαούτο.

Ο Δημήτρης Ζυγογιάννης έπαιζε βιολί, ήταν σιδηρουργός και πήγε γαμπρός στο Ρίζωμα, ενώ το επάγγελμα του μουσικού και του σιδηρουργού συνέχισαν τα παιδιά του Γιώργος, Λάμπρος, Γιάννης. Η κόρη του Βασιλική απέκτησε τρεις γιους μουσικούς.

Ο Γιώργος (1895-1955) έπαιζε βιολί, γιός του Γιώργου είναι ο Ανδρέας (1931) κλαριντζής, παντρεμένος με την Ζωή Πλακιά. Παιδιά τους είναι ο Γιώργος (1953) κιθαρίστας και ο Δημήτρης (1960) βιολιστής οι οποίοι έχουν αποσυρθεί από το επάγγελμα. Ο Νεότερος μουσικός της οικογένειας είναι ο Ανδρέας (1980) γιός του Γιώργου, που παίζει κλαρίνο και αποτελεί τη νέα γενιά μουσικών της περιοχής. Ο Ανδρέας είναι ένα από τα δημοφιλέστερα κλαρίνα των Τρικάλων αλλά και τις Θεσσαλίας. Συνεργάστηκε επαγγελματικά και δισκογραφικά με όλα τα ονόματα της περιοχής από αρχές του 2000 μέχρι και σήμερα. Εδώ και μια πενταετία πλέον συμμετέχει σε ένα απ' τα πιο διακεκριμένα συγκροτήματα της περιοχής με τον Θανάση Μανίκα.

Ο Λάμπρος Ζυγογιάννης (1910-1944) έπαιζε λαούτο και ήταν παντρεμένος με την Στεργιανή, αδελφή του λαουτιέρη από το Βαλτινό Δημήτρη Μαντέλα. Ο Γιάννης (1892- 1944) έπαιζε βιολί και ήταν παντρεμένος με την αδελφή του κλαριντζή Κώστα Μπαντή από το Δενδροχώρι. Τέλος η Βασιλική, κόρη του Δημήτρη Ζυγογιάννη, είχε παντρευτεί τον Αντώνη Μάκα από τη Ράξα και μαζί κάνανε τρεις γιους μουσικούς, για τους οποίους θα αναφερθούμε παρακάτω στη μουσική οικογένεια Μάκα.

²⁰¹ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

Στο Αρδάνι επίσης, ήταν μουσικοί με το όνομα Ζυγογιάννης χωρίς όμως να γίνει δυνατή η λήψη διασταυρωμένων πληροφοριών εξαιτίας του ότι δεν υπάρχουν απόγονοι. Από τις πληροφορίες αυτές μπορούμε να αναφέρουμε ότι στο χωριό Αρδάνι ζούσαν τρία αδέρφια από την μουσική οικογένεια Ζυγογιάννη τα οποία γεννήθηκαν την δεκαετία του 1910. Ο Κώστας που έπαιζε λαούτο, ο Νίκος που έπαιζε κλαρίνο και η αδελφή τους Στεργιανή, η οποία ήταν η δεύτερη γυναίκα του κλαριντζή Νέστορα Ντούτσια από τη Βασιλική, όπως είδαμε παραπάνω.²⁰²

Φωτογραφία Ανδρέα Ζυγογιάννη. Γάμος στο Ρίζωμα. 1963. Κλαρίνα: από αριστερά Ανδρέας Ζυγογιάννης, Γιώργος Μάκας.

Ακόμη μία μουσική οικογένεια στο κάμπο του νομού ήταν η οικογένεια Μάκα. Τα δύο αδέρφια Αντώνης και Κώστας ζούσαν στα χωριά Ράξα και Βασιλική αντίστοιχα Κύριο τους επάγγελμα ήταν η σιδηρουργία και δευτερεύον η μουσική αφού και οι δύο παίζανε βιολί.²⁰³ Γυναίκα του Αντώνη είναι κόρη του βιολιστή Δημήτρη Ζυγογιάννη από τον Πλάτανο, που μαζί απέκτησαν τρεις γιους μουσικούς.²⁰⁴ Πρώτος είναι ο Θανάσης (1928-2006) λαουτιέρης που έμενε στη Ράξα. Δεύτερος είναι ο Γιώργος (1931) που παίζει κλαρίνο και πήγε γαμπρός στο Ρίζωμα. Στο χωριό Ρίζωμα ζει και ο μικρότερος από τα τρία αδέρφια ακορντεονίστας

²⁰² Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

²⁰³ Συνέντευξη Ανδρέα Ζυγογιάννη. 17/9/10. Ρίζωμα Τρικάλων.

²⁰⁴ Συνέντευξη Μαρίας Μάκα. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

Αντρέας Μάκας (1947) ο οποίος έχει παντρευτεί γυναίκα από κει. Κανένα από τα παιδιά τους δεν συνέχισε το επάγγελμα του μουσικού και οι ίδιοι έχουν αποσυρθεί από την μουσική ζωή εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον αφού ασχολούνται με γεωργικές εργασίες απ' όταν παντρεύτηκαν.

Παιδιά του Κώστα Μάκα ήταν η Μαρία σύζυγος του βιολιστή Γιώργου Πλακιά από την Αύρα και ο Φώτης που έπαιζε κλαρίνο και ήταν παντρεμένος με την Σωτηρία Ντούτσια, ο Αντώνης που έπαιζε λαούτο και ο Δημήτρης ο οποίος έπαιζε κλαρίνο.²⁰⁵

Στο χωριά Πηγή και Μουριά συναντάμε τις μουσικές οικογένειες Καραμέρη, Σιαφλιάκη, Μπρουσιάκη (Παρδάλη), Κοφίνα και Κατσίκα για τις οποίες οι πληροφορίες που έχουμε είναι ελάχιστες.

Ο παλαιότερος μουσικός με το όνομα Καραμέρης σύμφωνα με την έρευνα είναι ο Παναγιώτης. Γεννημένος κοντά στα 1890 έπαιζε κλαρίνο και καταγόταν από το Μουζάκι Καρδίτσας. Γαμπροί του Παναγιώτη Καραμέρη ήταν οι λαουτιέρηδες Ηλίας Φιλίππου²⁰⁶ από το Μουζάκι και Γιάννης Γκάσος λαουτιέρης από το χωριό Ανάβρα Καρδίτσας. Ο Γιάννης Γκάσος²⁰⁷ γεννημένος στις αρχές τις δεκαετίας του 1920, αφότου παντρεύτηκε, στα τέλη τις δεκαετίας του 1940, εγκαταστάθηκε μόνιμα στα Τρίκαλα. Ήταν από τους καλύτερους λαουτιέρηδες της εποχής του στην περιοχή.

²⁰⁵ Συνέντευξη Βασίλη Πλακιά. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

²⁰⁶ Συνέντευξη Ηλία Πλακιά. 13/10/2011. Τρίκαλα.

²⁰⁷ Συνέντευξη Χρήστου Κ. Γκίκα. 2/8/2012. Τρίκαλα.

Φωτογραφία Σωτήρη Γοργοέτα. Γιάννης Γκάσος τη δεκαετία του 1950.

Κόρη του Γιάννη Γκάσου, Κική, είναι παντρεμένη με τον βιολιστή Κώστα Β. Γκίκα. Αδελφός του Παναγιώτη Καραμέρη ήταν ο Σεραφείμ ο οποίος έπαιζε κλαρίνο και ήταν γεννημένος στα τέλη της δεκαετίας του 1890. Έμενε στο χωριό Πηγή και γιος του ήταν ο κλαριντζής Κώστας Καραμέρης γεννημένος αρχές τις δεκαετίας του 1920.

Ο Βασίλης Κοφίνας²⁰⁸ (1936) είναι πρώτος που ασχολήθηκε με τη μουσική και έμαθε κλαρίνο από τον Ευάγγελο Μπρουσιάκη (Παρδάλη) που έμενε στο χωριό. Οι δύο γιοι του Νίκος και Γιώργος ακολούθησαν το επάγγελμα του πατέρα τους. Ο Νίκος (1958) παίζει κιθάρα, μπουζούκι, λαούτο και είναι στο επάγγελμα από δεκαπέντε ετών. Έχει πτυχίο ωδικής, αρμονίας, αντίστιξης, φυγής, ενοργάνωσης και διεύθυνσης μπάντας καθώς και δίπλωμα κλασικής κιθάρας. Από το 1981 μέχρι σήμερα διδάσκει στο Ωδείο Κασιώλα στα Τρίκαλα και είναι, από το 1997 μέχρι σήμερα, καθηγητής κλασικής κιθάρας στο Μουσικό Σχολείο Τρικάλων. Ο Γιώργος (1961) παίζει ακορντεόν και αρμόνιο. Έχει πτυχίο ωδικής και αρμονίας και δουλεύει σαν μουσικός από την ηλικία των δεκαπέντε. Τα αδέρφια Κοφίνα πέρα από το οικογενειακό συγκρότημα που είχαν με τον πατέρα τους συνεργάστηκαν αρκετά και με λαϊκές ορχήστρες στα Τρίκαλα αλλά και στην Αθήνα.

²⁰⁸ Συνέντευξη Νίκου Κοφίνα. 15/10/2012. Τρίκαλα.

Στην Πηγή έμενε και ο κλαριντζής Ευάγγελος Μπρουσιάκης γεννημένος κοντά στα 1905 με καταγωγή από τα Στουρναραΐικα και ήταν γνωστός με το προσωνύμιο 'Παρδάλης'. Σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών οργανοπαιχτών ήταν ένα από τα γνωστότερα και πιο δεξιοτεχνικά κλαρίνα του κάμπου στην εποχή του, μαζί με τους Βασίλη Καραγιώργο, Δημήτρη Πλακιά και Κώστα Φιλίππου. Το επάγγελμα συνέχισε ο γιος του Γιώργος που έπαιζε λαούτο το οποίο το εγκατέλειψε μετά τον θάνατο του πατέρα του.²⁰⁹

Μια ακόμη μουσική οικογένεια στο χωριό Πηγή ήταν αυτή του Βασίλη Σιαφλιάκη (1911-1997)²¹⁰ που έπαιζε βιολί και λαούτο και η καταγωγή του ήταν από το χωριό Οξύνεια Καλαμπάκας. Ο Βασίλης Σιαφλιάκης ήταν ο λαουτιέρης του Ευάγγελου Μπρουσιάκη-Παρδάλη. Ο Γιός του Βασίλη Νίκος (1939-2008) ακολούθησε το επάγγελμα του μουσικού, έπαιζε κλαρίνο και ήταν ένα απ' τα πιο δημοφιλή κλαρίνα τη δεκαετία 1970-1980. Συνεργάστηκε με όλους τους τραγουδιστές του δικτύου του κάμπου όπως Γιάννη Ζάχο, Αποστόλη Γκολίτο, Βασίλη Παπαϊωάννου, Θανάση Γρηγορίου, Γιάννη Γκουζιώτη, Νίκο Κουφοδημόπουλο κ.α. Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι τον θάνατο του έμενε περιστασιακά στην Γερμανία αλλά και στα Τρίκαλα.

Φωτογραφία Νίκου Μπιτέλη. Πανηγύρι στη Πηγή 1960. Βιολί: Νίκος Μπιτέλης, κλαρίνο: Νίκος Σιαφλιάκης, λαούτο από αριστερά: άγνωστος, ακορντεόν: άγνωστη, λαούτο δεξιά: Βασίλης Σιαφλιάκης.

²⁰⁹ Συνέντευξη Νίκου Κοφίνα. 15/10/2012. Τρίκαλα.

²¹⁰ Συνέντευξη (τηλεφωνική) Βίκυς Σιαφλιάκη. 26/10/12.

Από το χωριό Μουριά είναι τα αδέρφια Κατσικά που ασχολήθηκαν με τη μουσική χωρίς να έχουν κάποια οικογενειακή παράδοση.²¹¹ Ο Νίκος που παίζει κλαρίνο (19;;), ο Γιώργος που παίζει αρμόνιο (19;;) και ο ντραμίστας Βαγγέλης (19;;). Σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών μουσικών ο Νίκος Κατσίκας τη δεκαετία του 1980 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ήταν, μαζί με τον Νίκο Σιαφλιάκη, θεωρούνταν από τα καλύτερα κλαρίνα της περιοχής. Κλαριντζήδες με έφεση στο μοντέρνο για την εποχή παίξιμο και ρεπερτόριο κατά την δεκαετία 1980-1990. Συνεργάστηκαν με τους επιφανέστερους τραγουδιστές εκείνης της εποχής όπως ο Θανάσης Γρηγορίου, Γιάννη Ζάχος, Θανάσης Μανίκας κ.ά.

Τελειώνοντας το κεφάλαιο με τις μουσικές οικογένειες και τους μουσικούς που δρούσαν στον κάμπο του νομού, να σημειώσουμε πως δεν υπάρχει σταθερό δίκτυο στον κάμπο. Εξαιτίας της μικρής απόστασης και της ευκολότερης πρόσβασης σε σχέση με τα Χάσια, τα Βλαχοχώρια και τα υπόλοιπα ορεινά του νομού, δεν υπάρχουν σταθερές κομπανίες στα χωριά εκτός των χωριών που κατοικούσαν μουσικοί και μουσικές οικογένειες. Επίσης να επισημάνουμε ότι ήταν αδύνατη η λήψη πληροφοριών και στοιχείων για κάποιες μουσικές οικογένειες και μουσικούς. Συγκεκριμένα στο χωριό Θεόπετρα ζούσε ο κλαριντζής Χαράλαμπος Μπήτας, ο οποίος κατάγονταν από την Ήπειρο και έδωσε την κόρη του στον λαουτιέρη Βασίλη Καραμπάση από το χωριό Αύρα.²¹² Άλλη μια παρόμοια περίπτωση είναι αυτή της μουσικής οικογένειας Στεργίου²¹³ από το χωριό Μεγάρχη για την οποία γνωρίζουμε τα εξής. Ο Κώστας έπαιζε λαούτο, έμενε στη Μεγάρχη και ήταν παντρεμένος με την Παρασκευή Τζιμούρτου από τα Μεγάλα Καλύβια.²¹⁴ Γιος τους ήταν ο Θόδωρος ο οποίος έπαιζε λαούτο. Αδελφή του Κώστα Στεργίου ήταν η Ευαγγελία η οποία ήταν παντρεμένη με τον κλαριντζή Βαγγέλη Ντούτσια από τους Αγίους Αποστόλους.²¹⁵ Στο χωριό Μεγάρχη ήταν οι μουσικοί Νάτσικας Απόστολος, που έπαιζε βιολί και Νούλας Κώστας, για τους οποίους δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες. Όλοι οι μουσικοί που αναφέραμε παραπάνω ήταν γεννημένοι κατά την περίοδο 1900-1910.²¹⁶

Σύμφωνα με τον Κώστα Ακρίβο στα Τρίκαλα δραστηριοποιούνταν τα αδέρφια Καραμπίλιου ο Κώστας που έπαιζε κλαρίνο, ο Θανάσης ακορντεόν και ο Θύμιος βιολί. Ο Θανάσης ήταν για χρόνια συνεργάτης των γαρδικιωτών μουσικών Σωτήρη Σγούρου, Κώστα

²¹¹ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

²¹² Συνέντευξη Βασίλη Πλακιά. 19/10/2012. Αύρα Τρικάλων.

²¹³ Συνέντευξη Νίκου Κουφοδημόπουλου. 12/10/2011. Τρίκαλα.

²¹⁴ Συνέντευξη Κρίτωνα Τζιμούρτου. 10/10/2012. Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων.

²¹⁵ Συνέντευξη Γιώργου Ντούτσια. 26/9/12. Τρίκαλα.

²¹⁶ Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

Ακρίβου, Χρήστου και Βασίλη Τόγελου. Καθώς και οι λαουτιέρηδες Στέλιος Μπερσίμης και ο γιός του Κώστας.²¹⁷

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. Κέντρο «Ωραία θέα», Τρίκαλα 1982. Κλαρίνο: Νίκος Κατσίκας, φωνές, από αριστερά: Γιάννης Κωνσταντίνου, Θανάσης Γρηγορίου, ντράμς: Χρήστος Παλιούρας, κιθάρα: Χρήστος Αδάμος.

²¹⁷ Συνέντευξη Κώστα Ακρίβου. 12/4/2011. Τρίκαλα.

4. Καφενεία και σωματεία μουσικών στα Τρίκαλα

Το καφενείο και το σωματείο είναι δυο αλληλένδετοι θεσμοί για τον λαϊκό μουσικό στην Ελλάδα, γι' αυτό επιλέγουμε να τα παρουσιάσουμε μαζί. Με την ιδιότητα του ερευνητή αλλά και του μέλους της μουσικής κοινότητας του νομού Τρικάλων, προσπαθήσαμε να μεταφέρουμε τις μαρτυρίες παλιών μουσικών της περιοχής στους οποίους προστρέξαμε για την έρευνα αυτή.

Φωτογραφία Ντούτσια Γιώργου. 1940 στο κέντρο της Πόλης έξω από ταβερνείο που σύχναζαν οι μουσικοί. Από αριστερά πάνω: Ντούτσιας Νέστωρας, Ντούτσιας Θανάσης, Λαβίδας Θανάσης, Καραγιώργος Βασίλης, Ντούτσιας Δημήτρης από αριστερά κάτω: Καραγιώργος Νίκος, Καλαμπάκας Αποστόλης.

Πριν το 1960 δεν υπήρχε καφενείο μουσικών αλλά υπήρχαν συγκεκριμένα ταβερνεία που μαζευόταν στην περιοχή μεταξύ των οδών Στεφάνου Σαράφη και Στουρνάρα όπου σύχναζαν οι μουσικοί. Το καφενείο ήταν ο τόπος συνάντησης, γνωριμίας, καθώς και μαθητείας μεταξύ των μουσικών. Συγχρόνως ήταν και ο χώρος συνάντησης των μουσικών με τους εργοδότες μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1990 όταν το κινητό τηλέφωνο αντικατέστησε την αναγκαιότητα της προσωπικής επαφής. Ως βασικό στέκι, έγινε στη συνέχεια το καφενείο μουσικών που για τον μουσικό σήμαινε πολλά περισσότερα από ότι σήμαινε ένα οποιοδήποτε άλλο καφενείο. Πέρα από χώρος ψυχαγωγίας, επικοινωνίας, συζήτησης και α-νταλλαγής απόψεων για όλα τα δημόσια θέματα, ήταν το δεύτερο σπίτι του. Εκεί συναντούσε τους

συναδέλφους, τους φίλους, αλλά και τους ανταγωνιστές μουσικούς. Αντάλλασαν απόψεις, μελετούσαν με τα όργανα, επιδείκνυαν τη δεξιοτεχνία τους όπως πουθενά άλλου μια και σ' αυτό το μέρος όλοι τους ήταν γνώστες του αντικειμένου που πραγματεύονταν και όχι ερασιτέχνες ή απλοί ακροατές. Εκεί ο μουσικός έπρεπε να γίνει μαθητής και δάσκαλος παράλληλα αν ήθελε να ωφεληθεί και να γίνει αποδεκτός από το σύνολο. Δεν υπήρχε άλλος δημόσιος χώρος που θα έφερνε σε επαφή συναδέλφους, εκτός του χώρου της δουλειάς όπου θα υπάρχουν μουσικά όργανα, ώστε να γίνει η διαδικασία που περιγράφετε παραπάνω . Εκεί άκουγαν και μελετούσαν απ' τους δίσκους και τα juke box τα νέα κομμάτια που ηχογραφούνταν. Στις συνεντεύξεις που έδωσαν όλοι οι μουσικοί της περιοχής περιέγραψαν τον χώρο και την λειτουργία του καφενείου σε ότι αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις ως εξής. Υπήρχαν τραπέζια μόνιμα που καθόταν οι προεξέχοντες μουσικοί και τα κραταιά συγκροτήματα της μουσικής κοινότητας των Τρικάλων. Ο νεαρός μουσικός όφειλε να καλέσει στο τραπέζι για να συζητήσουν και να κεράσει τον παλαιότερο συνάδελφο ως ένδειξη σεβασμού. Καθημερινά οι μουσικοί παίζανε και κάνανε γλέντια πρωτοπορώντας οι παλαιότεροι και με την απομάκρυνση ή την άδεια αυτών τα ινιά έπαιρναν οι νεώτεροι. Υπήρχαν στην ιδιοκτησία του καφενείου όργανα που ήταν εκεί για να παίζουν οι μουσικοί, εκεί φυλασσόταν και τα πρακτικά των σωματείων μουσικών, που θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω. Τέλος, δεν μπορεί να μην αναφερθεί σε αυτό το σημείο η στοχοποίηση και οι συμπεριφορές αποδοκιμασίας κάποιον από τα μέλη των μουσικών οικογενειών προς τα πρόσωπα των ατόμων που δεν κατάγονταν από μουσικές οικογένειες και τα οποία ήδη από τη δεκαετία του 1970 ξεκίνησαν να ασχολούνται με τα όργανα και δεικδοήσαν σιγα- σιγα στα επαγγελματικά δίκτυα των πρώτων. Το βασικό επιχείρημα των μελών των μουσικών οικογενειών που είχαν την απόλυτη κυριαρχία ως τότε στο επάγγελμα ήταν ότι οι δεύτεροι δεν γνώριζαν το αντικείμενο της μουσικής και τις ιδιαιτερότητες του επαγγέλματος. Παρά τις αντίξοες συνθήκες για επαγγελματική ανέλιξη στο επάγγελμα του μουσικού των ατόμων που δεν κατάγονταν από μουσικές οικογένειες, τόσο εξαιτίας του επαγγελματικού ανταγωνισμού με τους μέχρι τότε κατά παράδοση επικρατούντες (μουσικές οικογένειες), όσο και λόγω έλλειψης παράδοσης μαθητείας αρκετοί νέοι μουσικοί γίναν ιδιαίτερα αγαπητοί και δημιούργησαν δικά τους επαγγελματικά δίκτυα βασιζόμενα στις γνωριμίες και τις συγγένειες.

Πέρα από χώρος μαθητείας ανταλλαγής μουσικών πληροφοριών ήταν ο χώρος όπου θα ερχόταν να τους αναζητήσουν οι πελάτες για τον γάμο, το πανηγύρι και το γλέντι, αλλά και ο ένας συνάδελφος θα έβρισκε τον άλλο που του χρειαζόταν ώστε να συμπληρωθεί το συγκρότημα. Σήμερα το καφενείο μουσικών σε όλες τις πόλεις είναι ένας παρηκμασμένος

θεσμός σε σχέση με παλιά. Έχει γίνει ένας χώρος συνάντησης των παλαιμάχων «συνταξιούχων» μουσικών οι οποίοι είναι εκτός επαγγέλματος πλέον. Οι νέοι μουσικοί στην πλειοψηφία τους αποφεύγουν να συχνάζουν στο καφενείο μουσικών λόγω του χάσματος των γενεών, της υποτιμητικής σε αρκετές περιπτώσεις συμπεριφοράς που δείχνουν ελάχιστοι από την παλιά γενιά οι οποίοι συντηρούν το στρατιωτικό ιεραρχικό νέος και παλιός. Το γεγονός ότι οι νέοι μουσικοί πλέον σπουδάζουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και συγκροτούν το εκπαιδευτικό μουσικό δυναμικό του εκπαιδευτικού συστήματος μεγαλώνει ακόμα το χάσμα, ευτυχώς είναι ελάχιστες πλέον οι φωνές που συντηρούν τέτοιου είδους στερεοτυπικές αντιλήψεις. Δυστυχώς το καφενείο όπως και το επάγγελμα του δημοτικού οργανοπαίκτη κουβαλά ιστορικά αρκετά αρνητικά στερεότυπα, γεγονός που απέτρεψε την νέα γενιά επαγγεληματιών από το 2000 και μετά να συχνάζουν εκεί.

Έχουν όλοι άλλωστε κινητό τηλέφωνο και προσωπικό λογαριασμό σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και από κει κλείνουν πλέον τις δουλειές τους. Το διαδίκτυο είναι το νέο μέσο αναζήτησης, ακόμη και των λαϊκών μουσικών. Συνεπώς σε αντίθεση με παλιά τα καφενεία μουσικών που ήταν το παν για τους μουσικούς, σήμερα όσα έχουν απομείνει να λειτουργούν καθαρά για συγκινησιακούς λόγους, κάτι σαν μουσείο για της παλιές γενιές μουσικών. Από τις μαρτυρίες των παλαιότερων μουσικών στα Τρίκαλα έχουμε μόνιμο καφενείο μουσικών απ' τη δεκαετία του 1950 που κατά καιρούς αλλάζει όχι μόνο ιδιοκτήτες αλλά και χώρους. Παραμένει ωστόσο στο κέντρο της πόλης στις οδούς Στουρνάρα, Χατζηπέτρου και Στεφάνου Σαράφη. Το καφενείο μουσικών στην οδό Στουρνάρα 9, ανήκει σήμερα στον Φώτη Ντούτσια απ' τη μεγάλη μουσική οικογένεια του νομού. Ο Φώτης είναι γιος του κιθαρίστα Γιώργου Ντούτσια.

Το πρώτο επαγγελματικό σωματείο οργανοπαίκτων της δημοτικής και λαϊκής μουσικής στην Ελλάδα ήταν η αλληλοβοήθεια. Ιδρύθηκε το 1928 και ο πλήρης τίτλος του ήταν: «Σύλλογος Μουσικών Αθηνών-Πειραιώς Η Αλληλοβοήθεια»,²¹⁸ με έδρα στην Πλατεία βάθης αρχικά, ενώ αργότερα μετακόμισε στην οδό Αθηνάς και είχε το όνομα «Μικρά Ασία». Σκοπός των ιδρυτών του σωματείου, εκτός από την αμοιβαία υποστήριξη των μελών, ήταν και η προστασία τους από τη βαριά φορολογία που επέβαλλε τότε το κράτος. Το σωματείο άνοιξε πολλά παραρτήματα στις επαρχίες και απέκτησε πολλά μέλη. Πρώτος πρόεδρος (από το 1928 ως το 1957) ήταν ο Σμυρνιός Σαντουριέρης Μανώλης Χρυσάφης. Ακολούθησαν οι Κώστας Τζόβενος (Σαντουριέρης από τη Νάξο), Παναγιώτης Ντάμκας, (κλαρινετζίης από το Ακραιφνιο

²¹⁸ Τάκης Καλογερόπουλος, 2001. Λεξικό της Ελληνικής μουσικής. Γιαλλελή. Αθήνα.

Βοιωτίας), κ.ά. Το 1963, το «στέκι» του Σωματείου μεταφέρθηκε στο «Καφενείο Μουσικών» στην διεύθυνση Αγίου Κων/νου και Μενάνδρου).

Τα σωματεία μουσικών, των δημοτικών οργανοπαιχτών, που θα συναντούσαμε στα Τρίκαλα ήταν τρία.²¹⁹ Τα δύο λειτουργούσαν παράλληλα τη δεκαετία του 1960 έως το 1972. Το πρώτο ήταν των μουσικών που έμεναν στα χωριά, γνωστό ως «χωριάτικο» με πρόεδρο τον Αποστόλη Λάκη, ενώ το δεύτερο αυτών που έμεναν στην πόλη των Τρικάλων με πρόεδρο τον Κώστα Φιλίππου Καρακώστα. Δυστυχώς δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε κάποια στοιχεία ή έγγραφα, αλλά ούτε τις ακριβείς επωνυμίες τους. Βασική αιτία ήταν ίσως το γεγονός ότι δεν στεγαζόταν σε κάποια γραφεία, αλλά στο καφενείο μουσικών όπου υπήρχαν οι φάκελοι με τις μετακομίσεις και τις αλλαγές καταστηματαρχών οι οποίοι δυστυχώς χάθηκαν.

Από το 1972 και μετά έχουμε το τρίτο σωματείο που είναι κοινό για όλους ανεξάρτητα αν μένουν στην πόλη των Τρικάλων ή στα χωριά με το όνομα «Ο ΑΡΙΩΝ» απ' το οποίο υπάρχουν τα καταστατικά και κάποια άλλα έγγραφα. Πρόεδρος διετέλεσε τα περισσότερα χρόνια ο Θρασύβουλος Φιλίππου και γραμματείς ο Βασίλης Αναστασίου και ο Αποστόλης Γκολίτος. Μέχρι τη δεκαετία του 1990 υπήρχε κινητικότητα για εργασιακά, ασφαλιστικά θέματα καθώς και συνεργασία με το εργατοϋπαλληλικό κέντρο Τρικάλων και την πανελλήνια ομοσπονδία μουσικών. Τα τελευταία δέκα χρόνια δεν ασχολείται κανένα μέλος ενεργά πέρα από τον Θανάση Γρηγορίου ο οποίος ξεκίνησε μια προσπάθεια ανασύνταξης του σωματείου το 2009.

Φωτογραφία Γιώργου Ντούτσια. Δεκαετία 1960. Σωματείο μουσικών νομού Τρικάλων.

²¹⁹ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

Στη συνέχεια παραθέτονται τα πρακτικά των συλλόγων μουσικών που υπήρχαν, έχουν διασωθεί και παραχωρήθηκαν για την έρευνα από τον Θανάση Γρηγορίου.

ήμεραν μέχρι τής οποίας δέον να υποβάλουν οι επιθυμούντες υποψηφιότητα διά τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον, Ἐλεγκτικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀντιπροσώπους διὰ τὰς Ἐνώσεις κ.λ.π.

5. Ἐκαστος ὑποψήφιος δέον νὰ συνυποβάλῃ μετὰ τῆς αἰτήσεώς του καὶ ὑπεύθυνον δήλωσιν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Ν. Δ. 105)69 περὶ ἀτομικῆς εὐθύνης τοῦ δηλοῦντος διαλαμβάνουσαν :

α) Ὅτι ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ *Μουσικοῦ ἐπιτελεσίου* καὶ νὰ εἶναι μέλος τοῦ Σωματείου.

β) Ὅτι δὲν τελεῖ αὐτοδικαίως ἢ κατόπιν δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐν στερήσει τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων οὐδ' ἔχει καταδικασθῆ ἀμετακλήτως ἐπὶ τινι τῶν ἐν παραγρ. 4 τοῦ ἀρθροῦ 17 Ν. Δ. 890)71 ὀριζομένων ἀδικημάτων.

6. Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ ἀφοῦ διαπιστώσει ὅτι ὑφίστανται αἱ προϋποθέσεις ἐκλογιμότητος προβαίνει εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τῶν ὑποψηφίων πρὸς 24 ἡρῶν τοὐλάχιστον πρὸ τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὰ ἀξιώματα δι' ἃ ἐπέβαλον τὰς αἰτήσεις καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ψηφοδελτίων.

7. Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ μετὰ τὸ πέρασ τῆς ψηφοφορίας ὑποχρεοῦται νὰ συντάξῃ Πρακτικὸν ἐμφαίνον τὸν ἀριθμὸν τῶν ψηφισάντων μελῶν καὶ τὰς ψήφους ἃς ἔλαβεν ἕκαστος ὑποψήφιος.

Ἀνακηρύσσει τοὺς *π.ρ. 25 C5* πρώτους κατὰ σειρὰν ἐπιτυχίας ὡς μέλη τοῦ Δ. Σ.

τοὺς δὲ *π.ρ. C3* κατὰ σειρὰν ἐπιτυχίας ἐπιλαχόντας ὡς ἀναπληρωματικὰ τοιαῦτα, ἅτινα καλοῦνται κατὰ σειρὰν ἐπιτυχίας εἰς ἀντικατάστασιν ἀποχωρήσαντος ἢ ἐκλιπόντος μέλους Δ. Σ. Ἐπίσης ἀνακηρύσσει τοὺς τρεῖς (3) πρώτους ἐκ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν Ἐλεγκτικὴν Ἐπιτροπὴν ὡς ἐπιτυχόντας, καὶ τοὺς δύο (2) ἐπομένους ὡς ἀναπληρωματικούς.

8. Κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς πάσης φύσεως ἐκλογὰς τοῦ Σωματείου, δέον ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος νὰ παρίσταται ἀντιπρόσωπος τῆς Δικαστικῆς Ἀρχῆς, ὅστις καὶ προεδρεῖ τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἀντιπρόσωποι εἰς Ἐνώσεις

Ἄρθρον 20ον

Ἡ Συνέλευσις ἐκλέγει ὁμοίως διὰ μυστικῆς καὶ διὰ ψηφοδελτίων ψηφοφορίας τοὺς ἀντιπροσώπους διὰ τὰ Συνέδρια τῆς Ὀμοσπονδίας *Μουσικῶν Ἑλλήδων* καὶ τοῦ Ἐργατοῦπαλληλικοῦ Κέντρου *Γομαῶν*. Ἡ ἐκλογή τῶν ἀντιπροσώπων γίνεται κατὰ τὰς διατάξεις τῶν Καταστατικῶν τῶν Ἐνώσεων.

Σφραγὶς Λάβαρον

Ἄρθρον 21ον

Τὸ Σωματεῖον ἔχει σφραγίδα στρογγύλην φέρουσα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Σωματείου, ἐν τῇ μέσῳ δὲ ὡς ἔμβλημα *μαῖο καὶ ἀγαρίνο*. Τὸ Σωματεῖον ἔχει λάβαρον μετὰ Ἐθνικὰ χρώματα φέροντα τὴν ἐπωνυμίαν καὶ τὸ ἔμβλημα τοῦ Σωματείου.

Ἄρθρον 22ον

Τὸ Σωματεῖον ἐορτάζει τὴν 1ην Μαΐου Ἐθνικὴν Ἐορτὴν τῆς ἐργασίας μεθ' ὅλων τῶν Ἐργατοῦπαλληλικῶν Ὄργανώσεων τῆς χώρας.

Γενικαὶ Διατάξεις

Ἄρθρον 23ον

Πᾶν μὴ προβλεπόμενον ὑπὸ τοῦ παρόντος καταστατικοῦ καθορίζεται ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ παρόντος καὶ τὰς σχετικὰς διατάξεις τοῦ Α. Κ. τοῦ Νόμου περὶ Σωματείων καὶ λοιπῶν Νόμων καὶ Διαταγμάτων.

Ἄρθρον 24ον

Τὸ παρὸν Καταστατικὸν συνταχθὲν ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν ἰδρυτῶν ἐνεκρίθη νομίμως διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. *591/1965* ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοδικείου *Γομαῶν* δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη τὸ Σωματεῖον.

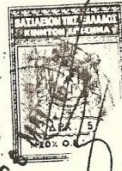

Ἡδὴ τροποποιηθὲν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς 2^{ης} Σεπτεμβρίου 1972 καὶ ἀποτε-
λούμενον ἐξ 24 ἀρθρῶν θέλει ἰσχύσει ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως ὑπὸ τοῦ Πολυμελοῦς Πρωτοδικείου

Τριεσίμου καὶ τῆς καταχωρήσεως εἰς τὸ οἰκείον βιβλίον τῶν Σωματείων.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Α Π Ο Σ Π Α Σ Μ Α

Πρακτικῶν Συνεδριάσεων τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ἐν Τριεσίμῳ ἑδρεύον-

τος Σωματείου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Σωματεῖον Μουσικῶν Ἄρτιων Τριεσίμου*

Ἐν Τριεσίμῳ σήμερον τὴν 2^{ην} Σεπτεμβρίου 1972 ἡμέραν *Παρασκευή*

συνήλθον τὰ μέλη τοῦ Σωματείου *Μουσικῶν Ἄρτιων Τριεσίμου* εἰς Γενικὴν Συνέλευσιν εἰς τὴν αἴθουσαν *Ἐργαζομένων Μουσικῶν Ἄρτιων Τριεσίμου* κατόπιν προσκλήσεως τῆς Διοικήσεως με εἰ-
δικὸν θέμα τῆς τροποποιήσεως τοῦ Καταστατικοῦ τοῦ Σωματείου διὰ τὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ πρὸς τὰς διατάξεις τῶν Ν. Δ. 795 καὶ 890/71 «περὶ Σωματείων».

Ἀρχομένης τῆς συνεδριάσεως διαπιστοῦται ἡ ὑπαρξὴς τῆς νομίμου ἀπαρτίας παρόντων *ἑξήκοντι (60)* μελῶν ἐπὶ ταμειακῶς ἐν τάξει *47* ἤτοι πλειονῶν τοῦ ἡμίσεως τοῦ συνόλου ταμειακῶς ἐν τάξει μελῶν τοῦ Σωματείου, καὶ εἶτα δίδεται ὁ λόγος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα, ὅστις ἀναγινώσκει κατ' ἀρθρὸν τὸ Καταστατικόν, τὸ ὁποῖον κατηρίσθη ἐπιμελείᾳ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου κατὰ τὰς διατάξεις τῶν Νομοθετικῶν Διαταγμάτων καὶ ἐν γένει τῆς Νομοθεσίας περὶ ἐπαγγελματικῶν Σωματείων, καὶ διεξάγεται συζήτησις ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου ἀρθροῦ.

Περατωθείσης τῆς κατ' ἀρθρὸν συζητήσεως καὶ τῆς τελικῆς διατυπώσεως τοῦ Καταστατικοῦ ἐν τῷ συνόλῳ του, ἀρχεται ἡ ἐπ' αὐτοῦ μυστικὴ ψηφοφορία εἰς τὸ σύνολον καὶ διαπιστοῦται ὅτι ἐψηφίσθη τοῦτο παμφηφεί, ἔχον ὡς ἀκολούθως.

Εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Σωματείου δίδεται ἡ ἐντολὴ καὶ ἡ ἐξουσιοδότησις ὅπως προβοῦν εἰς τὴν νόμιμον διαδικασίαν διὰ τὴν ἐγκρίσιν τοῦ νέου καταστατικοῦ ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου.

*Ακριβὲς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἐπισήμου βιβλίου Πρακτικῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

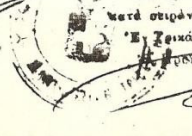
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

[Signature]

[Signature]

*Ακριβὲς ἀντίγραφον τοῦ τροποποιηθέντος καταστατικοῦ, ἐξαχθέν ἐκ τοῦ, ἐν τῇ σχετικῇ δικογραφίᾳ ἐφ' ἧς ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 149/1973 ἀπόφασις τοῦ Πολυμελοῦς Πρωτοδικείου Τριεσίμου, ἐξ ἐπιπέδου πρὸς

ἠδὴ ἐκδόθη τῆ 26^{ης} Μαΐου 1973

26 MAI. 1973

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΜΟΥΣΙΚΩΝ Ν. ΤΡΙΚΑΛΩΝ
«Ο ΑΡΙΩΝ»

Τρίκαλα 15-2-1991

Αριθ. Πρωτ. 4

Π ρ ο ς
Τον κ. Προέδρο Πρωτοδικών
Τ ρ ι κ ά λ ω ν

Παρακαλούμε να ορίσετε σύμφωνα με το Νόμο Δικαστικό Αντιπρόσωπο προκειμένου να παραστεί στη Γενική Συνέλευση των μελών του Σωματείου μας που θα γίνει στο Εργατικό Κέντρο την 20 - 2- 1991 ημέρα Τετάρτη και ώρα 4 μ.μ. - 6 μ.μ. με θέματα:

- 1- Εκλογή Εφορευτικής Επιτροπής
- 2- Αρχαιρεσίες για ανάδειξη Δ/σης και λοιπών Οργάνων του Σωματείου.
- 3-Επιλογή Β/θμιας Συνδ/κής Οργάνωσης.

Για τη Διοίκηση του Σωματείου

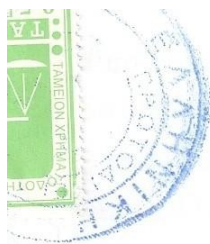
Ο Πρόεδρος

Ο Γεν. Γραμματέας

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

ΔΗΟΣΤΟΛΟΣ ΓΚΟΛΙΤΟΣ

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ «Ο ΑΡΙΩΝ»

----- * * * * -----

ΑΡΘΡΟ 1

ΙΔΡΥΣΗ – ΕΠΩΝΥΜΙΑ – ΕΔΡΑ

1. Ιδρύεται Σωματείο Επαγγελματικό, με την επωνυμία: «**ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ «Ο ΑΡΙΩΝ»**».
2. Έδρα του Συλλόγου ορίζεται η πόλη των Τρικάλων.

ΑΡΘΡΟ 2

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός του Σωματείου είναι:

1. Η συνένωση όλων των ασκούντων το επάγγελμα του Μουσικού στα Τρίκαλα και εντός της περιφέρειας των Τρικάλων.

ΑΡΘΡΟ 3

ΜΕΣΑ

Το Σωματείο επιδιώκει την εκπλήρωση των ανωτέρω σκοπών και μεταχειρίζεται τα ακόλουθα μέσα:

1. Την ανάπτυξη στα μέλη επαγγελματικής συνειδήσεως και καταδείξεως σε αυτά τα πλεονεκτήματα της επαγγελματικής οργανώσεως του κλάδου τους.
2. Την ανάπτυξη στενών δεσμών αλληλεγγύης και συναδελφοσύνης μεταξύ των μελών του.
3. Την κατάρτιση και υπογραφή Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας.
4. Την παρακολούθηση της πιστής εφαρμογής της Εργατικής Νομοθεσίας με κάθε νόμιμο μέσο.
5. Την μόρφωση και την ανύψωση του πνευματικού επιπέδου των μελών, μέσω εργατικών διαλέξεων, ομιλιών και παντός άλλου πρόσφορου μέσου.
6. Την παροχή ψυχαγωγίας στα μέλη, μέσα από οργανώσεις εκδρομών, θεατρικών παραστάσεων κ.λ.π.
7. Την ίδρυση Ταμείου Αλληλοβοήθειας.

ΑΡΘΡΟ 4

Τα Σωματείο έχει σφραγίδα στρογγυλή που φέρει την επωνυμία του Σωματείου, στη μέση δε ως έμβλημα λαούτο και κλαρίνο.

Το Σωματείο έχει λάβαρο με τα Εθνικά χρώματα που φέρουν την επωνυμία και το έμβλημα του Σωματείου.

ΑΡΘΡΟ 22

Το Σωματείο εορτάζει την 1^η Μαΐου Εθνική Εορτή για όλες τις εργατοϋπαλληλικές Οργανώσεις της χώρας.

ΑΡΘΡΟ 23

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Ότι δεν προβλέπεται υπό του παρόντος καταστατικού καθορίζεται από το Διοικητικό Συμβούλιο σύμφωνα με το πνεύμα του παρόντος και τις σχετικές διατάξεις του Α.Κ. του Νόμου περί Σωματείων και λοιπών Νόμων και Διαταγμάτων.

ΑΡΘΡΟ 24

Το παρόν Καταστατικό συντάχθηκε αρχικά από τους ιδρυτές, εγκρίθηκε δε νόμιμα δια της υπ. αριθμ. αποφάσεως του Πρωτοδικείου Τρικάλων με την οποία αναγνωρίσθηκε το Σωματείο.

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ

Οι πρώτες αρχαιρεσίες προς ανάδειξη των οργάνων του Σωματείου κλπ. πρέπει να γίνουν το αργότερο εντός 3 μηνών από την έγκριση του παρόντος καταστατικού και την εγγραφή του Σωματείου στο οικείο βιβλίο του Πρωτοδικείου Τρικάλων και με φροντίδα της προσωρινής διοίκησης αυτού.

Το παρόν καταστατικό που αποτελείται από 24 άρθρα συντάχθηκε, εγκρίθηκε και ψηφίστηκε από τους παρακάτω υπογράφοντες ιδρυτές του, που συνήλθαν για το σκοπό αυτό, στα Τρίκαλα σήμερα την^{07/07}..... 2009, ημέρα ...^{Τρίτη}... και ώρα ...^{12:00 πμ}... και εξουσιοδότησαν το προσωρινό Διοικητικό Συμβούλιο να ζητήσει την έγκρισή του από το αρμόδιο Δικαστήριο, όπως ο νόμος ορίζει.

ΙΔΡΥΤΙΚΑ ΜΕΛΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

1. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

5. Κέντρα διασκέδασης δημοτική μουσικής (κλαρινάδικα)

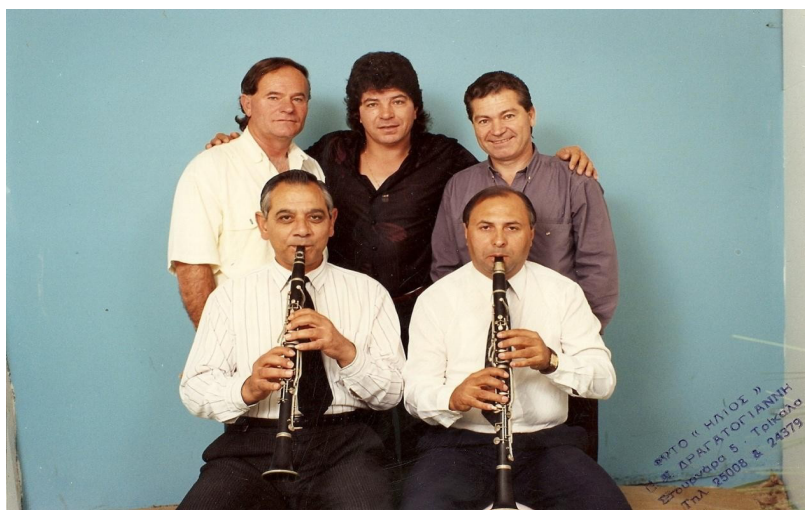
Σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη, την δράση και την παρουσίαση συγκροτημάτων και μουσικών, έπαιζαν τα κέντρα διασκέδασης δημοτικής μουσικής. Η δουλειά εκεί αποτελούσε το βασικό βιοποριστικό μέσο των μουσικών για την χειμωνιάτικη περίοδο. Αρκετά νωρίς, ήδη από το 1968, τα Τρίκαλα είχαν τα γνωστά κλαρινάδικα, τους λαϊκούς χώρους διασκέδασης δηλαδή, που λειτουργούσαν την χειμερινή σεζόν, από τις αρχές Οκτωβρίου μέχρι το Πάσχα. Τα μαγαζιά αυτά λειτουργούσαν με πρότυπο τα ανάλογα Αθηναϊκά κέντρα διασκέδασης όπως ο Έλατος, η Ζούγκλα κ.ά. Είχαν μόνιμο συγκρότημα με δύο κλαρίνα, βιολί, τρεις άντρες τραγουδιστές και δύο τραγουδίστριες και φυσικά τα «τέμπα» (κιθάρα, αρμόνιο και ντραμς). Κάθε σεζόν θα υπήρχαν τέσσερις τουλάχιστον εμφανίσεις από φίρμες (τραγουδιστών κυρίως και σπανιότερα μουσικών από την Αθήνα), που θα προσέλκυαν περισσότερο κόσμο. Εκεί ο πελάτης πλήρωνε την ορχήστρα για να χορέψει παίρνοντας σειρά χορού. Συχνά γινόταν παρεξηγήσεις που κατέληγαν σε συμπλοκές μεταξύ των πελατών, του μαγαζιού και του συγκροτήματος για τη σειρά χορού σύμφωνα με λεγόμενα των παλιών μουσικών.

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. Κέντρο «Πλάτανος» 1984. Αρμόνιο: Γιώργος Κατσίκας, ντραμς: Νίκος Φιλίππου, κλαρίνα: Νίκος Σιαφλιάκης, Νίκος Κατσίκας, τραγούδι: Θανάσης Γρηγορίου, Γιάννης Γκουζιώτης, Κιθάρα: Σούλης Γκιουλέκας.

Οι χώροι αυτοί λειτουργούσαν και ως κέντρα ανάδειξης των μουσικών με αποτέλεσμα να δίνεται η ευκαιρία σε πολλούς μουσικούς και συγκροτήματα να κλείνουν δουλειές, γάμους και πανηγύρια, μέσα από αυτά τα κέντρα διασκέδασης. Βασικά προσόντα που έπρεπε να έχει ένας μουσικός (κυρίως αυτός που έπαιζε κλαρίνο και βιολί που ήταν και τα σολιστικά όργανα) ή ένας τραγουδιστής, πέρα από το να είναι σε κάποιο επίπεδο για να ανταπεξέλθει στο έργο

του, ήταν να έχει μεγάλο και σύγχρονο ρεπερτόριο της εποχής αλλά και καλές δημόσιες σχέσεις ώστε να είναι αρεστός στο κοινό. Έπρεπε με άλλα λόγια να είχε το κοινό που θα τον ακολουθούσε. Τα κλαρινάδικα που λειτούργησαν (1968-2002) στα Τρίκαλα ήταν τα εξής.²²⁰ Ο Πηνειός στο χωριό Μεγάλα Καλύβια που λειτούργησε από το 1968 μέχρι το 1977 και ήταν το παλαιότερο κλαρινάδικο. Το γνωστότερο και μακροβιότερο (αρχές δεκαετίας 1970 μέχρι 2007) ήταν ο Πλάτανος, στη συνοικία Αμπελάκια με καταστηματάρχες τους Ηλία Τεντολούρη και αργότερα τον Λάμπρο Νάνα. Ο Θανάσης Γρηγορίου αναφέρει τα εξής «Από τον Πλάτανο περάσανε όλα τα μεγάλα «ονόματα» του δημοτικού τραγουδιού των δεκαετιών 1970, 1980 και 1990 καθώς και οι περισσότεροι μουσικοί του νομού».²²¹ Η Βοσκοπούλα βρισκόταν στην οδό Πύλης, λειτούργησε από το 1978 μέχρι το 1992 και ανήκε στους αδελφούς Φιλίππου. Το Πανόραμα βρισκόταν στην οδό Λαρίσης, λειτούργησε την περίοδο 1980-1990 με καταστηματάρχες, πρώτα τον Γεροκώστα Ευάγγελο και στην συνέχεια τον Νίκο Κουφοδημόπουλο. Το κέντρο Γαλήνη ήταν στην οδό Καλαμπάκας και λειτούργησε από το 1985 μέχρι το 1990, υπό την διεύθυνση του Χριστόφορου Κοκκώνη. Τέλος, το κέντρο Νοσταλγία βρισκόταν στο Δέλτα Καλαμπάκας, λειτούργησε τη περίοδο 1980-1990 με καταστηματάρχη τον Στάθη Χαρχαντή. Το τελευταίο κέντρο που λειτουργούσε ήταν ο Πλάτανος, το οποίο δούλευε περιστασιακά ενόψει εορτών ή ειδικών συνθηκών και δεν είχε μόνιμη ορχήστρα τα τελευταία τρία χρόνια πριν κλείσει. Σταμάτησε να λειτουργεί το 2009 και ήταν το κλαρινάδικο που έκλεισε τελευταίο στην περιφέρεια της Θεσσαλίας.

Φωτογραφία Θανάση Γρηγορίου. 1987 αφίσα για κέντρο «Πλάτανος» φωνές από αριστερά: Ζάχος Γιάννης, Θανάσης Γρηγορίου, Γιάννης Γκουζιώτης, κλαρίνα: Νίκος Σιαφλιάκης, Τάκης Μπέκας.

²²⁰ Συνέντευξη Γιάννη Γκουζιώτη. 12/9/2012. Τρίκαλα.

²²¹ Συνέντευξη Θανάση Γρηγορίου. 15/9/2011. Τρίκαλα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αδιαμφισβήτητα, η προσπάθεια να εξάγουμε και να διατυπώσουμε συμπεράσματα από μια εργασία είναι μια δύσκολη υπόθεση. Παρόλη τη δυσκολία που διακρίνει αυτό μας το εγχείρημα θα προσπαθήσουμε να τονίσουμε κάποια σημεία του κειμένου τα οποία για εμάς είναι σημαντικά. Θα σταθούμε επίσης στα επιχειρήματα μας αναλύοντας συνοπτικά σημαντικά στοιχεία του κειμένου. Άποψη μας είναι πως η εξαγωγή συμπερασμάτων από μια έρευνα είναι μια αρκετά προσωπική διαδικασία και πως κάθε αναγνώστης δίνει βαρύτητα σε άλλα πράγματα ανάλογα με την οπτική του για το θέμα. Εδώ θα επιχειρηθεί εντούτοις να αναδειχτούν οι πτυχές της έρευνας που στην πορεία του κειμένου δεν αναδείχθηκαν δεόντως ώστε να γίνει κατανοητό το ανάγλυφο της μουσικής ζωής της προς μελέτη περιοχής.

Βασικός στόχος της εργασίας αυτής ήταν η συγκέντρωση υλικού γύρω από τα γενεαλογικά δένδρα των λαϊκών μουσικών της περιοχής των Τρικάλων. Σε ένα δεύτερο επίπεδο επιχειρήθηκε η ανάδειξη των τοπικών μουσικών «σχολών» και των βασικότερων επαγγελματικών δικτύων, μέσα στα οποία κινήθηκαν τόσο οι μουσικές οικογένειες, όσο και οι αυτόνομοι μουσικοί, κλαριντζήδες κυρίως.

Βάσει της προκείμενης μελέτης λοιπόν, συνάγεται ότι από τη δεκαετία του 1880 μέχρι τις αρχές του 2000 συναντάμε διάσπαρτες σε όλες τις γεωγραφικές-πολιτισμικές περιοχές του Νομού, 58 οικογένειες μουσικών, μόνιμα εγκατεστημένες σε χωριά, κωμοπόλεις και την πόλη των Τρικάλων, οι οποίες και εξυπηρετούσαν τις μουσικές γλεντιστικές ανάγκες των διάφορων εθνοτοπικών ομάδων, διαμορφώνοντας το μουσικό χάρτη και τα μουσικά δίκτυα της περιοχής. Δημιούργησαν σύνθετα δια-τοπικά δίκτυα συγγενικών σχέσεων μεταξύ τους, αφού οι γαμήλιες ανταλλαγές τους γίνονταν σε μεγάλο ποσοστό, εντός της κοινότητας των μουσικών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, όλες σχεδόν οι μουσικές οικογένειες του Νομού να συγγενεύουν μεταξύ τους, όπως επίσης και 25 οικογένειες από αυτές, με γειτονικές περιοχές της Καρδίτσας, Ελασσόνας, Δεσκάτης και Μετσόβου.

Εξετάζοντας τις επαγγελματικές τους στρατηγικές προκύπτει η διαπίστωση ότι υπήρχε ένα είδος άτυπης ‘περιφρούρησης’ του μουσικού επαγγέλματος μέσα στα πλαίσια της γενικότερης ‘κοινότητας’ που όριζε το δίκτυο των μουσικών οικογενειών. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο εξόλη της αποφυγή δημιουργίας εν δυνάμει ανταγωνιστών, δε

μεταλαμπάδευαν την πληροφορία σχετικά με τις τεχνικές παιξίματος των διάφορων οργάνων σε άτομα που δεν καταγόταν από οικογένειες που ασχολούνταν με την μουσική.

Η πρακτική αυτή, που ίσχυσε μέχρι τη δεκαετία του 1960 περίπου, είχε ως αποτέλεσμα όλοι σχεδόν οι επαγγελματίες οργανοπαίχτες να προέρχονται από οικογένειες που πατροπαράδοτα ασχολούνταν με την οργανοπαιξία. Πρέπει εδώ να αναφέρουμε ότι, αυτή η εσωστρέφεια σχετικά με τη διάχυση της πληροφορίας παρατηρούνταν και μεταξύ μουσικών οικογενειών, προφανώς πάλι για τη μείωση του επαγγελματικού ανταγωνισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση με τους σαντουριέρηδες στα Τρίκαλα, όπου η γνώση χειρισμού του οργάνου ήταν αποκλειστικό προνόμιο της οικογένειας Λαβίδα. Ο μοναδικός που έπαιζε σαντούρι στον νομό Τρικάλων και δεν είχε το επώνυμο Λαβίδα, ήταν ο Γιώργος Αθανασίου ή Γούλης, του οποίου η μητέρα ήταν αδελφή του κλαριντζή Θανάση Λαβίδα.

Από τους πρώτους που αποδόμησε σε μεγάλο βαθμό αυτή την παράδοση ‘αποκρυφισμού’ ήταν αδιαμφισβήτητα ο βιολιστής Νίκος Μπιτέλης. Πέραν της δεξιοτεχνίας του στο βιολί και πέραν του υψηλότερου γνωστικού του επιπέδου ως μουσικός, ο Μπιτέλης ήταν, στην περιοχή των Τρικάλων, ο πρώτος και καλύτερος δάσκαλος λαϊκής μουσικής και ειδικότερα, της τεχνικής των μουσικών οργάνων.

Σε ότι αφορά τα μουσικά ιδιώματα προφανώς κάθε περιοχή έχει έναν πυρήνα τοπικού ρεπερτορίου και φυσικά τοπικό μουσικό ιδίωμα που εκφράζεται από το εκτελεστικό ύφος των σολιστικών οργάνων. Περαιτέρω προκύπτει και ένα προσωπικό ιδίωμα άμεσα συνδεδεμένο με το παίξιμο κάποιων οργανοπαιχτών που άφησαν το στίγμα τους σε κάθε περιοχή. Θυμίζουμε εδώ κάποια παραδείγματα οργανοπαιχτών που άφησαν την προσωπική τους σφραγίδα σε κάθε περιοχή όπως ο Γιάννης Ντόκος στο δίκτυο του Μαλακασίου, ο Μιχάλης Ντόκος στο δίκτυο του Αμάραντου, ο Σωτήρης Σγούρος στο γαρδικιώτικο δίκτυο, ο Αχιλλέας Έξαρχος στα Χάσια, και τέλος ο Παρδάλης, ο Κώστας Φιλίππου και ο Βασίλης Καραγιώργος στον κάμπο.

Αυτή η διαδικασία πέρασε κάποια στάδια ώστε να διαμορφωθεί το οργανικό τοπικό ρεπερτόριο στη μορφή που το ξέρουμε στις πρώτες του δισκογραφήσεις του. Το τοπικό μουσικό ιδίωμα προκύπτει ασφαλώς από τις αισθητικές αντιλήψεις και νοοτροπίες οι οποίες είναι άρρητα συνδεδεμένες με την εκάστοτε περιοχή και τα εθνοπολιτισμικά της χαρακτηριστικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά δίνουν ταυτότητα στην κάθε περιοχή και τους μουσικούς της, είναι εντούτοις μια ταυτότητα διαρκώς εξελίξιμη στον χρόνο όπως άλλωστε και η ίδια η κοινωνία.

Η μουσική κοινότητα της περιοχής των Τρικάλων πέρα από τα όρια του Νομού κάλυπτε τις μουσικές ανάγκες αποκλειστικά στα караγκουνοχώρια της Καρδίτσας και με δευτερεύοντα ρόλο τα χωριά των Χασίων που ανήκουν στο νομό Λάρισας, καθώς και τα χωριά κάτω από την περιοχή του Δομοκού στα οποία ξεχειμάζουν οι Βλάχοι και οι υπόλοιποι «ορεινοί» του νομού, αλλά και τα караγκουνοχώρια των Φαρσάλων.

Απ' τα δεδομένα της έρευνας που παρατίθενται στα οικεία κεφάλαια, συμπεραίνουμε ότι ο νομός Τρικάλων αποτέλεσε περιοχή με μεγάλη άνθιση των λαϊκών μουσικών συγκροτημάτων, τον περασμένο αιώνα τουλάχιστον. Στο χρονικό πεδίο που εστιάζουμε, εντοπίζονται άτυποι (όπως το Καφενείο των Μουσικών), αλλά και τυπικοί θεσμοί, όπως τα δυο επαγγελματικά μουσικά σωματεία, στοιχεία που συνεπικουρούν στην άποψη ότι η περιοχή των Τρικάλων αποτέλεσε σημαντικότατο χώρο δράσης και επαγγελματικής ανέλιξης αρκετών λαϊκών μουσικών. Την παραπάνω εκτίμηση τεκμηριώνει και η πορεία σημαντικών μουσικών προσωπικοτήτων από την περιοχή, που έγιναν γνωστοί στο πανελλήνιο από την μουσική, συνθετική, εκτελεστική και γενικότερα καλλιτεχνική τους σταδιοδρομία. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και μετά, όπως είδαμε και στα σχετικά κεφάλαια, τα επαγγελματικά δίκτυα αλλάζουν εξαιτίας της εισροής στο επάγγελμα του μουσικού και ατόμων που δεν καταγόταν από μουσική μουσικές οικογένειες, οι οποίοι αρχίζουν σιγά-σιγά να βγαίνουν στο επάγγελμα.

Ελπίζουμε η εργασία αυτή να αποτελέσει χρήσιμο υλικό για μελλοντικές ειδικότερες μελέτες τόσο στον χρόνο, όσο και στον τόπο για την λαϊκή μουσική παράδοση μιας περιοχής που αν και με πλούσια κληρονομιά δεν έχει, παρά ελάχιστα και διεξοδικά, ερευνηθεί ακόμα.

Βιβλιογραφία

- Αργύρης, Α. 1997. Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη του Νομού Τρικάλων. Τρικαλινά. τ. 17. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.
- Αρσενίου Λάζαρος. 1988. Κοινωνικές ομάδες στον Νομό Τρικάλων. Τρικαλινά. τ. 8. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.
- Αυδίκος Γ. Ευάγγελος. 2008. Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο. Πρακτικά 9ου συμποσίου ιστορίας-λαογραφίας και βλάχικης παραδοσιακής μουσικής και χορού. Φ.Α.Τ.Α. Αθήνα.
- Γοργογέτας Σωτήρης. 2004. Ο παραδοσιακός γάμος στο Γαρδίκι Ασπροποτάμου. ΗΘΗ ΕΘΙΜΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΛΑΪΚΟΙ ΟΡΓΑΝΟΠΛΑΧΤΕΣ. ΤΥΠΟΙΣ. Τρίκαλα.
- Γοργογέτας Σωτήρης. 2007. Γαρδίκι Ασπροποτάμου: Ανακλάσεις από το παρελθόν. Τρίκαλα.
- Γουγουλάκη Έφη. 1984. Με τις κομπανίες των βιολιτζήδων από τον Αμάραντο της Καλαμπάκας. Θεσσαλικό Ημερολόγιο. τ. 8. Λάρισα.
- Δαλκαβούκης Βασίλης. 2005. Η Πένα και η Γκλίτσα. Εθνοτική και Εθνοτοπική Ταυτότητα στο Ζαγόρι τον 20ο Αιώνα. Οδυσσέας. Αθήνα.
- Θεοδώρου, Σπύρος. «Οι Βλάχοι και οι Τόποι τους: Κοινωνικός μετασχηματισμός και "μεταμορφώσεις" της ταυτότητας σε μια βλαχόφωνη κοινότητα της Πίνδου». Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2009. Αθήνα.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη 1998. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Θεσσαλονίκη.
- Κάβουρας Παύλος. 1997. «Η έννοια του μουσικού δικτύου: σχέσεις παραγωγής και σχέσεις εξουσίας». Στο: Δίκτυα επικοινωνίας και πολιτισμού στο Αιγαίο. Αθήνα: Πρακτικά Συνεδρίου, Πνευματικό Κέντρο Σάμου Ν. Δημητρίου, Βιβλιοθήκη Επιστημονικών Εκδόσεων, σ. 39-69.
- Καλογερόπουλος Τάκης. 1998. «Βιτάλη Ελένη (Λαβίδα)», στο Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής. τ. 1. Γιαλλελή. Αθήνα.
- Καλυβιώτης Αριστομένης. 1985. Ο Καρδιτσιώτης οργανοπαίκτης Χρήστος Μπανιάκας. Γνώση και Γνώμη. τ. 4. Καρδίτσα.

- Καλυβιώτης Αριστομένης. 1995. Η οικογένεια Νταλάρα ή Νταράλα. Καρδιτσιώτικα χρονικά. Εταιρία καρδιτσιώτικων μελετών. Ανάτυπο. Καρδίτσα.
- Καλυβιώτης Αριστομένης. 2001 Μάιος. Καρδιτσιώτες λαϊκοί οργανοπαίχτες, η οικογένεια Σισίκη. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 200. Καρδίτσα.
- Καλυβιώτης Αριστομένης. 2002 Απρίλιος. Ο Τρικαλινός Κλαρινίστας Γεώργιος Βούκιας. Περιοδικό Συλλογές. Τεύχος 210. Καρδίτσα.
- Κατσόγιαννος Νεκτάριος. 1992. Τα Τρίκαλα και οι συνοικισμοί τους. Καρατάσιος. Λάρισα.
- Κλιάφα Μαρούλα. 1981. Θεσσαλία 1881-1981 «Εκατό Χρόνια Ζωή». Κέδρος. Αθήνα.
- Κοκκώνης Γεώργιος. 2008. Η μουσική της Ηπείρου. Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων. Αθήνα.
- Κομπανία Σάκη Ντόκου Ασπροπόταμος, ψηφιακός δίσκος (ένθετο). 2009. Elato Records.
- Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Οι Μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων. Ζήτρος. Θεσσαλονίκη.
- Λαογραφικός σύλλογος Βλάχων Βόλου. Ημερολόγιο. 2013. Αρμάνοι, παραδοσιακοί οργανοπαίχτες και τραγουδιστές. Βόλος.
- Μαζαράκη Δέσποινα. 1984 (1959). Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα, Κέδρος Αθήνα.
- Μουσικό Σχολείο Τρικάλων. 2002. Ημερολόγιο 2002. Λαϊκοί Οργανοπαίχτες του Νομού Τρικάλων. Τρίκαλα.
- Μητρόπουλος Γιάννης. 1996. «Οι μεγάλοι του δημοτικού τραγουδιού». Πάλκο. Αθήνα.
- Μπαζιάνας Νίκος. 1988. «Οι ρυθμοί στα τραγούδια και τους χορούς της Δυτικής Θεσσαλίας». Τρικαλινά. τ. 8. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.
- Μπαζιάνας Νίκος. 1980. «Τραγούδια και χοροί της Δυτικής Θεσσαλίας». Θεσσαλικά Χρονικά. τ. 13. Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία των Θεσσαλών. Αθήνα.
- Μπαζιάνας Νίκος. 1992. «Χοροί και τραγούδια από το караγκούνικο Σεργιάνι της Θεσσαλίας». 6ο διεθνές συνέδριο. Δ.Ο.Λ.Τ. Αθήνα.
- Μπαζιάνας Νίκος. 1982. «Τρεις εξάιρετοι ερμηνευτές του Δημοτικού τραγουδιού από την περιοχή των Τρικάλων». Λαογραφία. Τρικαλινά. τ. 2. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα. σ. 467.

Νημάς Α. Θεόδωρος. 1987. Τρίκαλα, Καλαμπάκα, Μετέωρα, Πίνδος, Χάσια. Αφοί Κυριακίδη. Τρίκαλα.

Νημάς Θεόδωρος. 1997. Δημοτικά τραγούδια της Θεσσαλίας. Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη.

Κωνσταντίνος Νικολαΐδης. 1909. Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλάχικης Γλώσσης. Σακελλαρίου. Αθήνα. σελ.

Νινίκας Δημήτριος. 2003. Οι σαντουριέρηδες του νομού Τρικάλων. Συμπόσιο Τρικαλινών Σπουδών. Τρικαλινά. τ. 23. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.

Παπαδήμου Ηρακλής Χρ. 1980. Οι θεσσαλοί Καραγκούνηδες. Ιδιωτική έκδοση. Αθήνα.

Παπανικολάου Νικόλαος Γ. 1997. Καστανιά (Το χωριό μου). Μορφωτικός και ευεργετικός σύλλογος Καστανιάς "Ο Στίνας".

Σκαφιδάς Βασίλειος Κυρ. 1964. «Ίστορία τοῦ Μετσόβου ». Ἑπειρωτικὴ Ἑστία, 13, 141, σσ. 19-27. Ιωάννινα.

Τζιαμούρτας Ζ. 2003. Λαογραφική Πινακοθήκη των Καραγκούνηδων. Καρδίτσα. Ἐξαρχος.

Τόγελος Β. Σωτήρης. 2005. Τραγούδια Παραδοσιακά, Η πορεία του Δημοτικού τραγουδιού. ΤΥΠΟΙΣ. Τρίκαλα.

Τόγελος Β. Σωτήρης. 2005. Περί Δημοτικών Αξιών Τραγουδιών. ΤΥΠΟΙΣ. Τρίκαλα.

Φίλιππος Χρ. Πλακιάς. 1999. «Λαϊκοί οργανοπαίχτες της περιοχής». Στο: Πολιτισμός και Τοπική Ιστορία της Δυτικής Θεσσαλίας. Μουζάκι: Πρακτικά συνεδρίου, Δημοτικό Κινηματοθέατρο Μουζακίου, Αρχαιολογικός Λαογραφικός Πολιτιστικός Σύλλογος Μουζακίου «Οι Γόμφοι», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μουζακίου.

Φαλαΐτης Κώστας. 1935. Οι Μπράχηδες Τσιγγάνοι της Θεσσαλίας Απόγονοι του Απόλλωνος. Μελέτη Ιστοριοεθνολογική. Αθήνα.

Χονδρός Αθανάσιος, (2006), Μελωδική και αφηγηματική πλοκή στον βλαχόφωνο Ασπροπόταμο: τόπος και ρεπερτόριο θεωρητική και εθνογραφική τεκμηρίωση ορίων και σχέσεων των μουσικών δικτύων του σύγχρονου πανηγυριού, Πτυχιακή στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Άρτα Σεπτέμβρης.

Χτούρης Σωτήρης. 1997. «Τα δίκτυα ως μέθοδοι και εργαλεία ανάλυσης του πολιτισμού και της τεχνολογίας». Στο: Δίκτυα επικοινωνίας και πολιτισμού στο Αιγαίο. Αθήνα: Πρακτικά

Συνεδρίου, Πνευματικό Κέντρο Σάμου Ν. Δημητρίου, Βιβλιοθήκη Επιστημονικών Εκδόσεων, σ. 13-37.

Χτούρης Σωτήρης. 2000. Μουσικά σταυροδρόμια στο Αιγαίο, Λέσβος (19ος-20ος αιώνας). Εξάντας. Αθήνα.

Dietrich Wolf, Kahl Thede, Σάρρος Γεώργιος. 2001. Κουτσούφλιανη, λαογραφική έρευνα ενός βλάχικου χωριού στη Πίνδο (Παναγία Τρικάλων), Θεσσαλονίκη.

Léon Heuzey. 1991. Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858. Αφοί Κυριακίδη-Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.

Philippson Alfred. 1897. Thessalien unci Epirus. Reisen unci Forschungen im Nordlichen Griechenland. Βερολίνο.

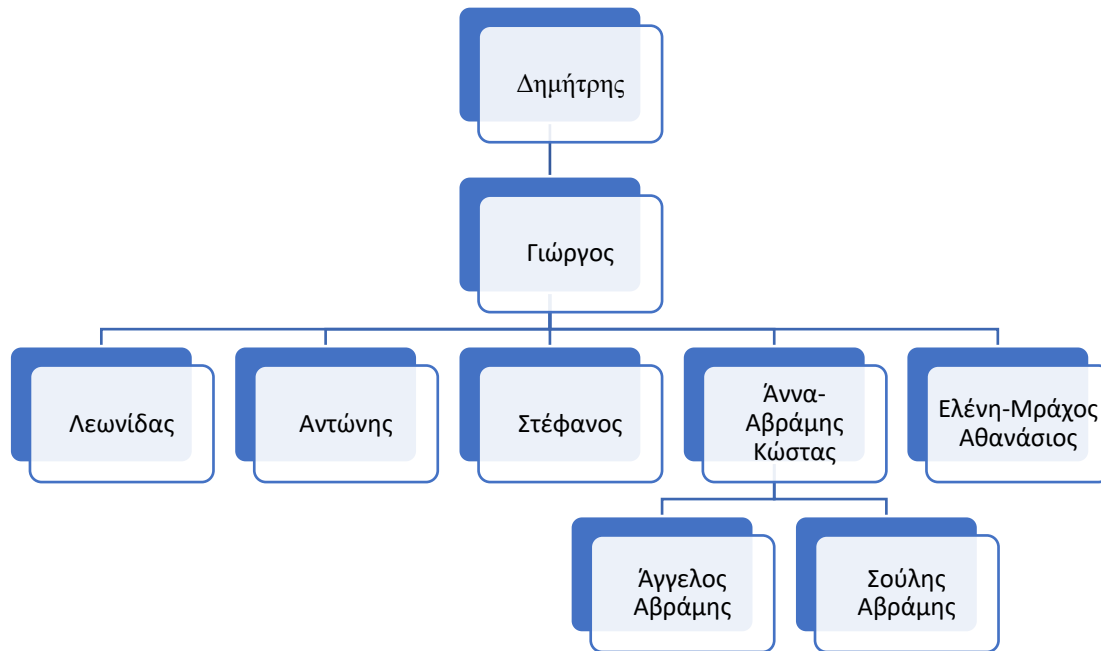
Wace Alan - John B., Thompson Maurice Scott. 2009. Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου. Αφοί Κυριακίδη-Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρίκαλα.

Weigand Gustav. 2001. [1985]. Οι Αρωμόνιοι. Φ.Ι.ΛΟ.Σ.- Αφοί Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη.

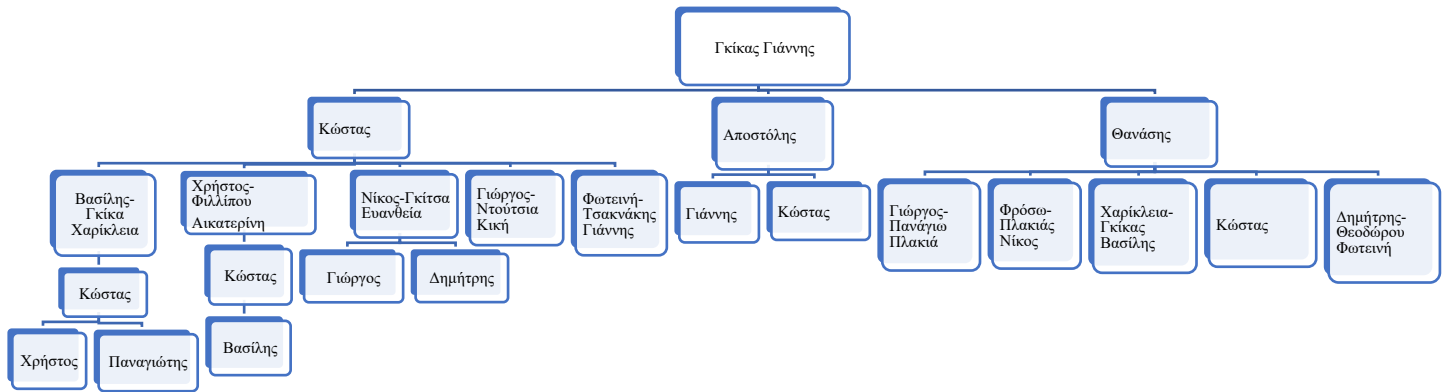
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γενεαλογικά δένδρα

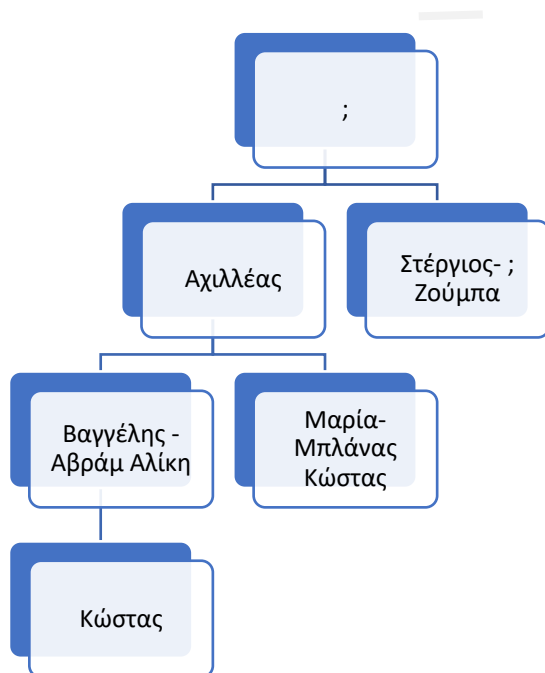
Γεναιαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Βαλαγά.

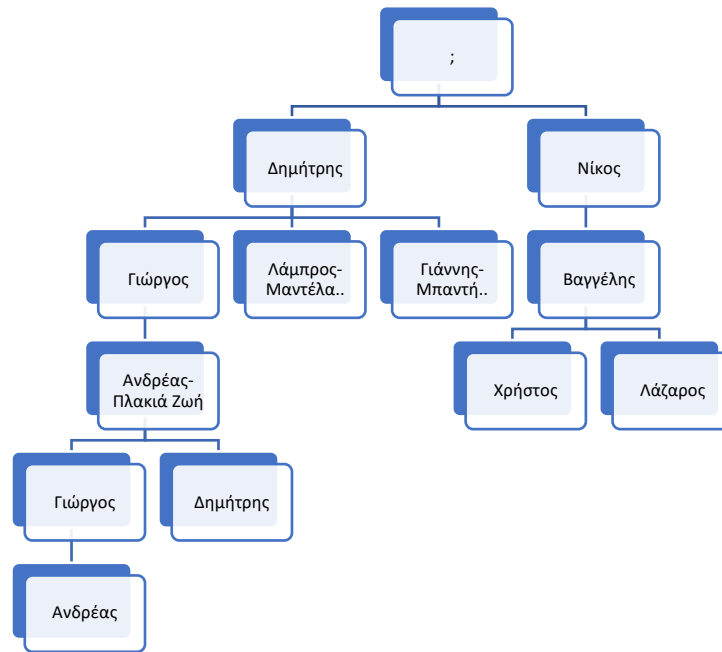
Γενεαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Γκίκα.

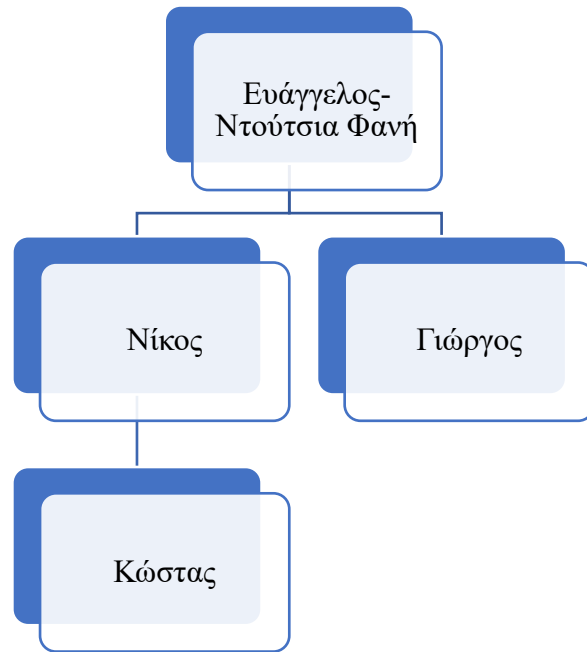
Μουσική οικογένεια Δημητρούλα.

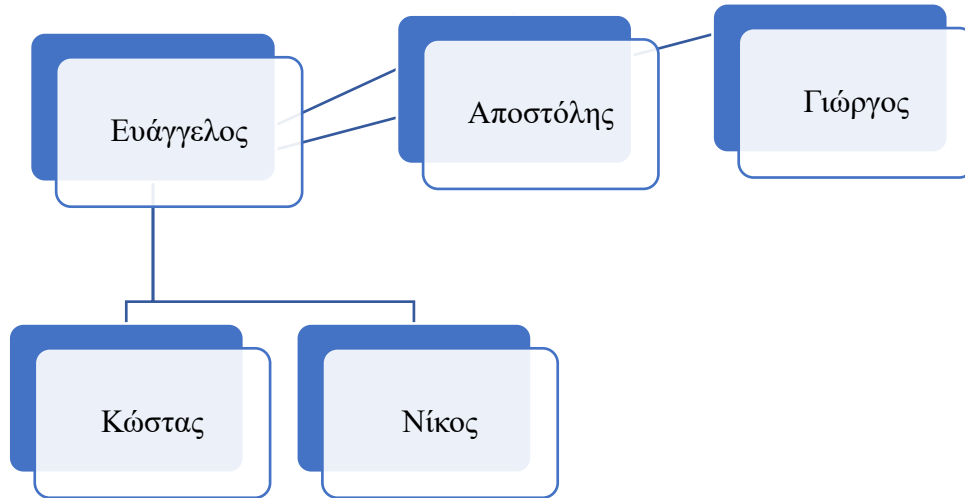
Γεναιαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Ζυγογιάννη.

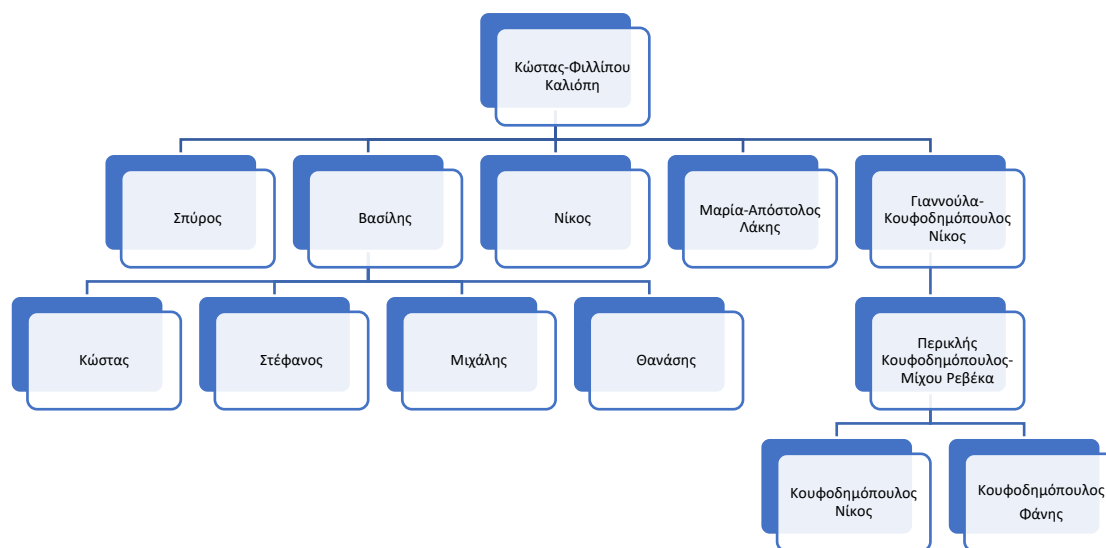
Μουσική οικογένεια Καλαμπάκα Βαλτινό.

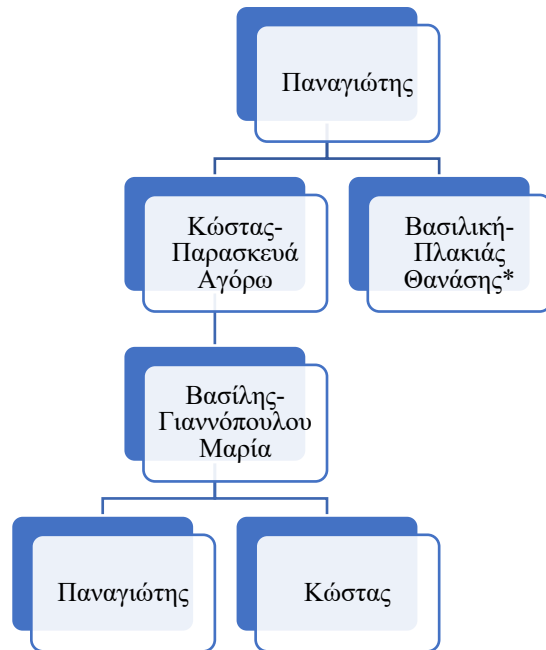
Μουσική οικογένεια Καλαμπάκα Μικρό Κεφαλόβρυσσο.

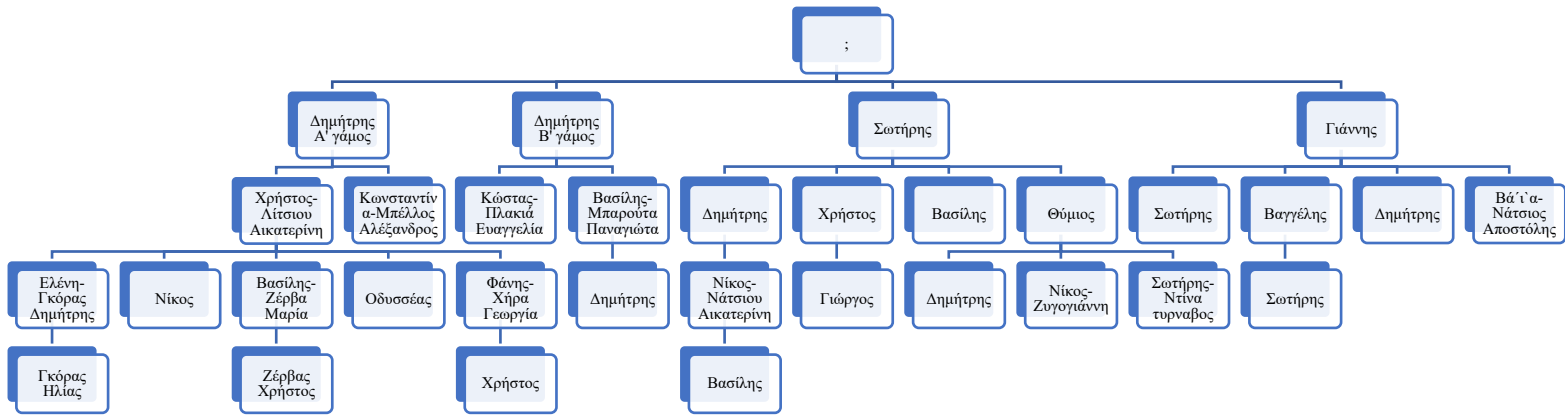
Μουσική οικογένεια Καραγιώργου.

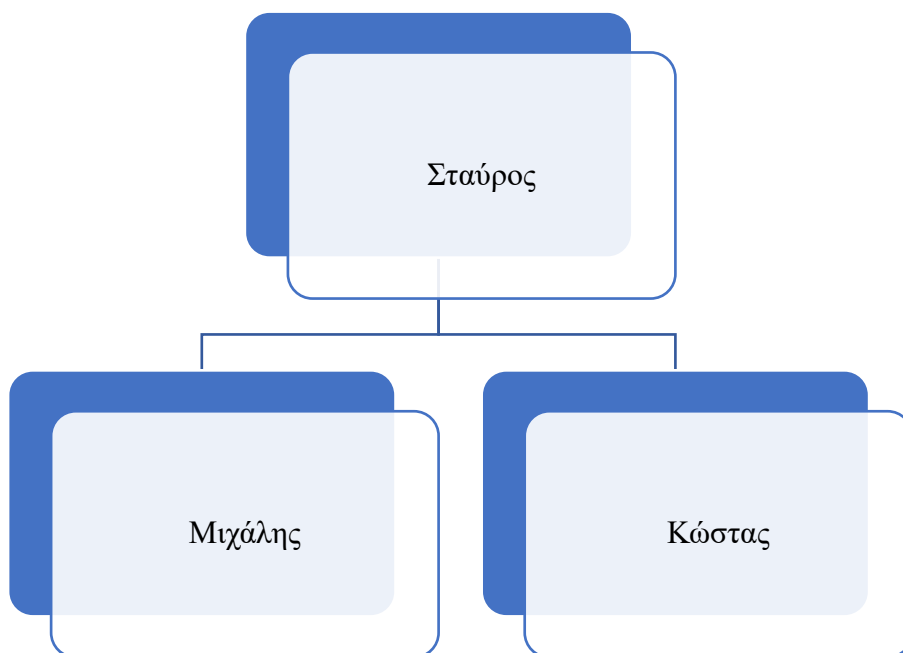
Μουσική οικογένεια Καραμπάση.

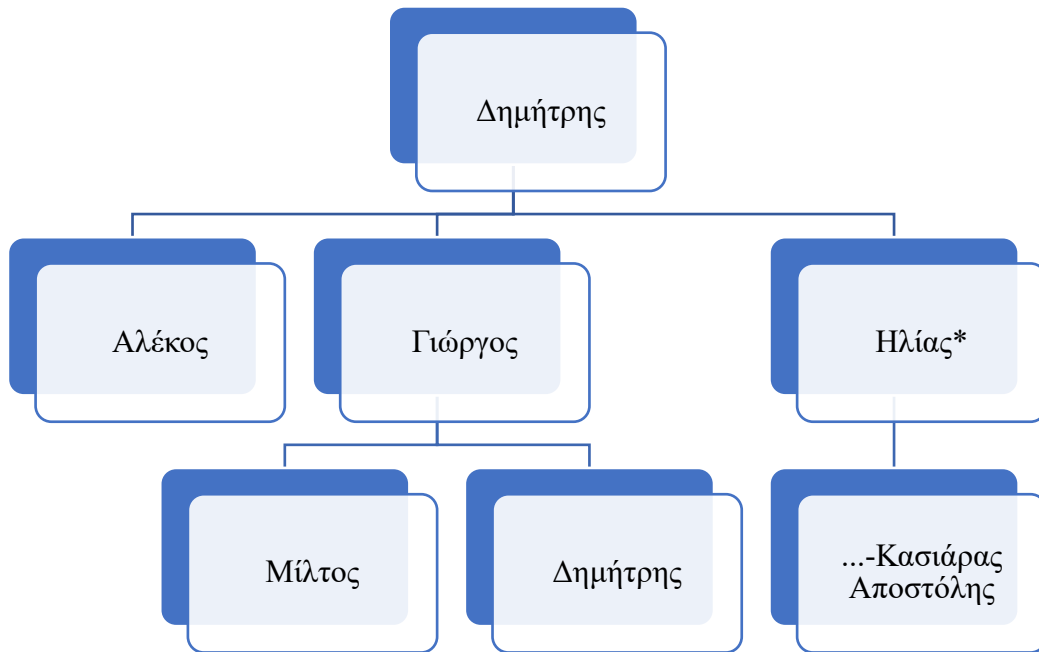
Μουσική οικογένεια Κιτσόπουλου.

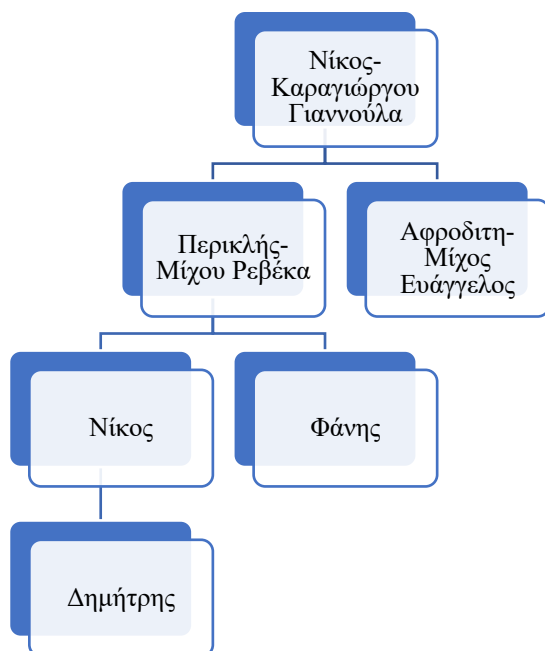
Γενεαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Κόκια.

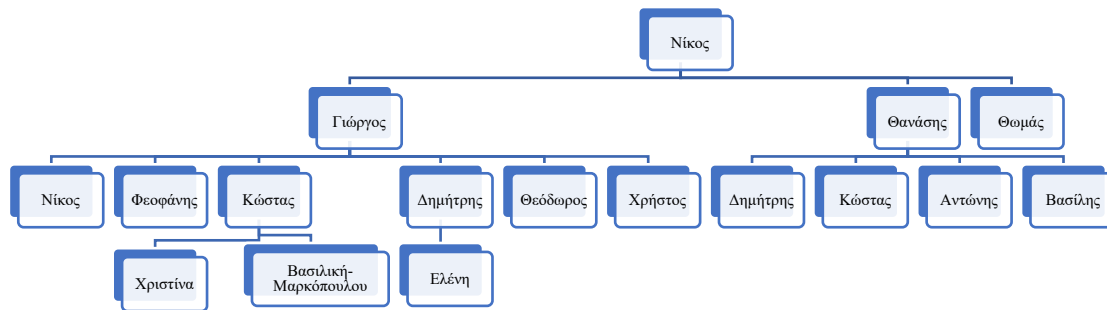
Γενεαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Φίλου.

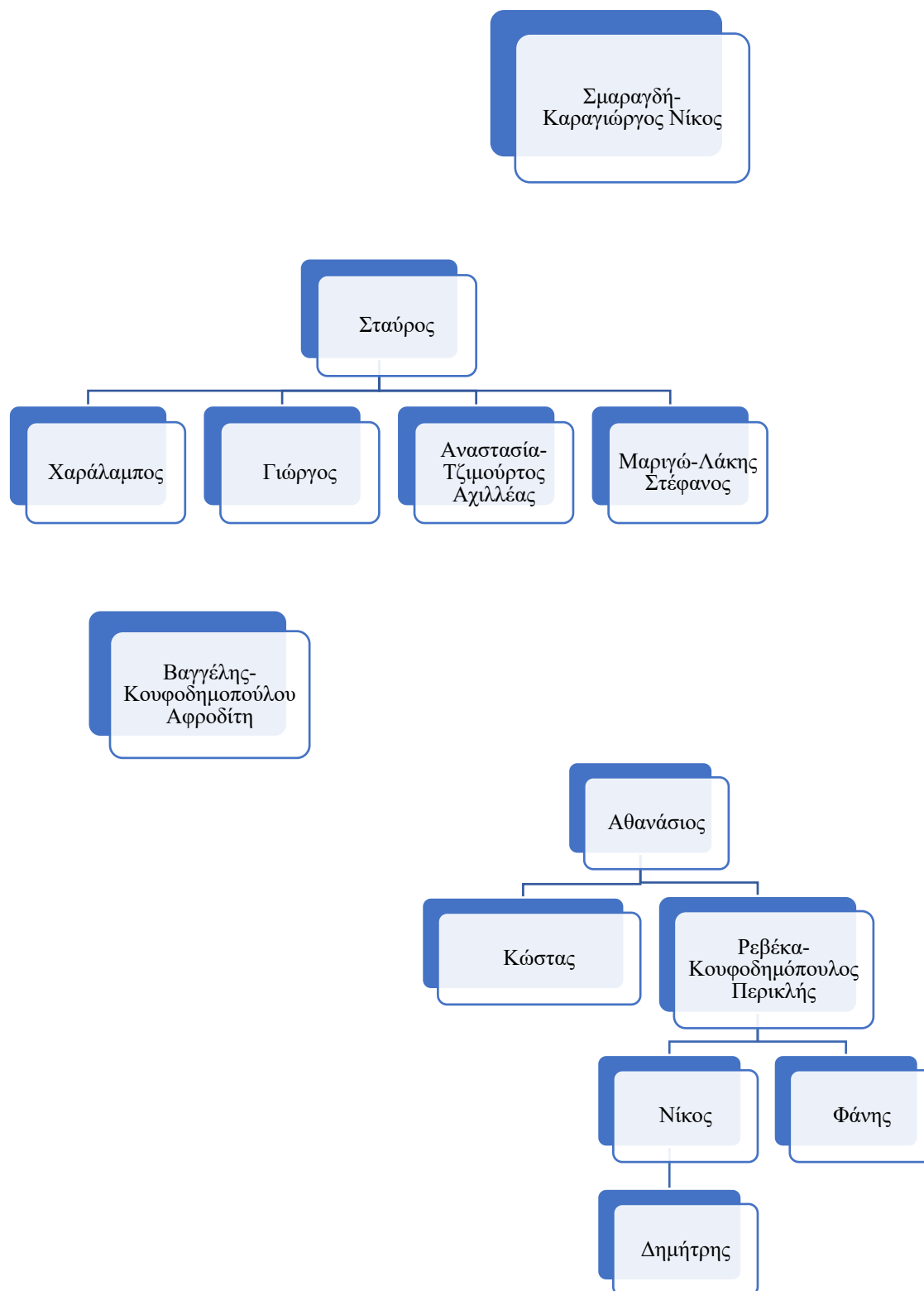
Μουσική οικογένεια Κουφοδημόπουλου.

Μουσική οικογένεια Λαβίδα.

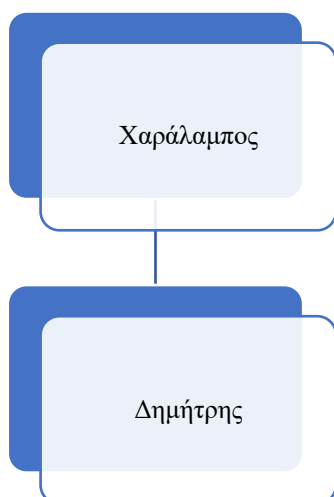
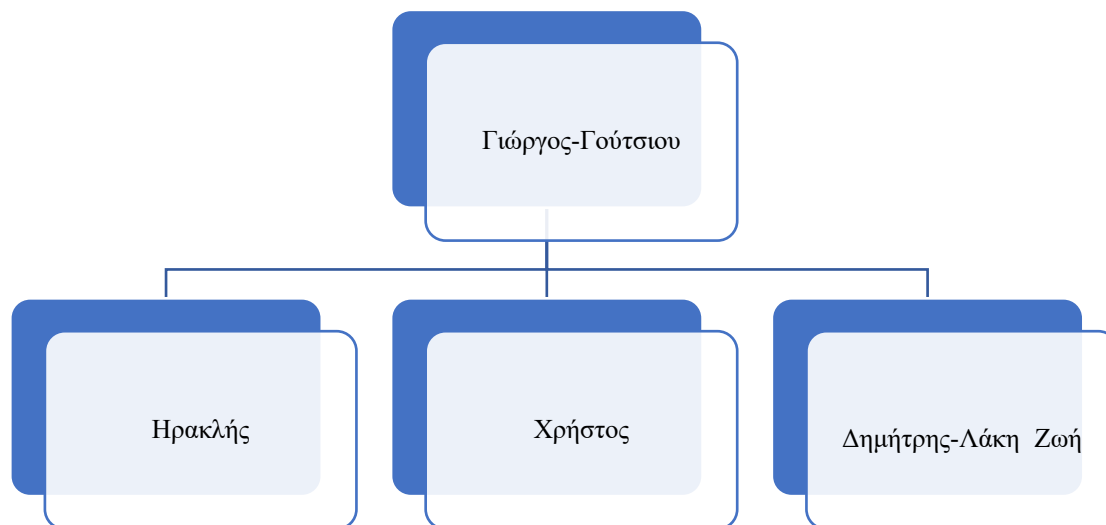
Μουσική οικογένεια Μίχου.

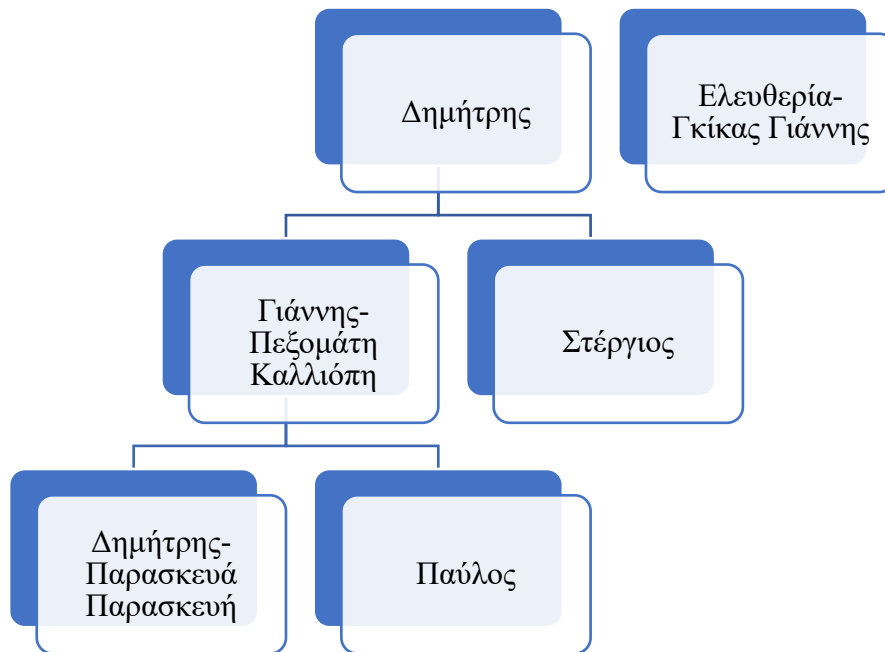
Μουσική οικογένεια Μπαντή.

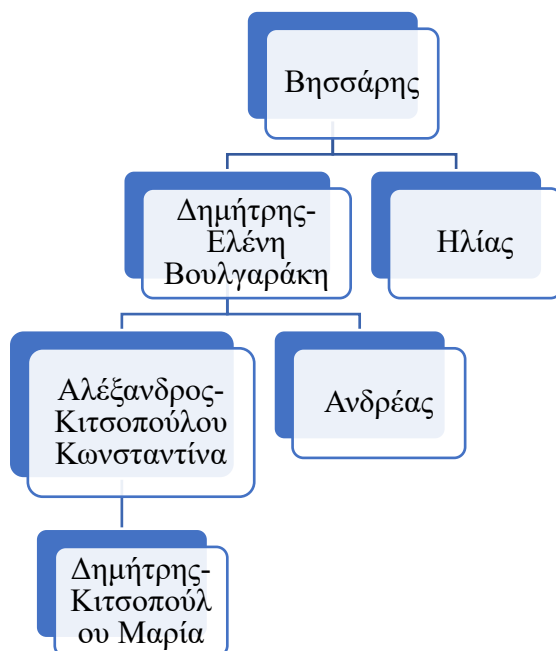
Μουσική οικογένεια Μπαρούτα.

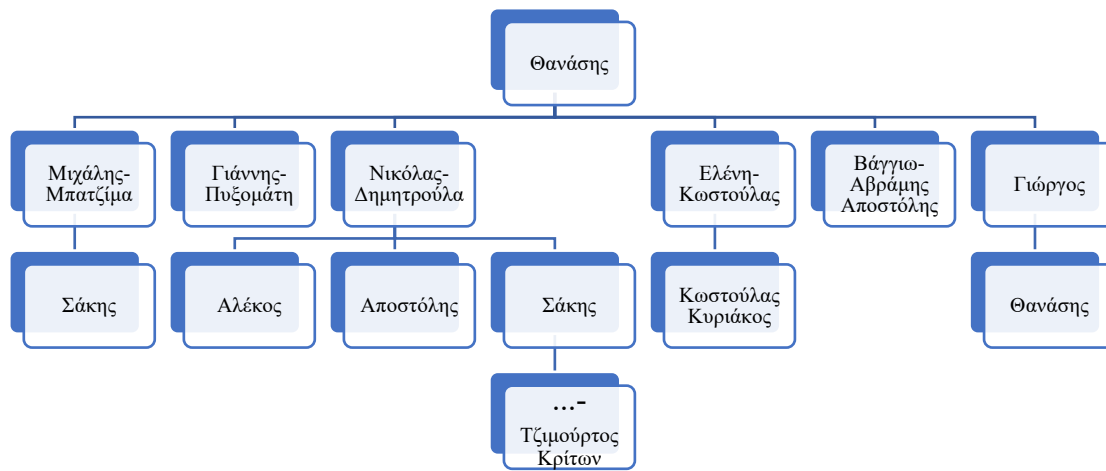
Μουσική οικογένεια Μπέκα.

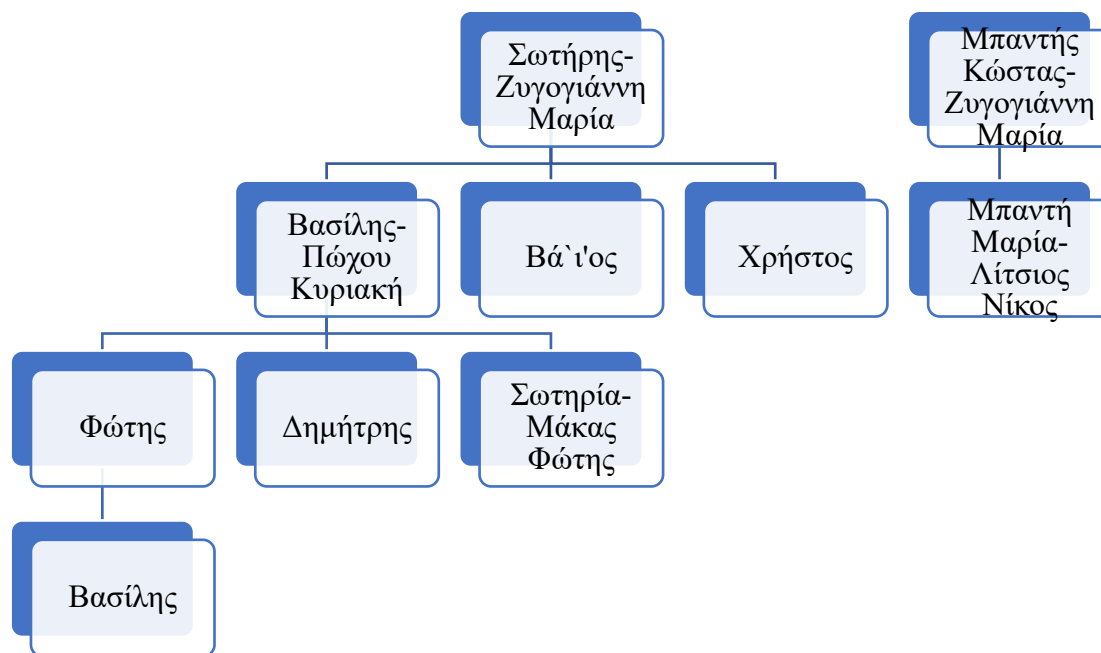
Μουσική οικογένεια Μπέλλου.

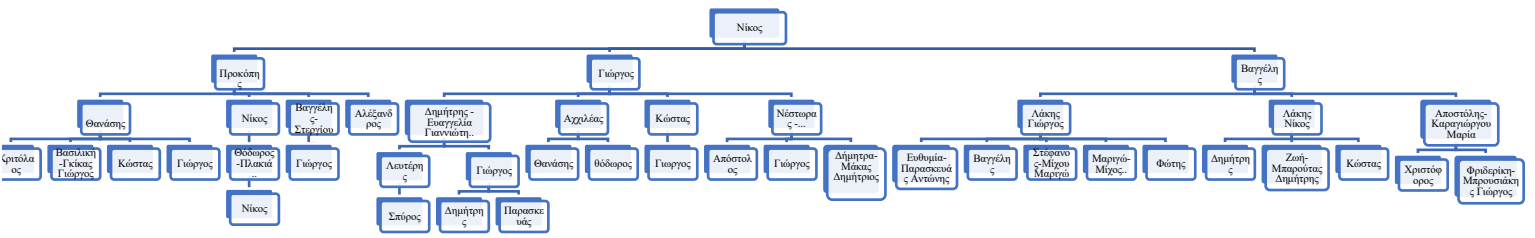
Γεναιαλογικό δένδρο μουσικής οικογένειας Ντόκου.

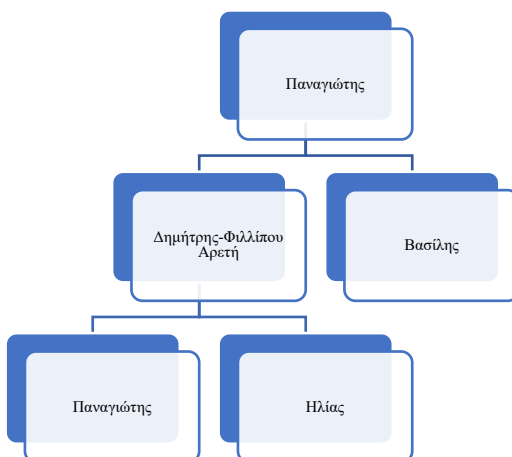
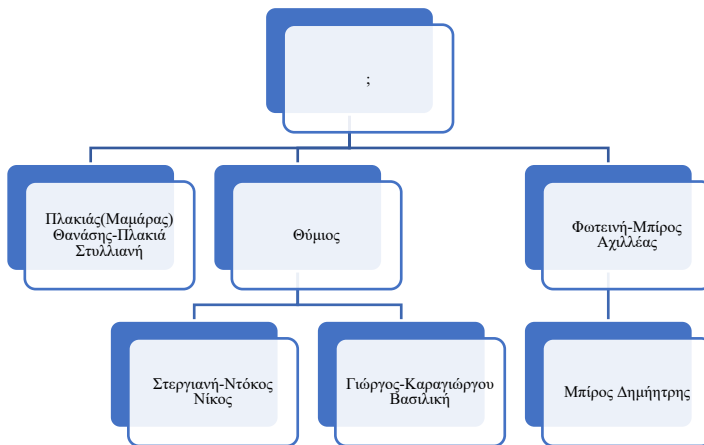
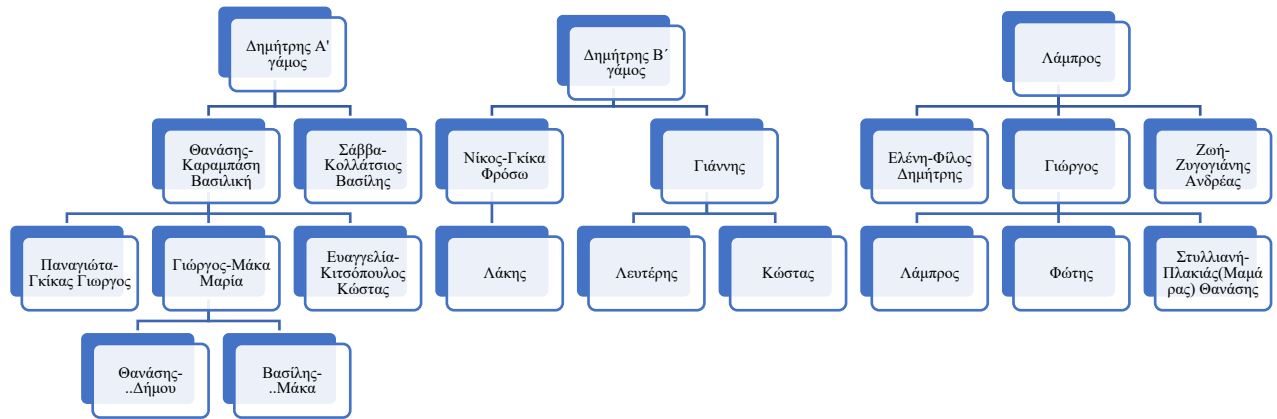
Μουσική οικογένεια Ντούτσια Μικρό Κεφαλόβρυσσο.

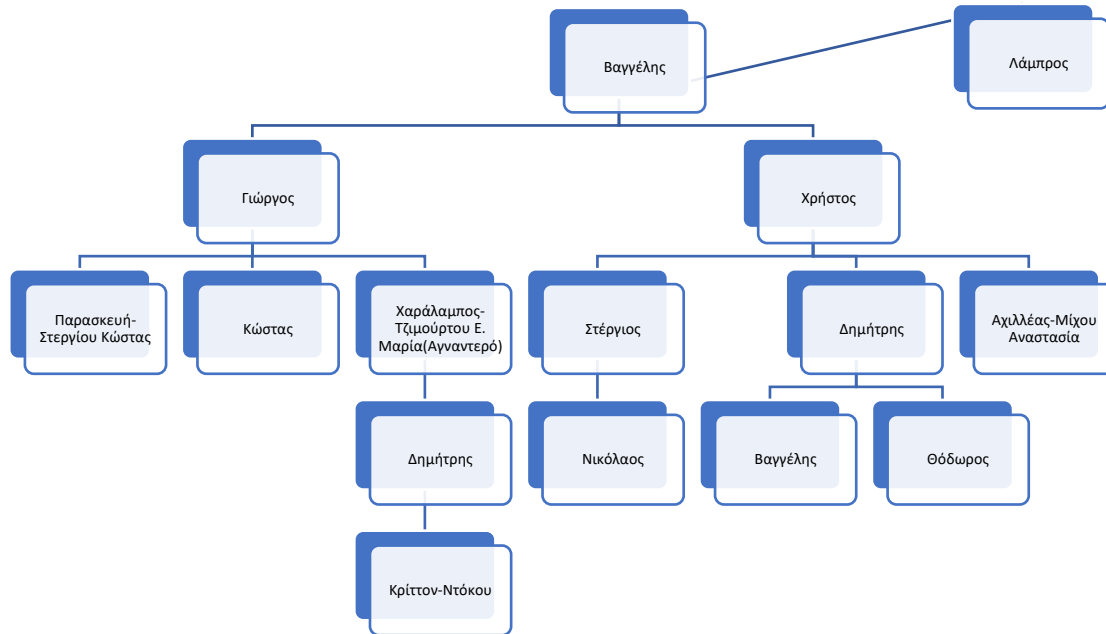
Μουσική οικογένεια Ντούτσια.

Μουσική οικογένεια Πλακιά.

Μουσική οικογένεια Τζιμούρτου.

Μουσική οικογένεια Φιλίππου.

